

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİ VE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Saadet AKPINAR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet KARA

Hatay-2019

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİ VE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Saadet AKPINAR

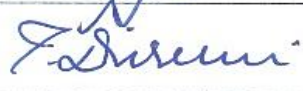
Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet KARA

Hatay-2019

ONAY

Saadet AKPINAR tarafından hazırlanan "*BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*" adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile *İKTİSAT ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ* olarak kabul edilmiştir.

06/08/2019

JURİ ÜYELERİ	İMZA
Doç. Dr. Mehmet KARA (Tez Danışmanı - Başkan)	
Prof. Dr. Ali ACARAVCI (Üye)	
Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ (Üye)	

Saadet AKPINAR tarafından hazırlanan "*BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*" adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN
Enstitü Müdürü

T. C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde / dönem projesinde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğumu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (06/08/2019)

İmza
Saadet AKPINAR

TEŞEKKÜR

Bankacılık sektörü kredileri, finansal sistem içerisinde görece olarak en fazla paya ve öneme sahiptir. Finansal gelişme üzerine yapılan çalışmalar literatürde fazla sayıda olmasına rağmen, bankacılık sektörü kredileri üzerine çalışmalar daha kısıtlı olduğundan dolayı bankacılık sektörü kredileri ve ekonomik büyüme ilişkisi çalışma konumuzu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın ve elde edilen bulguların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmayı tamamlamamda desteklerinden dolayı danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mehmet KARA'ya teşekkür ederim. Aynı zamanda Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyeleri, Sayın Prof. Dr. Ali ACARAVCI ve Sayın Prof. Dr. Ünal ARSLAN'a da yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca, mesleğine ve insana değer veren tezimin uygulama kısmında bana bir telefon kadar yakın olan ve her zaman yanımda olan Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi saygı değer hocam Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ'ye teşekkür ederim.

Her zaman arkamda olduklarını bildiğim aileme ve tez sürecimde beni şevklendiren, fedakârlıkta bulanarak destek veren ve sevgisiyle bana güç katan sevgili eşim Boğaçhan Süleyman AKPINAR'a teşekkür ederim.

BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Saadet AKPINAR

İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Danışman: Doç. Dr. Mehmet KARA

ÖZET

Bu çalışmanın amacı banka kredileri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve yönünü incelemektir. Bu doğrultuda, öncelikle ekonomik büyüme kavramsal olarak tartışılmış ve ekonomik büyüme modelleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise ikinci bölüm de banka kredileri teorik olarak incelenmiş ve banka kredilerinin diğer makroekonomik değişkenler ile etkileşimi açıklanmıştır. Ayrıca, Türkiye'deki bankacılık sisteminin gelişimi ve 2000'li yıllardaki krizler üzerinde de durulmuştur. Çalışmanın son bölümünde öncelikle konuyla ilgili teorik ve ampirik literatür araştırması yapılmış, daha sonra uygulamalı ekonometrik çalışma gerçekleştirilmiştir.

Uygulama, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası EVDS'den alınan reel GSYH, toplam yurtiçi kredi hacmi ve reel efektif döviz kuru değişkenlerinin 2002-2018 dönemlerini kapsayan üç aylık verileri ile yapılmıştır. Çalışmada, serilerin durağan olup olmadıkları Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Philips Peron birim kök testi ile sınanmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi ve değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kurulmuş ve bir değişkende yaşanan bir şoka karşı diğer değişkenlerin verdiği tepkiyi görmek amacıyla Etki-Tepki Fonksiyon Grafiği ve Varyans Ayrıştırması ile yorumlanmıştır.

Çalışma sonucu bulgularına göre, ekonomik büyümenin bankacılık sektörü kredilerini etkilediği ve banka kredileri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Ekonomik Büyüme, Bankacılık Sektörü Kredisi, Türkiye, Zaman Serisi Analizi

THE NEXUS BANKING SECTOR CREDIT AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

Saadet AKPINAR

Department of Economics, Master's Thesis, 2019

Supervisor: Doç. Dr. Mehmet KARA

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship and direction between bank loans and economic growth. In this context, economic growth is discussed conceptually and economic growth models are emphasized. Then, in the second part, bank loans are examined theoretically and the interaction of bank loans with other macroeconomic variables is explained. In addition, the development of the banking system in Turkey and the crises in the 2000s are also discussed. In the last part of the study, first of all, theoretical and empirical literature review on the subject is done and then applied econometric study is performed.

The application was studied with quarterly data covering the real GDP, total domestic credit volume and real effective exchange rate variables received from the central bank of the Republic of Turkey's electronic data distribution system for the periods of 2002-2018. In this study, the stability of the series was tested by Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philips Peron unit root test. In order to determine the long-term relationship between variables, the Johansen Cointegration test was applied and the Granger causality test was applied to determine the direction of causality between variables. The Vector Error Correction Model (VECM) was established and the Impulse-Response Function Graph and Variance Decomposition was interpreted to see the response of other variables to a shock in a variable.

According to the findings of the study, it is concluded that economic growth affects banking sector loans and there is a long term relationship between bank loans and economic growth.

KEYWORDS

Economic Growth, Banking Sector Credit, Turkey, Time Series Analysis

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ANAHTAR KELİMELER	II
ABSTRACT	III
KEYWORDS	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar DİZİNİ.....	IX
GRAFİKLER DİZİNİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

1.1. Ekonomik Büyüme Tanımı ve Kapsamı	3
1.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	5
1.2.1. Emek (İşgücü)	5
1.2.2. Sermaye.....	6
1.2.3. Doğal Kaynaklar	6
1.2.4. Teknoloji	6
1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri.....	7
1.3.1. Dışsal Ekonomik Büyüme Teorileri	7
1.3.1.1. Klasik Büyüme Teorisi	7
1.3.1.2. Keynesyen Büyüme Teorisi	8
1.3.1.3. Neoklasik Büyüme Modeli (Solow Modeli).....	9
1.3.1.4. Harrod-Domar Modeli	13
1.3.1.5. Karl Marx'ın Büyüme Modeli	14
1.3.2. İçsel Büyüme Teorileri	15

1.3.2.1. Robert E. Lucas Modeli	16
1.3.2.2. Arrow- Romer Modeli	17
1.3.2.3. Robert J. Barro Modeli	18
1.3.2.4. Grossman-Helpman Modeli.....	19
1.3.3. İçsel Büyüme Kaynakları.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

BANKA KREDİLERİ

2.1. Kredinin Tanımı.....	21
2.2. Kredilerin Temel Unsurları.....	22
2.2.1. Risk Unsuru	23
2.2.2. Zaman Unsuru.....	24
2.2.3. Güven Unsuru	24
2.2.4. Gelir Unsuru.....	24
2.3. Kredi Türleri	25
2.3.1. Nitelik Açısından Krediler	25
2.3.1.1. Nakdi Krediler	25
2.3.1.2. Gayri Nakdi Krediler	25
2.3.2. Vade Açısından Krediler.....	27
2.3.3. Kullanılan Sektör Açısından Krediler.....	28
2.3.4. Teminat (Güvence) Açısından Krediler.....	29
2.3.5. Kullanım Açısından Krediler	29
2.4. Banka Kredilerinin Yararları	30
2.5. Banka Kredilerinin Ekonomik Etkileri	31
2.5.1. Krediler ve Enflasyon İlişkisi	31
2.5.2. Kredilerin Yatırım ve Tasarruf İle İlişkisi	32
2.5.3. Kredilerin Faiz Oranı İle İlişkisi	32
2.5.4. Kredilerin Tüketim ve Harcama Etkisi	33
2.5.5. Krediler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	34
2.6. Parasal Aktarım Kanalları.....	34

2.7. Türkiye’de Bankacılık Sistemi	37
2.8. 1980 Öncesi Banka Kredilerinin Gelişimi	38
2.9. 1980 Sonrası Bankacılık Sektöründe ve Kredilerde Gelişme.....	40
2.9.1. 2001 Krizi ve Etkileri.....	43
2.9.2. 2008 Küresel Krizi ve Etkileri	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKA KREDİLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TEORİ VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

3.1. Banka Kredileri İle Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Teorik Literatür Araştırması	47
3.1.1. Girişim Yol Gösterir, Finans Takip Eder.....	47
3.1.2. İki Yönlü İlişki	48
3.1.3. Finansal Gelişme Ekonomik Büyümenin Nedeni Mi Yoksa Sonucu Mudur?	48
3.1.4. Kredi Patlaması Yanlış Gitti	49
3.2. Banka Kredileri İle Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Ampirik Literatür Araştırması	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

4.1. Analizde Kullanılan Model ve Veriler.....	56
4.2. Durağanlık (Birim-Kök Testi) Testleri	60
4.2.1. Augmented Dickey–Fuller (ADF) Birim Kök Testi.....	61
4.2.2. Philips-Peron Birim Kök Testi.....	63
4.3. Johansen-Juselius Eş Bütünleşme Testi.....	63

4.4. Vektör Hata Düzeltme Yöntemi (VECM)	66
4.5. Vector Auto Regresive Analiz (VAR).....	67
4.5.1. Etki-Tepki Fonksiyon Grafikleri.....	69
4.5.2. Varyans Ayrıştırması	71
4.6. Granger Nedensellik Analizi.....	73
SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	80

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: <i>Türkiye 'de Sektörlere Göre Kredi Dağılımı (Milyon TL)</i>	38
Tablo 2: <i>Ampirik Literatüre Ait Bazı Çalışmalar</i>	52
Tablo 3: <i>Uygulamada Kullanılan Değişkenler</i>	57
Tablo 4: <i>ADF Birim Kök Testi Sonuçları</i>	62
Tablo 5: <i>Philips Peron Birim Kök Testi Sonuçları</i>	63
Tablo 6: <i>Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları</i>	65
Tablo 7: <i>Vektör Hata Düzeltme Sonuçları</i>	67
Tablo 8: <i>Uygun Gecikme Uzunluğu</i>	68
Tablo 9: <i>Milli Gelirin Varyans Ayırıştırması</i>	71
Tablo 10: <i>Reel Döviz Kurunun Varyans Ayırıştırması</i>	72
Tablo 11: <i>Toplam Yurtiçi Kredi Varyans Ayırıştırması</i>	72
Tablo 12: <i>Granger Nedensellik Testi Sonuçları</i>	74

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Üretim Olanakları Eğrisi	4
Grafik 2: Türkiye’de Gayri Nakdi Kredilerin Değişimi (Milyar TL).....	26
Grafik 3: Türkiye’de Gayri Nakdi Kredilerin Dağılımı (%)	27
Grafik 4: Türkiye’de 2018 Yılına Ait Seçilmiş Sektörlerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı (%)	28
Grafik 5: Türkiye’de 1960-1980 Planlı Dönemde Banka Sayıları.....	40
Grafik 6: Türkiye’de 2010-2018 Dönemi Bankacılık Sektörü Toplam Kredileri (Milyar TL).....	41
Grafik 7: Türkiye’de 2010-2018 Dönemi Bankacılık Sektörü Toplam Kredileri Dağılımı (%).....	42
Grafik 8: GSYH Değişkenine Ait Grafikler.....	58
Grafik 9: Reel Döviz Kuru Değişkenine Ait Grafikler	59
Grafik 10: Toplam Yurtiçi Kredi Hacmi Değişkenine Ait.....	60
Grafik 11: Etki- Tepki Fonksiyon Grafikleri.....	69

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DF	: Dickey-Fuller
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LNREX	: Logaritması Alınmış Döviz Kuru Oranı
LNKRD	: Logaritması Alınmış Toplam Yurtiçi Kredi Hacmi
LNRYSA	: Logaritması Alınmış Mevsimsellikten Arındırılmış GSYH
PP	: Philips Peron
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
VAR	: Vector Auto Regressive
VECM	: Vector Error Correction Estimates

GİRİŞ

Ekonomik büyüme toplumların refah seviyelerinin artması ve istikrara kavuşması açısından son derece önemli bir etkiye sahiptir. Ekonomik büyüme hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hedeflenen bir olgu olmakla beraber ekonomik büyümenin gerçekleşmesini birçok faktör belirlemektedir. Bankacılık sektörü kredileri, ekonomik büyümenin oluşmasında etkisi olan bir unsur olarak görülmektedir.

Türk finansal sisteminde bankacılık sektörü kredileri önemli bir finansman payına sahiptir. Bireyler ve şirketler yatırımlarını finanse etmek için banka kredilerine başvurmaktadır. Bunu sağlamak için bankacılık sektörünün güçlü bir yapıya sahip olması gerekmektedir. 2000’li yıllarda meydana gelen krizler ise bankacılık sektörünün etkisini ve gücünü kırmıştır. Kasım 2000’de faiz, likidite ve kur riskine karşı duyarlılık artmış ve likidite yetersizliğinden kaynaklanan bir kriz baş göstermiştir. Bankacılık kesimi bu krizden etkilenmiş ve kendini toparlamadan 2001 Krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu krizin ardından “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” kapsamında bankacılık sektöründe yapılan yeniden yapılandırma ile tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Finansal Krizi’nden Türkiye daha az etkilenecek çıkmıştır (Özcan ve Çiftçi, 2015: 5).

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi literatürde oldukça geniş yer tutan çalışma konuları arasında sayılmaktadır. Ancak, bu olguların birbirini etkilemeleri yönünde görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Arz öncü görüşü savunanlara göre finansal gelişme cephesinde yaşanan gelişmeler ekonomik büyümenin nedeni iken talep öncü görüşe göre ekonomik büyüme finansal gelişmenin belirleyicisidir. Öte yandan finansal gelişme ve ekonomik büyümenin birbirini karşılıklı olarak etkilediğini ve birbiri üzerinde etkisi olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. Finansal gelişmenin daha spesifik bir kolu olan banka kredileri üzerine yapılan çalışmalar ise daha kısıtlı kalmıştır. Bankacılık sektörü ve kredileri finansal sistem içerisinde, görece olarak en fazla paya ve öneme sahip olduğu ve yapılan çalışma sayılarının fazla olmamasından dolayı çalışma konusunu oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda, birinci bölümde ekonomik büyümenin tanımları farklı açılardan ele alınarak incelenmekle birlikte büyüme modelleri teknolojiyi dışsal bir faktör olarak gören dışsal ekonomik büyüme modelleri ve büyümenin temel kaynağı olarak teknolojik gelişme, bilgi ve beşeri sermayeyi ele alan içsel ekonomik büyüme modelleri başlıkları altında incelenmiştir.

Ardından ikinci bölümde banka kredilerinin teorik olarak tanımları üzerinde durulmuş ve kredi unsurları, belirleyicileri, makroekonomik etkileri, parasal aktarım mekanizmaları ve döviz kuru kanalının işleyişi anlatılmıştır. 1980 öncesi ve sonrası bankacılık sistemi irdelenmiş ve bankacılık sektörü açısından önemli bir etkisi olan 2001 ve 2008 finansal krizleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye ve diğer dünya ülkeleri ışığında teorik ve ampirik literatür araştırılması yapılmıştır. Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde ise ekonometrik uygulama, TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden alınan reel GSYH, yurtiçi kredi hacmi ve reel döviz kuru değişkenlerinin 2002-2018 dönemlerini kapsayan üçer aylık verileri ile yapılmıştır. Serilerin durağanlıklarını tespit etmek amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Philips Peron birim kök testi kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi yapılmış, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Ardından VAR modeli kapsamında bir değişkende yaşanan bir şoka karşı diğer değişkenlerin verdiği tepkiyi görmek amacıyla Etki-Tepki Fonksiyon Grafiği kullanılmış ve bir değişkende meydana gelen değişimde diğer değişkenlerin etkisini tespit etmek amacıyla Varyans Ayırıştırma Analizi yapılmıştır. Çalışmada, yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve ekonomik büyümeden bankacılık sektörü kredilerine doğru nedensel bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş ve çalışma, sonuç ve değerlendirme bölümü ile sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme genel olarak, bir ekonominin üretim hacminin artışı şeklinde ifade edilmektedir. Ekonomik büyüme hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için son derece önemli bir kavramdır. Ancak gelişmiş ülkeler büyümenin yıllara göre değişimine önem verirken, gelişmekte olan ülkeler iktisadi kalkınma kavramına daha fazla önem vermektedir. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme kavramını da kapsamakla birlikte, buna ilaveten toplumdaki gelir eşitsizliğinin düşürülmesi, istihdam sorununun azaltılması, ekonomik ve sosyal kurumların modernleştirilmesi gibi sosyal ve siyasal alanları da içine almaktadır (Özel, 2012: 64). Ekonomik büyüme, bir ekonominin gelirini artırmasına olanak sağlayan faktörlerin birikmesinin sonucu oluşmaktadır (Esfahani ve Ramírez, 2003: 447). Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için, istikrarlı bir makroekonomik çerçeve gerekli olmakla birlikte yeterli olmadığı yaygın bir şekilde kabul edilmektedir (Fischer, 1993). Bu bölüm çerçevesinde de ekonomik büyümenin tanımlamaları yapılarak, büyüme modelleri; teknolojiyi dışsal bir faktör olarak gören dışsal ekonomik büyüme modelleri ve büyümenin temel kaynağı olarak teknolojik gelişme, bilgi ve beşeri sermayeyi ele alan içsel ekonomik büyüme modelleri başlıkları altında incelenecektir.

1.1. Ekonomik Büyüme Tanımı ve Kapsamı

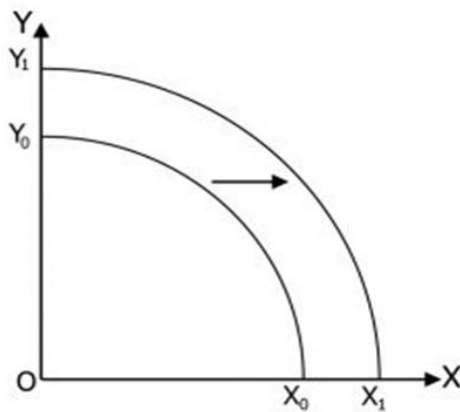
İktisadi büyüme, kişi başına reel hasılda meydana gelen artışları ifade etmektedir. Bu artışlar, uzun dönemde üretim faktörlerinin miktarlarındaki veya üretkenliklerindeki artışlarla meydana gelebileceğinden dolayı, iktisadi büyüme sorunu, genel olarak uzun dönemli bir problem olarak görülür. Bu nedenle, büyüme kavramı makroekonomik açıdan genellikle arz cephesince belirlenir. Kısa dönemde ise, Keynesyenlere göre, girdiler tam istihdam edilemezken, ülkenin mal ve hizmet piyasalarındaki toplam talebinde meydana gelen artışlar aracılığıyla kişi başına reel gelirden artışlar gerçekleşebilir (Kibritçioğlu, 1998: 208). Büyüme, genel anlamda üretim kapasitesindeki artış olarak tanımlanmaktadır. Üretim kapasitesindeki artış Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ya da kişi başına

GSMH'daki artışla hesaplanır. GSMH, bir ekonomide bir yıl içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değeri anlamına gelirken, GSYH ise sadece ülke sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamını ifade etmektedir (Yalçın, 2005: 4).

İktisadi büyüme, bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içinde artması olarak tanımlanmaktadır ve bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını istikrarlı bir şekilde arttırmanın en önemli unsurudur. Bundan dolayı da tüm ülkelerin ortak makroekonomik hedeflerinden biri hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmektir. İktisadi büyüme aynı zamanda stok ve akım değişkenlerde artışları da ifade etmektedir. Bu artışlar gerçekleşirken beşeri ve fiziki sermaye birikimi ile teknolojik gelişme iktisadi büyümenin oluşumuna kaynak oluşturmaktadır. Büyümenin gerçekleşebilmesi için söz konusu bu kaynakların birlikte çalışması gerekmektedir. Çünkü bu şekilde birlikte çalışması ile verimlilik artışı ve teknolojik gelişme ile birlikte büyümeye artan oranda etki yapmaktadır (Göktaş Yılmaz, 2005: 64).

Bir ülke milli gelirinin ya da toplam hasılasının reel değerindeki artış olarak tanımlanan ekonomik büyüme, temelde iki şekilde ele alınmaktadır. Birincisi, eksik istihdamda bulunan ekonominin tam istihdam durumuna geçişte meydana gelen üretim artışları sonucunda ortaya çıkan kısa dönemli konjonktür hareketlerine dayalı ekonomik büyümedir. İkincisi ise, tam istihdam veriyken, ekonomik yapıya yeni faktör girdilerinin eklenmesi veya teknolojik gelişme sonucunda ortaya çıkan orta ve uzun dönemli büyümedir (Hepaktan ve Çınar, 2012: 44).

Grafik 1:
Üretim Olanakları Eğrisi

Kaynak: Saygılı ve Cihan, 2008: 14

Toplumdaki mevcut sınırlı kaynak miktarının ve teknolojik gelişmelerin zaman içerisinde artması üretim olanakları eğrisini sağa doğru kaydırır. Ekonomilerin üretim kapasitelerini arttırmak amacıyla, Grafik 1'deki üretim olanakları eğrisinde görüldüğü gibi, üretim olanaklarının (mal ve hizmet) X_0 - Y_0 yayındaki seviyesinden X_1 - Y_1 yayı seviyesine geçmesi ekonomik büyümeyi yani, üretim kapasitesinin artmasını ve istihdamın genişlemesini gösterir (Saygılı ve Cihan, 2008: 14).

Bir ülkenin refah göstergesi olarak da kabul gören iktisadi büyüme, GSMH veya kişi başına düşen GSMH ile belirlenmektedir. Ekonomik büyüme kavramı kapsamında, üretimdeki artış büyük bir öneme sahip olduğu için sadece büyüme rakamlarına bakarak ekonominin durumu hakkında yeterli bilgilere ulaşmak zordur. Bu yüzden iktisadi büyümenin katma değer, talep yaratma, istihdamın ve verimliliğin artırılma süreçlerine de göz atmak önem arz etmektedir (Takım, 2015: 2). Bir ülkenin ekonomik büyümesi, giderek artan çeşitlilik gösteren ekonomik malları, nüfusuna katma kapasitesindeki uzun vadeli artış olarak da tanımlanabilir. Bu büyüme kapasitesi teknolojik ve ideolojik düzenlemelere bağlıdır (Kuznets, 1973: 247).

1.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Ekonomik büyümenin belirleyicileri karşımıza; emek, sermaye, doğal kaynaklar, teknoloji olarak çıkabilmektedir.

1.2.1. Emek (İşgücü)

İstikrarlı ekonomik büyüme oranını ve kalkınmaya ilişkin araştırma miktarını birlikte belirleyen iki durum bulunmaktadır. Birincisi, zamanla genel bilginin gelişimini düzenleyen ve böylece sürekli büyüme oranını araştırma ve geliştirmenin bir fonksiyonu olarak belirleyen bir büyüme denklemidir. İkincisi, vasıflı işçilerin, büyüme oranına bağlı olarak, araştırma veya geliştirme gibi en kârlı yenilikçi faaliyet alanına katılımından kaynaklanan işgücünün kar elde etmeyi sağladığı durumdur (Aghion ve Howitt, 1996: 50).

1.2.2. Sermaye

Sermaye, malların ve hizmetlerin üretimini kolaylaştıran, toplumun biriktirdiği aktif varlıklar toplamı şeklinde tanımlanabilir. Özsağır'a göre sermaye, mal ve hizmet üretiminde kullanılan üretilmiş kaynaklar stokudur. Geniş anlamda ise, insanlar tarafından icat edilmiş üretim araçlarının tümü olarak ifade edilmektedir. Üretimde insan emeğinin verimliliğini arttıran her türlü alet, makine, tesis, bina ve malzeme sermaye grubuna girer. Sermayenin, doğal kaynaklardan farkı ise insanlar tarafından üretilmiş olmasıdır (Özsağır, 2008: 342).

1.2.3. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynak zenginliği, ülke coğrafyasının ve iklim koşullarının çeşitli üretim faaliyetlerine elverişli olması ekonomik büyüme açısından oldukça önemlidir. Zengin doğal kaynaklara, elverişli coğrafya ve iklim koşullarına sahip ülkelerin daha yüksek büyüme oranlarına sahip olması beklenmesine rağmen tek başına doğal kaynak zenginliği ekonomik büyüme için yeterli bir koşul değildir. Ancak bu ülkelerin diğer ülkelere göre daha kolay bir şekilde yabancı sermayeyi çekerek tasarruf yetersizliklerini karşılayabilmeleri mümkündür (Ağayev ve Yamak, 2009: 184).

1.2.4. Teknoloji

Ekonomik büyümenin sağlanması açısından sermaye birikiminde artışa veya mevcut yatırımlara ilave yeni yatırımlara ihtiyaç olduğu açıktır. Üretim artışı ya ekonominin üretim kapasitesi artırılarak ya da üretimde verimlilik sağlanarak gerçekleştirilebilir. Üretimde verimliliğin artması ise teknolojik gelişme olarak ifade edilmektedir. Örneğin, Solow büyüme modelinde işçi başına üretim artışının nedeni teknolojik gelişme olarak görülmektedir (Ağayev ve Yamak, 2009:184).

1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri

Büyüme teorileri, ülkelerdeki büyüme oranını belirleyen unsurları, ülkelerin birbirine kıyasla, büyüme oranı farklılıklarının sebeplerini açıklamaktadır. Büyüme teorileri üzerinde yapılan çalışmalar için iki dönem izlenmektedir. Bunlardan ilki, 1950'lerin sonu ve 1960'lar; ikinci dönem ise 1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönemdeki çalışmaları neoklasik büyüme teorisi oluşturmaktadır ve söz konusu dönemde büyüme teorilerine Robert Solow'un önemli derecede katkıları bulunmuştur. İkinci dönemdeki son araştırmalar ise içsel büyüme teorisi olarak adlandırılmaktadır. İçsel büyüme teorilerine ilk katkıları Robert Lucas ve Paul Romer sağlamıştır (Fischer ve Dornbusch, 1998: 269-270).

İktisadi büyüme teorileri, uzun dönemde potansiyel hasıla veya ülkenin genel üretim ölçeğindeki büyümenin hangi etkenlere göre belirlendiği, bu etkenlerin iktisadi büyümeyi nasıl gerçekleştirdiği ve büyüme cephesinden hangi unsurların daha önemli olduğu gibi konularla ilgilenirler (Kibritçioğlu, 1998: 208).

“Ekonomik büyüme teorileri, dışsal ve içsel ekonomik büyüme teorileri olmak üzere iki başlık altında incelenecektir” (Özel, 2012: 64).

1.3.1. Dışsal Ekonomik Büyüme Teorileri

“Dışsal ekonomik büyüme teorileri” başlığı altında; Keynesyen Büyüme Teorisi, Klasik Büyüme Teorisi, Neoklasik Büyüme Modeli (Solow Modeli), Harrod-Domar Modeli, Karl Marx'ın Büyüme Modeli ele alınarak incelenecektir.

1.3.1.1. Klasik Büyüme Teorisi

Büyüme teorilerinin temelleri Klasik teorisyenler tarafından atılmıştır. Arz yanlı bir büyüme modeli olan bu büyüme modelinin temelleri ise Adam Smith tarafından atılmıştır ve üretim fonksiyonu $Y = f(L, K, T)$ şeklindedir. Y çıktı, L emek, K sermaye ve T topraktır. Dolayısıyla çıktı; emek, sermaye ve toprak girdileriyle ilişkilidir (Gokal ve Hanif, 2004: 5). Klasik büyüme modelinin kurulmasında en büyük katkı ise D. Ricardo tarafından sağlandığı için model,

“Ricardo’nun büyüme modeli” olarak kabul görmektedir. Klasik teoriye göre yüksek tasarruflar, yüksek yatırımlara, bu yatırımlar ise yüksek büyümenin gerçekleşmesine öncülük etmektedir. Aynı şekilde, tasarrufların azalması yatırımları azaltmakta ve sonuçta büyüme hızı da düşmektedir. Malthus’un nüfus kuramı çerçevesinde de aynı ilişki gözlemlenmekte ve nüfus artış hızının çok yüksek olması durumunda kişi başına düşen gelirden düşüş yaşanacak, tasarruf miktarı düşecek ve böylece büyüme hızı yavaşlayacaktır (Göktaş Yılmaz, 2005: 65)

Ekonominin, uzun dönemde nihayetinde durgunluk sürecine dahil olacağını ifade eden Klasik Büyüme Teorisi, çalışmalarını kısa dönem kapsamında yaptıkları için, kısa dönemde sermaye miktarında artış yaşanmaz ve teknoloji faktörü ise sabit olduğundan dolayı üretimi, tek üretim unsuru olarak emek unsurunu gördüklerini ifade etmişlerdir (Takım, 2015: 2). Klasik uluslararası ticaret teorilerine göre uzun vadeli büyümeyi garanti altına almanın en iyi yolu liberalleşme ve dışa dönük politikalar uygulamaktır. Bu teorilerin stratejisinde serbestleşme için kilit nokta, daha fazla üretkenlik ve uluslararası duyarlılık elde etmektir (Jayme, 2003: 66-67).

Klasik teori, ekonomide hala canlı olması ve ekonomik büyümenin mekaniği hakkında birçok fikir vermiş olmasına rağmen, klasik teorinin artık ekonomik büyüme için temel bir açıklama sağlayamadığı görülmüştür (Acemoğlu vd., 2005: 388).

1.3.1.2. Keynesyen Büyüme Teorisi

Keynesyen Büyüme Teorisi’nde dışa kapalı, üretim ve tüketim sektöründen oluşan ikili bir ekonomik yapı incelenmiştir. Üreticiler tüketim ve yatırım malları oluştururken tüketiciler ise gelirlerinin bir bölümüyle ihtiyaç duydukları tüketim mallarını almakta kalanı ile ise tasarruflarda bulunmaktadır. Bu süreçte tüketici ve üretici kararları arasında bir uyum varsa, tasarruf ile yatırım eşitliği sağlanmış olacaktır. Aksi durumda eşitlik sağlanamadığı için ekonomide denge bozulmuş olur. Bu durumdayken tüketim mallarına karşı talep yüksek ancak arz yetersizdir. Bu durumda üreticiler tarafından üretimin kısılması ve tüketim mallarının üretiminin artırılması sağlanacaktır. Üretim seviyesindeki artış ise istihdam ve gelir düzeyini arttırarak ekonomide büyüme sürecini hızlandıracaktır. Keynesyen ekonomide

uygulanan politikalar, girişimcilerin yeni yatırımlar yapmasını sağlayan ve böylelikle daha istikrarlı bir ekonomi sağlayarak toplam talebi artırırlar. Böylelikle gerçekleştirilecek olan yeni yatırımlar sermaye birikimini artırarak ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 58-59). Böylece, eksik iştihamdan tam istihdama doğru bir sürecin başlayacağı ifade edilmektedir. Bu sürecin işleyişi $\Delta Y = \Delta I \times k$ basit çarpan mantığından ileri gelmektedir. Burada ΔY ; gelir artışını, ΔI ; yatırım artışını, k ; çarpan katsayısını göstermektedir (Berber, 2006: 106).

1.3.1.3. Neoklasik Büyüme Modeli (Solow Modeli)

Neoklasik büyüme modeli birçok iktisatçının çalışmaları sonucu ortaya çıkmasına rağmen Robert Solow diğer iktisatçılara göre ön plana çıkmaktadır. Solow, bu modelde, emek ve sermayenin birbirleri yerine ikame edilebileceklerini belirtmektedir. Büyümenin değişken faktör oranları ve esnek faktör fiyatlarından dolayı da istikrarsız olamayacağını ispatlamıştır. Bu modele göre teknolojik ilerleme ve nüfus artışı büyümenin kaynağını oluşturmakta ve iş gücü de nüfus artışına bağlı olarak artan, dışsal bir faktör olarak görülmektedir. İş gücüne katılan nüfus artışının sermaye arzında gerçekleşen artıştan fazla olması durumunda, ekonomide faiz oranları yükselecek ve reel ücret oranlarında düşüş meydana gelecektir. Aksi durumda, iş gücüne katılan nüfus artışının sermaye arzında meydana gelen artıştan daha küçük olması durumunda ise faizlere oranla ücretler yükselecektir. Solow, emek ve sermaye oranlarının değişebileceğini vurgulayarak, modelini Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna dayandırarak açıklamaya çalışmaktadır (Göktaş Yılmaz, 2005: 66).

Solow ekonomik büyüme modeli, bir ekonomide çıktı, emek ve sermayenin birlikte kullanılması, üretimin sürekli getiri elde etmesi olarak görülmektedir. Böylece girdilerin ikiye katlanması, üretimin de iki katına çıkması anlamına gelmektedir. Yani ölçeğe göre sabit getiri özelliği bulunmaktadır (Aron, 2000: 102). Solow modeline göre, teknolojik değişim, uzun vadeli büyümeyi açıklayan birincil faktör olarak görülmekte ve teknolojik değişimin seviyesinin ise dışsal olarak belirleneceği varsayılmaktadır (Gokal ve Hanif, 2004: 10).

“Solow’un büyüme modeli”, “Harrod’un bıçak sırtı dengesine” karşıt görüş olarak ortaya çıkan bir modeldir. Solow, ABD ekonomisi üzerine 1957 yılı için bir uygulama yapmış ve iktisadi büyümenin gerçekleşmesinin teknolojik gelişmeden kaynaklandığını söylemiştir. “Cennetten düşen bir meyve” şeklinde tanımladığı teknolojiyi dışsal olarak gören Solow, teknolojiyi ekonomiye hızlı bir şekilde uyum sağlayan bağımsız bir etken olarak nitelemektedir. Ayrıca, Solow ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmının ve ekonomik büyümenin temel kaynağının teknolojik gelişmeden ileri geldiğini ifade etmekle beraber teknolojik gelişmenin nasıl gerçekleşeceği konusunda bir fikir söylememiştir. Bu büyüme teorisi geliştirilirken, işgücü ve sermaye artışı dışında kalan ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmı literatürde “Solow Artığı” olarak anılmaktadır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 35). Neoklasik modeldeki teknolojik gelişme üretimde gerçekleşen artışın, üretim faktörlerince açıklanamayan kısmı ile ölçüldüğü varsayılmaktaydı. Bu açıdan “teknolojik gelişme” dışsal bir etken olarak görülmektedir. Çünkü teknolojik gelişmenin, GSYH üzerinde ciddi bir etkisi olmasına karşın ekonomik faktörlerden etkilenmemektedir. Ancak, son zamanlarda ortaya konulan çalışmalar, teknolojik gelişmenin ekonomideki fiyat ve kar gibi ekonomik durumlardan etkilendiğini ve onlara bir tepki olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Yani, teknolojik gelişmenin ekonomik gelişme bakımından içsel bir süreç olduğunu ifade etmektedirler (Özel, 2012: 64). Ayrıca, Solow’a göre teknolojik gelişme yatırımlar yoluyla ekonomiye aktarılmakta, yatırımlar olmadan yenilik olamayacağını ileri sürmektedir ve teknolojik gelişmeyi de içselleştirme gayreti içerisinde (Demir ve Üzümcü, 2003: 21).

Neoklasik Büyüme Teorisi’nin temel varsayımları şu şekildedir:

- Kapalı ekonomi vardır.
- Üretim faktörleri, sermaye ve işgücü açısından azalan verimler kanunu geçerlidir.
- Rekabetçi piyasalar vardır.
- Rasyonel hareket eden bireyler mevcuttur.
- Üretim fonksiyonu için sabit getiriyi hedefleyen bir üretim teknolojisi olmalıdır.
- Tam rekabet ve tam istihdam şartları geçerlidir (Berber, 2006: 142-143).

Neoklasik Büyüme Teorisi'nde, tam rekabet şartları mevcutken, çıktı düzeyi sermaye ve emek girdisi ile belirlenmekte, azalan verimler ve ölçeğe göre sabit getirinin olduğu kabul edilmektedir. Teoride, reel üretim seviyesi ise $Y = f(L, C, N)$ olarak ifade edilmektedir. (L; toplam emek, C; sermaye, N; doğal kaynaklar ve ft; teknoloji, Y; reel üretim seviyesidir). Bu fonksiyonel ilişkiye göre, reel üretim seviyesi emek, sermaye ve doğal kaynak girdi miktarıyla paralel şekilde değişirken teknoloji bu üç faktörün üretime etkisini belirlemektedir. Bu bağlamda teknoloji geliştikçe "ft" büyüyecek ve diğer faktörlerin üretime yaptıkları katkı da aynı oranda artış gösterecektir. Bu modele göre şu üç durumda ekonomik büyüme gerçekleşecektir:

- Teknolojinin sabit olduğu durumda üretim faktörlerinde kullanılan miktarın artması,
- Üretimde kullanılan faktörler sabitken teknolojik ilerleme gerçekleşmesi durumunda,
- Hem üretim faktörlerinin arzının artması, hem de teknolojik ilerlemenin yaşanması halinde (Özel, 2012: 66-67).

Mülkiyet haklarına saygı göstermeyen ve altyapı hizmeti düşük, geri kalmış bir ülke çok modern teknolojiyi ithal etmeyecek ve hızlı büyüemeyecektir. Neoklasik modelde biriken sermaye; insan sermayesi (eğitim, deneyim ve sağlık), fiziksel sermaye ve doğal kaynakları içerecek şekilde genişletilebilir (Barro, 1996: 3).

Neoklasik (Solowyan) büyüme modeli, devlet müdahalesine ihtiyaç duymayan ve emek faktörünü içselleştiren dengeli bir büyüme hedeflemiştir. Standart neoklasik yaklaşımda, sermaye ve emek girdisi çıktı düzeyini belirlemiş, azalan verimlerin ve ölçeğe göre sabit getirinin olduğu varsayılmıştır. Ayrıca, tasarruf eğilimi (s), emek birikimli teknolojik gelişme oranı (g), nüfus artış oranı (n) ve amortisman oranının (δ) sabit olduğu kabul edilmiştir. Çıktı düzeyi (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek (AL; A emek birikimli teknolojik gelişme, L fiziki emek) girdisine bağlıdır.

$Y = F(K, AL)$. (1 nolu fonksiyon)

“Birinci dereceden homojen bir fonksiyon olduğu kabul edilen (1) nolu fonksiyon AL 'ye bölüdüğü durumda $Y/AL = F(K/AL, 1)$ olur. Buradaki 1 sabit olduğu için etkin emek başına çıktı düzeyi ($y = Y/AL$) etkin emek başına sermaye stokunun ($k = K/AL$) fonksiyonu olmaktadır” (Demir, 2002: 2-3).

$y = f(k)$. (2 no'lu fonksiyon)

(2) no'lu fonksiyona göre etkin emek başına çıktı artışı, etkin emek başına sermaye stoku artışına bağlıdır. Yani büyümenin gerçekleşmesi için etkin emek başına sermaye stokunda artış olması gerekmektedir. Neoklasik model, büyümenin sermaye birikiminden nasıl kaynaklandığını vurgulamaktadır (Mankiw vd, 1995: 276).

Neoklasik büyüme modeli, bazı ülkelerin neden zengin, diğer ülkelerin ise neden fakir olduğu üzerinde tartışmıştır. Model, bu soruyu, bazı ülkelerin daha fazla yatırım yaptıklarından ve nüfus artışının diğer ülkelere kıyasla az olmasından dolayı olduğu şeklinde açıklamaktadır. Ekonomide kalıcı büyümenin gerçekleşmesi için ne yapılacağı ve oluşan problemlere çözüm olarak da teknolojik gelişmeyi göstermişlerdir. Ayrıca, Neoklasik teori, piyasaların çok iyi işlediği bir ekonomide istihdam sorunlarının olmayacağı görüşündedir (Takım, 2015: 2).

Neoklasik büyüme modeli, teknoloji seviyelerinin tüm ülkelerde birebir aynısı olduğu ve bu teknoloji seviyelerinin değişiklik göstermediği hipotezi çerçevesinde; gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin reel büyüme oranlarının uzun dönemde aynı değere yaklaşacağı ve bu değer "sıfır" olduğu görüşündedir. Bu görüşe literatürde “yakınlaşma hipotezi” ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke ekonomilerini yakalamalarına ise “yakalama süreci” denilmekle beraber zengin ülkelere, gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye transferinin olduğunu ifade etmektedir. Burada uluslararası faiz haddi farklılıkları, bu yakalama süreci işleyişine katkıda bulunarak sermaye akımını uyarır. Fakat uluslararası sermaye hareketleri zamanla, faiz haddinde mevcut olan farklılıklarının düzelmesine ve sonuçta ülkelerin reel büyüme oranlarının birbirlerine yakınlaşmasını sağlar. Gelişmişlik düzeyi aynı

olmayan ülkelerin büyüme oranlarının farklılaşmasının sebebini açıklayan görüşler; ülkelerin faktör donanımlarının birbirinden farklı ve sermayenin marjinal verimliliğinin azalmasından kaynaklandığını söylemektedir (Kibritçioğlu, 1998: 214).

Neoklasik büyüme teorisinin devlet müdahalesini öngörmemesine bağlı olarak ekonomilerin sürekli durgunluk sürecine dahil olmaları ve büyümeyi belirleyen faktörlerin dışsal olarak görülmesi, İçsel Büyüme Teorilerinin gelişmesine yol açmıştır. Söz konusu bu İçsel Büyüme Modellerinde büyümenin oluşmasında belirleyici bir faktör olan teknolojik gelişme içselleştirilerek, istikrarlı ekonomik büyüme sağlanmıştır. Kamu politikalarının ise iktisadi büyümenin gerçekleşmesi sürecinde oldukça etkili bir işlevi olduğundan dolayı devletin etkin olarak bulunmasının gerekliliği desteklenmiştir (Demir, 2002: 1-2).

1.3.1.4. Harrod-Domar Modeli

Harrod-Domar Modeli; Roy F. Harrod (1939) ve Evsey D. Domar (1946) tarafından yapılan iki farklı çalışmaya dayanmakta ve bu çalışmaların benzer yanlarının farklı yanlarına nazaran fazla olmasından ötürü Harrod-Domar Modeli olarak tanımlanmaktadır. Harrod-Domar Modeli, tek mal ve iki faktörlü bir piyasa ekonomisi etrafında oluşturulmuş ve kapalı bir ekonomi mevcuttur. Hem tüketim için hem de yatırım için kullanılacak sadece bir mal üretilmektedir. Piyasada paraya yer verilmediği için parasal fiyatlar da yoktur. Söz konusu modelde devlet, ekonomik faaliyetlere müdahale etmez ve ekonomik kararların tümü, özel karar birimlerince verilmektedir (Özel, 2012: 65).

Harrod ve Domar Büyüme Modeli, teoride büyümeyi ilk kez sistematik olarak ele alan yaklaşım olmakla beraber, Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşlerinin, dinamik hale getirilip, gelir teorisi ile tasarruf ve yatırım arasındaki ilişkilerin bir sonucu olarak türetilen bir teoridir. Keynes'in üzerinde durmadığı yatırımların kapasite arttırıcı etkisi Harrod-Domar Modelinde yer bulmuştur. Bu büyüme teorisi toplam talep, üretim ve istihdam ilişkilerini açıklayarak ekonominin büyüme hızını belirlemekte ve marjinal tasarruf oranı ile sermaye-hasıla katsayısı üzerinde durmaktadır. Bir ekonomide büyüme oranı marjinal tasarruf oranı ile doğru,

sermaye-hasıla katsayısı ile ters yönlü bir ilişki göstermektedir. Bir başka ifade ile, bir ekonomide yatırım miktarı tasarruf hacmine eşit olduğu durumda, marjinal tasarruf eğilimi ile sermaye-hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda ekonomik büyüme gerçekleşecektir denilebilir. Harrod-Domar büyüme modellerinin temel amacı; ekonomiyi, işsizlik ve enflasyon ortamına girmeden ilerletmektir ve bu model gelişmiş ekonomiler için kurulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise Harrod-Domar Modelinin bu amacı yetersiz kalmakta, aynı zamanda ekonominin yeterli bir hızla büyümesi de gerekmektedir (Göktaş Yılmaz, 2005: 66). Ancak, Harrod-Domar Modelinin karakteristik ve güçlü düşünce yapısı sonucu, uzun vadede bile ekonomik sistemin en iyi şekilde dengeli büyümesi için bir bıçak kenarı üzerinde dengelenmiş olmasıdır (Solow, 1956: 65).

1.3.1.5. Karl Marx'ın Büyüme Modeli

Marx'ın sosyalist düşüncesinde üretimin değerini emek belirlemekte ve büyümenin motoru olarak da emek görülmektedir. Marx, büyüme sürecini sürekli bir dengesizlik olarak ifade etmektedir. Karl Marx'ın Büyüme Modeline göre, "normal şartlar altında işgücü piyasasında emek arz fazlası söz konusudur ve kapitalist sistemin kendisi işsizliği üretir". Marx'a göre teknoloji kullanımı sonucunda emek arzında bir fazlalık meydana gelmekte ve böylece işçinin eline geçen ücrette bir düşüş meydana gelmiş olmaktadır (Takım, 2015: 2).

Emek-değer teorisine dayanan bu teori, emek değerini; sabit sermaye, değişken sermaye ve artı değer şeklinde üç bölümde incelemektedir. Sabit sermaye üretimde kullanılan sermayeyi, değişken sermaye beşeri emek girdisini ve artı değer ise üretim sürecinde kullanılan emek ve sermayenin üstündeki aşırı değer olarak ifade edilmektedir. Marx'ın büyüme modelinde, işsizlik oranının artması çalışan emeğin karını yükseltmektedir. Sermaye birikimi zaman geçtikçe daha az kişinin elinde birikecek, bu durumun ise uzun dönemde toplam talep yetersizliğinden kaynaklı olarak ekonomik ve sosyal krizlere yol açacağı ifade edilmektedir (Göktaş Yılmaz, 2005: 65).

Marx'a göre kapitalist ekonomilerin büyümesi, günümüzdeki gelişmiş ülke ekonomilerinin büyümelerine göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin

yürüttüğü ekonomik politikalar ve yenilikler ücretleri düşürme konusunda önemli bir düzeyde başarıya ulaşamamış ve genel çerçevesiyle bakıldığında bu ekonomilerin refah seviyeleri giderek yükselmiştir. Teknolojik gelişmeler ise söz konusu ekonomilerde kârları azaltmaktan öte tersi bir şekilde artmasına yol açmaktadır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 33).

1.3.2. İçsel Büyüme Teorileri

“Dışsal ekonomik büyüme teorilerine” göre, tasarruf ve sermaye birikimi ekonomik büyümenin sağlanmasında etkili belirleyicilerdendir. Teknolojik gelişmelerin ise uzun dönemde ekonomik büyümeyi belirlediği ifade edilmekte ve modelde dışsal değişken olarak kabul edilmektedir. Bu durum ise uzun dönem iktisadi büyümenin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymakta yetersiz kalmış ve söz konusu teorilere birçok eleştirilerin gelmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda “dışsal ekonomik büyüme modellerinin” eksikliklerinin giderilmesi amacıyla “içsel büyüme teorileri” ortaya çıkmıştır. Bu modellerde sermaye kavramı daha geniş kapsamlı ele alınmış, bilgi ve beceri ön plana çıkarılmıştır. Teknolojik gelişmelerin dışsallığa neden olması ile özel kesim bilgi üretimine katılmak istememekte ve böylece piyasa aksaklıklarının oluşmasına yol açmaktadır. İçsel büyüme teorilerine göre, dışsal büyüme teorilerinin öncüllerinden olan azalan verimler yasası geçerli değildir. Ayrıca, fiziksel sermaye, beşeri sermayeye olumlu bir katkı yaptığından dolayı fiziksel sermayede ortaya çıkan artış beşeri sermayede de artış meydana getirmekte ve beşeri sermaye, teknolojik alt yapı ve Ar-Ge çalışmalarının ortaya çıkmasına ortam hazırlamaktadır (Özel, 2012: 69-70). Lucas’a göre, eğitime yapılan yatırımlar üretimde verimi arttırdığından dolayı, eğitim sektörüne yapılan yatırımlar aracılığıyla meydana gelen beşeri sermaye, ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktördür. Modele göre, eğitimin yarattığı pozitif dışsallıklardan dolayı büyüme sürecinde dışsal büyüme teorilerinin varsayımlarından olan azalan verimler yasası işlememektedir. Bunlardan dolayı bir ekonomide tasarruf eğilimi artınca, sermaye stoku ve büyüme hızı da artacaktır (Göktaş Yılmaz, 2005: 67).

İçsel büyüme modellerinin bugünkü düzeye gelmesinde birçok iktisatçının önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Örneğin, içsel büyümede önemli kavramlar olan uzmanlaşma ve iş bölümüne ilk olarak A. Smith vurgu yapmış; yeniliğe önem

veren içsel büyüme modellerinin temel fikirlerini, icat, yenilik ve yaratıcılık gibi kavramları literatüre katan Schumpeter olmuş; içsel ve dışsal ekonomiler düşüncesini Marshall geliştirmiş; yaparak öğrenme tezini ise Arrow ileri sürmüştür. P. Romer ve R. Lucas'ın öncülüğünü yaptığı modeller ve diğer içsel modeller başlıklar halinde açıklanacaktır (Demir ve Üzümcü, 2003: 8).

1.3.2.1. Robert E. Lucas Modeli

Robert E. Lucas'a ait "İktisadi Kalkınma Mekanizmaları Üzerine" adlı makale beşeri sermaye ve iktisadi büyüme ilişkisini gösteren ilk içsel büyüme modeli olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada büyümenin kaynağı olarak beşeri sermaye kavramı gösterilmektedir. Ayrıca Lucas, çalışmasında fiziksel ve beşeri sermaye ile teknolojik gelişme üzerinde durmuş ve teknolojinin beşeri sermaye aracılığıyla artan üretkenliğin iktisadi büyümeye katkıda bulunacağını savunmuştur. İleri teknoloji mal üreten sektörlerde "yaparak öğrenme" yoluyla da beşeri sermaye birikimi artabilmektedir. Yüksek teknolojiye sahip ekonomilerde, beşeri sermaye birikiminin artması ile birlikte az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere emek göçleri gelmekte ve Neoklasik Büyüme Modelinin varsaydığı "koşullu yakınsama" ülkeler arasında oluşmayabilecektir. Yani, bu göçlerin yaşanması ile birlikte az gelişmiş ülkelerde iktisadi büyüme gelişemezken gelişmiş ülke ekonomileri açısından durgunluğa girmelerinin önüne geçilecektir. Ancak, Lucas'a göre bütün ülkelerde birbiriyle aynı ya da yakın teknolojilerin varlığı halinde beşeri sermaye mevcut konumunda kalacaktır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 36-37).

Demir (2002: 3), Lucas'ın, bütün ekonomilerin büyümesini sadece bir modelle açıklamanın mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Lucas, dünya ekonomilerinde yaşanan büyüme ve gelir farklılıklarıyla uyumlu, durgun duruma girmeyen, mekanik yapılı, genel geçer bir model kurmak istemiştir. Modele göre ekonomide standart neoklasik piyasa şartlarının var olduğu ve parasal faktörlerin analize dâhil edilmediği kabul edilmiştir. Çıktı düzeyi (Y) , fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^e) olarak ifade edilmekte ve çıktı, fiziki sermaye ile etkin emek girdisi tarafından belirlenmektedir. Fonksiyon ise; $Y = F(K, N^e)$ şeklindedir.

“Bir ekonomide, ortalama (h) yetenek düzeyinde (N) adet işçi varsa ve her bir işçi (u) kadar zamanını cari üretim için harcarsa etkin emek arzı; $N_e = uhN$ olacaktır. Çıktı fonksiyonu; $Y = F(uhN)$ şeklindedir ve fonksiyona göre, çalışılan süre, işçilerin ortalama yetenek düzeyi ve işçi sayısı arttıkça çıktı düzeyi artmaktadır” (Demir, 2002: 3-4).

1.3.2.2. Arrow- Romer Modeli

Ar-Ge temelli büyüme modelinin kurucusu kabul edilen Romer’in çalışmalarının temelini Ar-Ge kolundaki beşeri sermaye ve bunların faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yeni ürün veya üretim yöntemleri oluşturmaktadır. Romer’e göre Ar-Ge sektörü iktisadi büyümenin motoru olarak görülmektedir. Romer çalışmasında, hükümetlerin piyasa teşvikleri sonucunda, kişilerin farkındalık kapsamındaki davranışları, yenilikleri ve teknolojik ilerlemeyi ortaya çıkarmasından da söz etmektedir. Romer, teknolojik gelişme konusunda iki durum üzerinde durmuştur. Bunların birincisi, ekonomik büyümeyi destekleyen ve verimliliği arttıran iktisadi tarafı; ikincisi ise teknolojik gelişmenin oluşturduğu kaynak unsuru ile teknolojik gelişmenin devletin veya üretim açısından ekonomik karar alıcı mekanizmaları aracılığıyla sağlanması yönüdür. Romer’e göre teknoloji kullanımı kısmi olarak kısıtlanabilen ve rekabete konu olmayan bir maldır. Ülkeler arasında var olan gelişmişlik farklarını yok eden faktörler ise inovasyon, bilgi ve teknolojik gelişmedir. İktisat bilimine birçok açıdan katkısı olan Romer, Ar-Ge’nin verimlilik oranının yenilik süreci üzerinde katkısının direkt olduğu ve günümüzde de Ar-Ge’nin yenilik üretimi için son derece ciddi etkilerinin varlığından bahsetmiştir (Erdoğan ve Canbay, 2016: 38).

Romer’e göre karlarını arttırmak isteyen yatırımcıların meydana getirdikleri teknolojik gelişmeler ekonomik büyümenin oluşmasını da sağlayacaktır. Teknolojik yenilik büyümenin temel kaynağını oluşturmakta ve ayrıca marjinal verimliliği de arttırmaktadır. İçsel büyüme teorisinde sermaye tanımının sadece “fiziksel sermaye” ile sınırlı kalmadığına değinmiştik. Romer’in modelinde de iktisadi büyüme yalnızca sermaye birikimi ile sürdürülememekte, aynı zamanda beşeri sermaye ve bilginin de büyümenin kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Romer’in çalışması iktisadi büyümenin gerçekleşmesinde teknolojik ilerlemeyi içselleştiren Arrow’a dayanmakta

denilebilir. Arrow'a göre bilginin, üretimindeki artışın dağılıma ve yaparak öğrenme vasıtasıyla tüm ekonomiye sağlayacağı katkı, firmanın kendi elde ettiği kazanımlarından daha fazladır. Ayrıca Romer, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve beşeri sermaye elde etmek için zengin ülkelerle ekonomik açıdan bütünleşmenin iktisadi büyümeyi de pozitif yönde etkileyeceğini savunmaktadır (Özel, 2012: 68-69).

1.3.2.3. Robert J. Barro Modeli

Robert J. Barro 1990'da yayımlanan "Basit Bir İçsel Büyüme Modelinde Kamu Harcaması" adlı çalışmasında, içsel büyüme modeline kamu harcamalarını da ekleyerek açıklamıştır. Barro, vergiler yoluyla finansmanı sağlanan kamu harcamalarını ekonomide üretim girdisi şeklinde ele almış ve kamu harcamalarının ülkelerin ekonomik büyüme oranları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu savunmuştur. Kamu harcamalarında meydana gelen artışlar vergiler aracılığıyla finanse edildiğinde artan vergiler tasarrufların düşmesine yol açarak ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyecektir. Barro büyüme modelinde; fiziksel ve beşeri sermaye birikimi için vergiler ve sübvansiyonlar vasıtasıyla, Ar-Ge ve eğitime yapılan yatırımın etkilerini inceleyerek teknolojideki gerçekleşen değişikliğin büyüme üzerinde oluşan etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Barro'ya göre, tam rekabet piyasası koşulları altında, ekonomik büyümenin maksimum olması, GSYH içindeki kamu harcamalarının, gerçekleşen kamusal hizmetler/GSYH oranına eşit olmasına bağlıdır. Kamunun, mülkiyet haklarını korumak için yaptığı harcamalarda artış olması vergi oranlarının azalmasına neden olacaktır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 37).

Barro, kamu harcamalarının ekonomik büyüme sürecinde hızlandırıcı bir etkisi olduğunu ifade etmiş ancak özel kesimin ise, kaynak verimliliğini arttıracak kamu malları üretiminde yeterli olmadığını savunmuştur. Ayrıca, kamunun hükümet politikalarıyla, Ar-Ge faaliyetlerini teşvik etmesi, eğitim, sağlık gibi yatırımları, teknoloji transferi, haberleşme ağlarının güçlendirilmesi gibi aynı zamanda özel sektörün de etkinliğini artıracak faaliyetleri geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hükümet harcamaları bazı politikalarla hem ekonomik büyüme hem de ekonomik refah üzerinde olumlu etkiler yapmaktadır (Özel, 2012: 69).

1.3.2.4. Grossman-Helpman Modeli

Grossman ve Helpman çalışmalarıyla, teknolojik yenilik ve icat temelli bir büyüme yaklaşımına birçok katkıda bulunmuşlar ve ortaya koydukları modellerde, teknolojik yeniliklerin içsel olduğunu ifade etmişlerdir. Grossman ve Helpman modelinde, bir ülke tarafından yapılan birbirinden farklı ve yeni ürünleri büyüme kavramı ile beraber ticaret politikaları ve dış ticaret çerçevesinde ele almaktadırlar. Grossman ve Helpman savunucularına göre, Ar-Ge faaliyetleriyle ekonominin rekabet edebilme özelliği artırılarak ekonomik büyüme sağlanmakta ve Ar-Ge faaliyetlerine yeterince yatırım yapmayan ülkeler ise serbest dış ticaret politikaları aracılığıyla gereksinim içinde oldukları teknolojileri gelişmiş ülkelere alarak dünya ticaretindeki hacimlerini arttırabilmektedir. Böylece, teknolojik gelişmelerle birlikte oluşan verimlilik artışları uzun dönemde iktisadi büyümenin temelini oluşturacaktır (Grossman ve Helpman, 1991: 43-46). “Grossman ve Helpman’a göre teknolojik gelişme sayesinde gelişen ürünler dış ticarete karşılaştırmalı bir üstünlük elde etmekte ve dünya ticaretinde bir artış gerçekleşmesini sağlamaktadır” (Özel, 2012: 69). Grossman ve Helpman gibi yeni içsel büyüme modelleri ticarete ve büyümeye odaklanmış ve birçok katkı sağlamışlardır (Jayme, 2003: 68).

1.3.3. İçsel Büyüme Kaynakları

İçsel büyümenin kaynakları; bilgi, beşeri sermaye, teknolojik gelişme, işbölümü ve uzmanlaşma şeklinde sıralanarak açıklanacaktır. Bu kapsamda, Demir ve Üzümcü’ye (2013: 19) göre, “bilgi; öğrenme, gözlem ve araştırma yoluyla elde edilen gerçekler şeklinde tanımlanabilir. Bilgi sistematik çalışma ve gözlem yoluyla elde edildiği için yeni bilgi edinme ve ondan yararlanmanın bir maliyeti bulunmaktadır. Bir firmanın rekabet üstünlüğü kazanabilmesi yeni bilgilere ulaşması ve ulaştığı bu bilgilerden faydalanmasına bağlıdır”.

Beşeri sermaye, bireysel yeteneklerin toplamı şeklinde açıklanabilmektedir. Beşeri sermaye; bilgi, beceri, okul eğitimi, hizmet içi eğitim, yaparak öğrenme, gözlem ve sosyal etkileşimden oluşmakta ve bunlar kendi aralarında da karşılıklı ilişki içindedirler (Demir ve Üzümcü, 2003: 23).

“Teknolojik gelişme, üretimde yeni yöntemler geliştirilmesi, yeni mallar üretilmesi, organizasyon, pazarlama ve yönetim tekniğinde gelişmelerin yaşanması şeklinde olabilir. Teknoloji üretemeyecek potansiyelde olan bir ülkenin teknoloji ithal etmesi de o ülke için teknolojik gelişme olarak görülür. Teknolojik gelişme, firmaların Ar-Ge çalışmaları, yaparak öğrenme ve teknoloji transferi gibi yollarla elde edilebilir” (Demir ve Üzümcü, 2003: 21-22).

İşbölümü ve uzmanlaşma, farklı mallar üreten ya da farklı işler yapan bir işletmede, her bir işçinin sadece bir mal veya bir işle ilgilenmesi şeklinde ortaya çıkabilir. İşbölümü ve uzmanlaşma sonucunda; işçinin becerisi ve üretkenliği artar, iş değiştirmeden kaynaklanan zaman kaybı önlenir ve verim artar. Bir ülkede işbölümü ve uzmanlaşma arttıkça ülkelerin gelişme düzeyi de artmaktadır. Smith'in işbölümü ve uzmanlaşma yaklaşımı, dış ticaret ve büyüme ilişkisi üzerine yapılan güncel tartışmalara da öncülük etmiştir (Demir ve Üzümcü, 2003: 25- 27).

Sonuç olarak, ekonomik büyümenin tanımları ve önemi açıklanmaya çalışılmasıyla birlikte, ekonomik büyümenin ülkelerin refah seviyesi açısından son derece önemli bir olgu olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, ekonomik büyümenin başka birçok makroekonomik faktörleri de etkilediği görülmektedir. Bu noktada genel çalışmadaki ilişkiyi görmek için ikinci bölümde bankacılık sektörü kredileri ile ilgili teorik bilgiler açıklanmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKA KREDİLERİ

Banka kredileri; “ekonomik düzen içerisinde, para ve kredi ile ilgili işlemlerin gerçekleştirilmesi olarak bankalar tarafından yapılmaktadır. Bankalar, para arz ve talebinin büyük oranda karşılaştığı ve kredi işlemlerini gerçekleştiren kurumlardır” (Gündüz, 2003: 131). Bankaların temel ekonomik işlevleri mali aracılık faaliyetinde bulunmaktadır. Bankaların bu faaliyeti neticesinde, ödünç verilebilir fon arz ve talebinde bir artış yaşanmakta ve böylece ekonomik anlamda piyasada bir genişleme olmakta, milli gelir artmakta ve işsizlik azalmaktadır. Ayrıca bankalar, mali sistemdeki fonları iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için daha fazla katkısı olan sektörlerle aktarmaktadır. Bankaların bir başka önemi ise ekonomide etkin para politikası uygulamak, ülkenin diğer yabancı ekonomilerle olan ilişkilerinin güçlenmesi ve diğer tüm ülkelerle entegrasyonu da güçlü bir bankacılık sektörü aracılığıyla elde edilebilmektedir (Arslan ve Yapraklı, 2008: 89).

Ampirik düzeyde yapılan mevcut çalışmaların birçoğu, bankacılık sektörünün ekonomik büyümenin açıklanmasına katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca, bankacılık sektöründeki gelişme ile iktisadi büyümenin pozitif bir ilişki içinde olduğu ve bankacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir (Arena, 2008: 2). Bu bölümde banka kredilerinin tanımları açıklanmış ve kredinin unsurları, belirleyicileri, makroekonomik etkileri, parasal aktarım mekanizmaları ve döviz kuru kanalının işleyişi anlatılmıştır.

2.1. Kredinin Tanımı

Kredi kavramıyla ilgili birden fazla tanıma rastlamak mümkündür. Latin dilinde “credere” kelimesinden türeyen kredi kelimesi; “güvenme”, “inanma” anlamlarına gelmekte ve ayrıca “itibar” ve “saygınlık” gibi anlamlara da gelmektedir. Genel manada kredi; “belirli bir süre sonra ödeme vaadi ile mal, hizmet ve para cinsinden satın alma gücünün elde edilmesi ya da var olan satın alma gücünün belirli bir zaman sonra geri alınmak üzere başka bir kimseye devredilmesi” şeklinde tanımlanabilmektedir (Bulut, 2018: 90-91).

Ayrıca, kredinin kelime anlamı belli bir referansı olan anlamına da gelmektedir. Kredi kavramının ekonomi literatüründeki tanımı ise, belli miktardaki tasarruf fazlasının belirli bir süreliğine tasarruf açığı olan kişi tarafından kullanması anlamına gelmektedir. Yani, belli bir satın alma gücünün belli bir süre için başka bir kişiye devredilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Tunç, 2013: 124).

“Kredi, elde bulunan mevcut para ile gelecekte ele geçecek paranın mübadelesi, başka bir ifadeyle para ile ödeme vaaadinin değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yani kredi, bugünkü mallarla gelecekteki malların değiştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bundan dolayı kredi, elde bulunan mallarla gelecekte ele geçecek malların mübadelesi olarak düşünülebilir” (Zarakolu, 2003: 51).

Bankacılık açısından kredi kavramının tanımı ise; “bir bankanın yapmış olduğu veya yapacağı istihbarat sonucunda, gerçek veya tüzel kişilere mevzuatı, iç politikaları veya kendi mevcut kaynakları göz önünde bulundurularak, teminat karşılığı veya teminatsız olarak; para, kefalet veya teminat vermek şeklinde tanımlanmış olan limit veya imkânlardır” şeklindedir (Mehdizada, 2017: 2; Parasız, 2005: 219).

5411 sayılı Bankalar Kanununda kredi kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayri nakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayri nakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun uygulamasında kredi sayılır” (5411 Sayılı Bankalar Kanunu, 2011: 50).

2.2. Kredilerin Temel Unsurları

Mevcut kredi tanımlarını göz önünde bulunduracak olursak kredilerin dört temel unsuru olduğunu göreceğiz. Bunlar; risk, zaman, güven ve gelir unsurları olarak sıralanmaktadır.

2.2.1. Risk Unsuru

Kredi riski 1990'lı yıllarda dünyadaki etkili ekonomik, politik ve teknolojik değişim zeminine karşı katlanarak artmıştır. Birçok durumda kredi riskinin tarafların kredi geçmişinin çok az olduğu veya hiç olmadığı yerlerde analiz edilmesi gerekir (Caoutte, 1998: 6). Türkiye'de, özellikle, 2001 krizinden sonra bankalar risk yönetimini daha önemli görmeye başlamışlardır (Anbar, 2006: 23). Risk, genel anlamda; finansal piyasalarda veya işlemlerde beklenmeyen bir durumun ya da sonucun ortaya çıkma ihtimalidir. Bankacılık açısından değerlendirecek olursak, risk; ödünç verilen paranın tahsiline veya verilen garanti taahhüdünün yerine getirilinceye kadar ortaya çıkması beklenen olası tehlikelerden oluşur. Yani, kredi sözleşmesinde taahhüt edilen vaadin vade gününde gerçekleştirilmemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gelecekte meydana gelebilecek olumsuzluklar, kredinin başlangıçta belirlenen anlaşmalara bağlı kalarak ödenilmemesine neden olabildiğinden dolayı bankacılık işlemlerinde ortaya çıkan en önemli risk unsuru kredi riskidir (Bulut, 2018: 91).

Kredi riski, bir yatırım veya kredinin fiili getirisinin, beklenenden farklı olacağı ihtimalidir. Ayrıca, kredi riskini, tam ve zamanında borçlu olanların ödemesini reddetme veya kredi verememekten kaynaklanan kayıplar olarak tanımlamak da mümkündür. Kredi riskinin ana kaynakları, sınırlı kurumsal kapasite, uygun olmayan kredi politikaları, değişken faiz oranları, zayıf yönetim, uygunsuz yasalar, düşük sermaye ve likidite seviyeleri, yönlendirilmiş borç verme, bankaların toplu ruhsatlandırılması, zayıf kredi sigortası, dikkatsiz borç verme, zayıf kredi değerlendirmesidir (Kithinji, 2010: 2).

Bankalar, kredi değerliliğinin belirlenmesi için müşterilerine kredi vermeden önce genellikle kredibilite analizi yapmaktadırlar. Bunun için, müşterinin 5 C kuralı denilen; karakter (character), kapasite (capacity), kapital (capital), teminatlar (collateral) ve koşullara (conditions) bakarlar. Ayrıca, bu kurala göre öncelikle firma sahibi ve yöneticilerinin karakterine bakılmalıdır. Çünkü karakter ve kapasite açısından uygun olmayan kişilere kredi vermek risk taşımaktadır (Şen vd., 2014: 199).

2.2.2. Zaman Unsuru

Bankaların ödünç verdikleri ya da arz ettikleri para ve benzeri hizmetlerin vadesi içerisinde geri verilmesi gerekmektedir. Borç verilen kredinin süresi arttıkça söz konusu kredinin riski de arttığından dolayı kredi muamelelerinde zaman çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Mehdizada, 2017: 3).

2.2.3. Güven Unsuru

Krediler, belirli bir vade sonuna kadar geri ödeme şartı taşırlar ve bundan dolayı da krediyi arz eden ve talep eden arasında güvene dayalı bir ilişki olması gerekmektedir. Kredi kullanan şahıs veya tüzel kişiliğin bankalar açısından itibarlı ve güvenilir olması son derece önem taşıyan bir unsurdur (Bulut, 2018: 91-92).

2.2.4. Gelir Unsuru

Bankalar ve diğer finansal kurumlara gelir getiren en önemli etmen kredidir. Bankalar ve diğer kredi kurumları, kredi arz ve talebinden elde ettikleri gelirleri değerlendirerek faiz, kar payı ve komisyon gibi farklı birçok gelirler elde ederler (Bulut, 2018: 92). “Bankalar gelirlerini genel olarak aşağıdaki formülde ifade edildiği şekilde elde ederler” (Mehdizada, 2017: 4).

$$\text{Kar} = \frac{(\text{Alınan Faizler} + \text{Komisyon Gelirleri}) - \text{Mevduata Ödenen Faizler}}{\text{Plasman Ortalaması} - \text{Mevduat Ortalaması}}$$

“Bankacılık sektörünün gelir tablosunda faiz geliri 256 milyar TL ve faiz gideri ise 148 milyar TL’dir. Eylül 2018 dönemi itibarıyla Türk bankacılık sektörünün net dönem kârı ise 42 milyar TL olarak gerçekleşmiştir” (BDDK, 2018: 8).

2.3. Kredi Türleri

Krediler; nitelik açısından, vade açısından, kullanılan sektör açısından, teminat (güvence) açısından, kullanım açısından krediler olmak üzere başlıklar halinde incelenecektir.

2.3.1. Nitelik Açısından Krediler

Nitelik açısından krediler nakdi krediler ve gayri nakdi krediler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

2.3.1.1. Nakdi Krediler

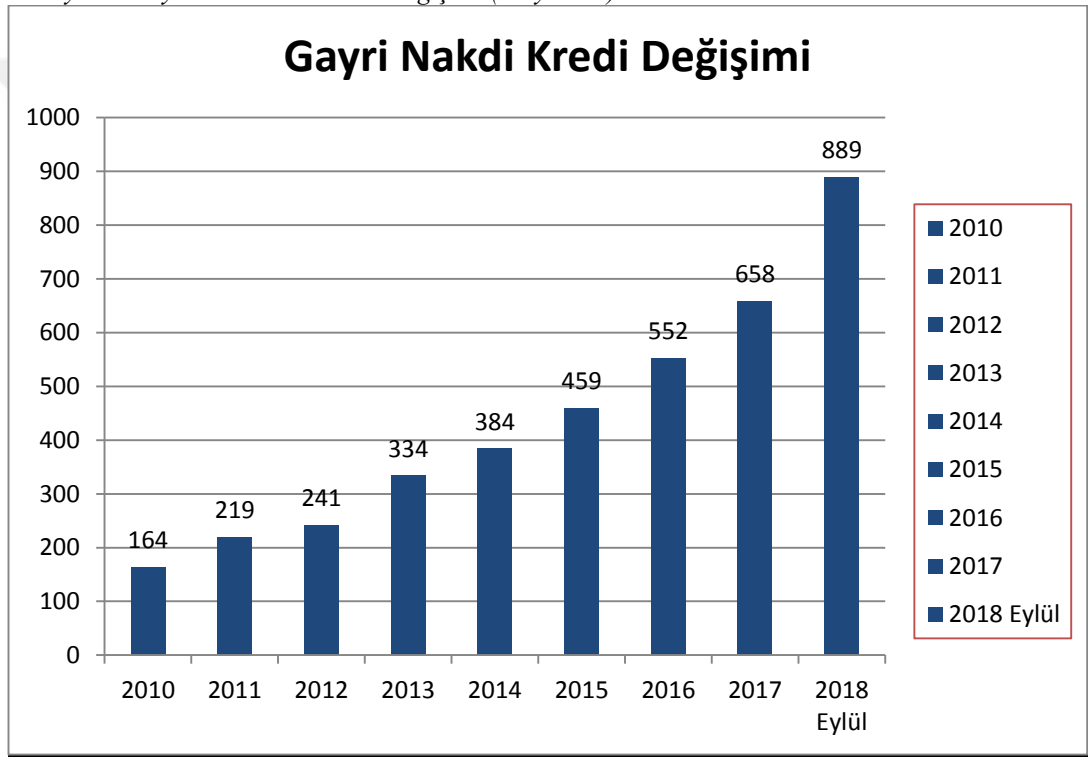
Bankacılık sektöründe en yaygın olan kredi türü nakdi kredilerdir. Bu krediler, faiz ya da komisyon alınması karşılığında ödünç para olarak kullanılan kredilerdir (Mehdizada, 2017: 5). Yani, belirli bir vade sonunda faizi ile birlikte geri alınmak üzere tüzel ve gerçek kişilere bankalar tarafından verilen kredilerdir şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca, müşterilere nakdi kredi kullanılırken bankalar komisyon oranına göre alınan ücretin yanı sıra, banka ve müşteri ilişkilerine göre inisiyatif kullanarak da ipotek, çek veya kefalet gibi teminatlar alabilirler. Nakdi krediler de kendi arasında tüketici kredileri ve ticari krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ticari krediler, firmaların kullanmış olduğu kredilerdir. Bu krediler; borçlu cari hesap, spot kredi, işletme kredileri, altın kredisi, döviz kredisi, iskonto kredisi ve kredili mevduat hesabı şeklinde sayılabilmektedir (Şen vd., 2014: 199).

2.3.1.2. Gayri Nakdi Krediler

Herhangi bir işin yapılmasını, mal teslimini veya borç ödemesini taahhüt eden işletmelerin, verdikleri bu taahhütlerini şartlara uygun bir şekilde yerine getireceklerini veya borçlandıkları paraları vadesinde ödemelerini güvence altına almak için, bankaca karşı tarafa hitaben garanti verilmesi tarzında kullanılan parasal olmayan kredilerdir (Şen vd., 2014: 205).

Gayri nakdi kredilerde nakit para kullanılmamasından bahsedilemez. Yani bankanın bir işin yapılması, bir borcun ödenmesi ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesi için alacağı bir ücret veya komisyon karşılığında ona kefil olması şeklinde kullanılan kredilerdir. Borcun ödenmemesi durumunda banka karşı tarafın alacağının tamamını ödemek zorunda kalır. Gayri-nakdi krediler; teminat mektupları, harici garantiler, kabul-aval kredisi ve ithalat akreditifleri olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Nakdi kredilerde parasal olan faiz ve komisyon alınırken gayri-nakdi kredilerde faiz ve komisyon alınmamaktadır (Mehdizada, 2017: 5).

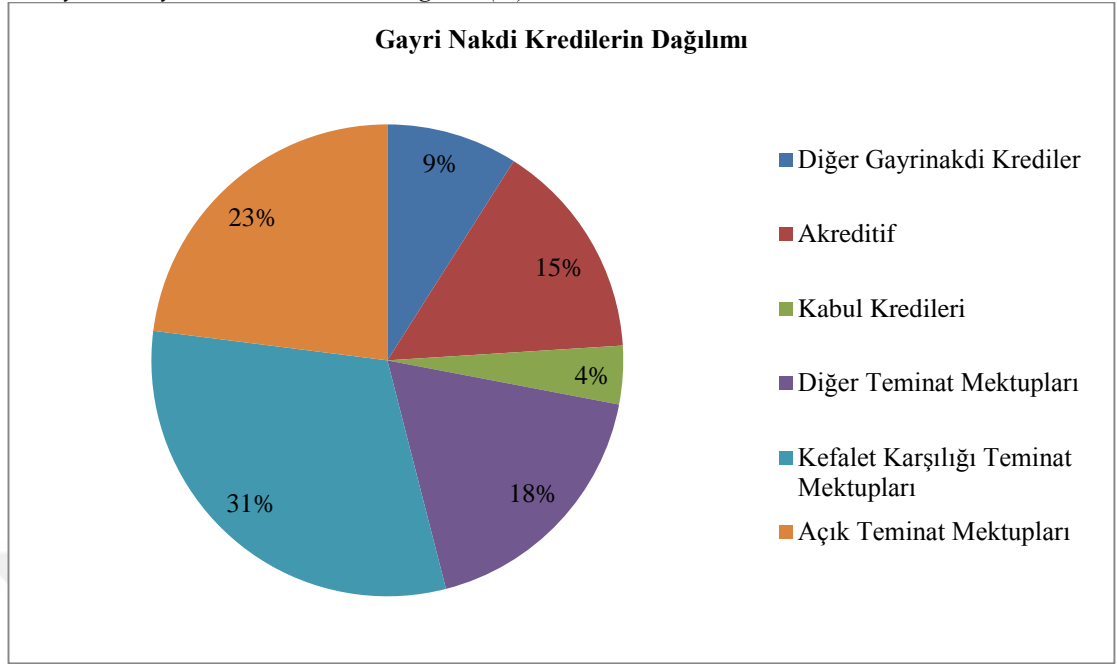
Grafik 2:
Türkiye’de Gayri Nakdi Kredilerin Değişimi (Milyar TL)

Kaynak: BDDK'den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Grafik 2’de görüldüğü üzere, Türkiye’de Eylül 2018 dönemi itibarıyla gayri nakdi kredilerin büyüklüğü 889 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3:
Türkiye’de Gayri Nakdi Kredilerin Dağılımı (%)

Kaynak: BDDK’den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Grafik 3’te görüldüğü üzere, gayri nakdi krediler içerisinde teminat mektupları % 72 ile en büyük paya sahipken akreditif kredilerinin payı % 15’tir.

2.3.2.Vade Açısından Krediler

Krediler vade açısından kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Bu şekilde ayırım yapılmasının nedeni kolaylık sağlanmasından dolayıdır ve sektörler bazında vade yapısının durumu değişebilir. Örneğin tarım sektörü için 5 yıl uzun vadeyken makine sektörü için bu süre kısa vade olabilir. Ancak, kısa, orta ve uzun vadeli krediler için şu şekilde tanımlamalar yapılmaktadır;

Kısa Vadeli Krediler: Vade süresi 1 yıla kadar olan kredilerdir.

Orta Vadeli Krediler: 1 yıldan 5 yıla kadar vadesi olan kredilere orta vadeli kredi denilmektedir.

Uzun Vadeli Krediler: 5 yıldan uzun olan vadeli krediler uzun vadeli kredilerdir (Tuncer, 2010: 61).

2.3.3. Kullanılan Sektör Açısından Krediler

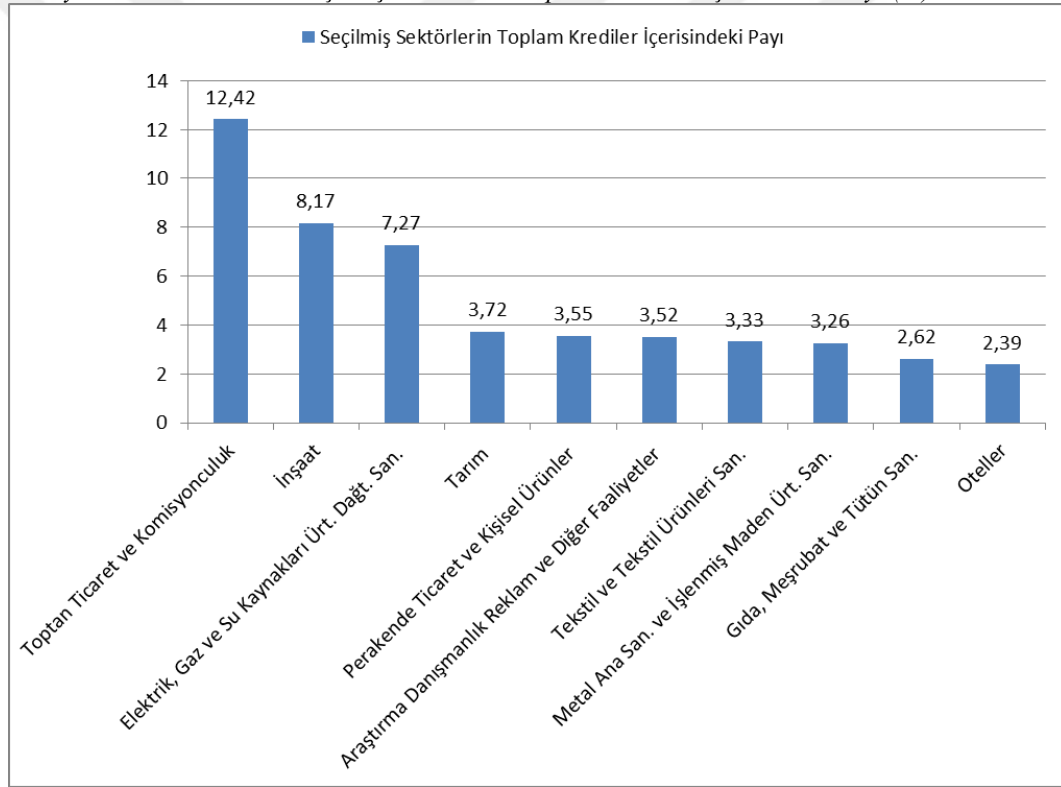
Krediler, kullanılan sektörler açısından özel sektör kredileri ve kamu sektörü kredileri olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.

Özel Sektör Kredileri: Bankaların özel sektörde faaliyet gösteren firmalara verdiği kredilerdir.

Kamu Sektörü Kredileri: Bankaların kamu sektöründe faaliyet gösteren firmalara verdiği kredilerdir (Çayır, 2015: 35).

Grafik 4:

Türkiye’de 2018 Yılına Ait Seçilmiş Sektörlerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: BDDK’den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Grafik 4’te görüldüğü üzere, Türkiye’de 2018 yılında, toplam krediler içerisinde, toptan ticaret ve komisyonculuk sektörünün payı % 12,42, inşaat sektörünün payı % 8,17’dir.

2.3.4. Teminat (Güvence) Açısından Krediler

Teminat açısından krediler teminatsız ve teminatl  krediler olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

Teminatsız krediler; kredi müşterisinin imzasına güvenilerek başka bir teminat alınmadan verilen kredilerdir. Açık kredi ve tek imzalı teminat mektubu teminatsız kredilerdendir.

Teminatl  krediler; şahsi teminatl  krediler ve maddi teminatl  krediler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Şahsi teminatl  krediler: Kredi müşterisinin yanı sıra güvenilir ve bankanın kendi müşterilerinden olan firmaların imzalarına dayanılarak açılan kredilerdir. Kefalet karşılığı nakit kredi ve çift imzalı teminat mektubu bu kredilere örnek teşkil etmektedir. Maddi teminatl  krediler: İpotek tesisi ya da menkul kıymetlerin rehnedilmesi karşılığında kullanılan kredilere maddi teminatl  kredi denilmektedir (Parasız, 2005: 224)

2.3.5. Kullanım Açısından Krediler

Krediler kullanım amacına göre tüketici, işletme, bireysel, yatırım ve üretici kredileri olmak üzere beş kısımdan oluşmaktadır.

Tüketici Kredileri: “Tüketici kredisi sadece kişilere hizmet sunmaya yönelik bir kredi olmakla beraber halk arasında ‘taksitli bireysel kredi’ olarak bilinmektedir. Bu krediler, krediyi kullanan kişinin maaşından kesilir ve tüketici kredilerinde banka tarafından müşteriye taksitli bir geri ödeme planı hazırlanarak bilgi verilir” (İmren, 1994).

Bireysel Krediler: “Kişilerin şahsi olarak var olan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullandıkları kredilerdir. Konut kredileri, araç kredileri ve diğer krediler bu kredi türünün örnekleridir” (Çayır, 2015: 34).

Üretim Kredileri: “Üretim yapan üreticilere, özellikle de çiftçilere açılan banka kredileridir. Bu krediler, işletmelerin üretim faaliyetlerini devam

ettirebilmeleri, döner sermaye ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve teknoloji, makine-teçhizat gibi gereksinimlerini finanse edebilmeleri için kullanılan kredilerdir” (Mehdizada, 2017: 7).

Yatırım Kredileri: İşletmelerin arsa ve bina gibi maddi duran varlıklar grubuna dâhil olan finansman ihtiyaçlarını karşılamak için bankalar tarafından verilen uzun vadeli krediler yatırım kredileri olarak tanımlanmaktadır. Yatırım kredileri, Türk lirası veya yabancı para cinsinden kullanılabilir ve bu krediler 10 yıl vadeli olarak kullanılmakla birlikte, bu 10 yılın, 3 yılı ödemesizdir. Faizi ise, ödemesiz dönemde 3 veya 6 ayda bir tahsil edilir (Çayır, 2015: 35).

İşletme Kredileri: İşletmelerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve firmaların net işletme sermayesinin finansmanı için kullandıkları kredi türüdür (Tuncer, 2010: 62-63).

2.4. Banka Kredilerinin Yararları

21. yüzyılda çok hızlı şekilde artan ve çeşitlenen iktisadi faaliyetler üreticilerin yatırım ve işletme masraflarının da sürekli artmasına sebep olmuştur. Sürekli artan masrafların parayla karşılanabilmesi imkânı zor olduğu için; üretimlerin aksamaması, mallarının dağıtımının rahatlıkla sağlanması çeşitli üretim birimlerinde ortaya çıkabilecek masrafların karşılanabilmesi için kredi sistemine ihtiyaç vardır. Bu kredi ihtiyacının karşılanması ise kredi kurumları veya bankalarca sağlanmaktadır. Bu durum ise bankaların ekonomik ve ticari faaliyetlerin vazgeçilmez temel taşı olmasını sağlamıştır (Parasız, 2005: 219). Bu bağlamda banka kredilerinin ülke ekonomisine birçok yararı bulunmakla beraber aşağıdaki üç maddede bu yararlar özetlenebilir:

i) Kredi bir tedavül aracı olarak da kabul edilmektedir. Kredi kartı kullanımı ile birlikte nakit para taşınması azalmakta ve ticari faaliyetler de artmaktadır.

ii) Girişimciler ve yatırımcıların ihtiyaç duydukları sermaye, kredi kanalıyla tasarruf sahiplerinden elde edilmiş olur ve vade sonunda da krediyi geri ödeyerek sermaye birikimi sağlanır.

iii) Ekonomide atıl ve dağınık bir şekilde bulunan sermaye ve tasarruf gibi fonlar, kredi sistemi aracılığıyla ekonomik faaliyetlere aktarılmakta ve ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Fonların kullanılmayan kısmı, nakde gereksinim duyanlara kredi olarak aktarılırken fonların sahipleri kazanç elde etmekte, piyasada ise arz ve talep açısından bir genişleme yaşanmış olacaktır. Sonuç olarak da tasarruflar, ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmuş olacaktır (Aras, 1995: 6-7)

Ayrıca, banka kredilerinin ekonomik faaliyetlerin devamını sağlama, tedavül aracı olma, milli gelir ve istihdama olumlu katkı sağlama ve ekonomide arz-talep hareketliliğini sağlama gibi faydaları da vardır (Öker, 2007: 9-10).

2.5. Banka Kredilerinin Ekonomik Etkileri

“Krediler ile diğer makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki çok uzun süredir iktisat literatüründe tartışılan konular arasında yer almakta ve kredilerin bazı makroekonomik değişkenlere olan etkileri aşağıda başlıklar halinde incelenecektir” (Civcir, 2012: 5).

2.5.1. Krediler ve Enflasyon İlişkisi

Türkiye’de uzun yıllardır devam eden enflasyonun etkileri ile bankaların mali bünyelerinde bozulmalar meydana gelmiştir. Yüksek enflasyon ortamında bankalar hem enflasyonun zararlı etkilerinden kaçınmaya çalışmakta hem de belirsiz durumların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Günümüzde yüksek enflasyonun hâkim olduğu bir ekonomide belirsizlik arttıkça bankaların üstlendikleri aracılık faaliyetlerinin hacmi düşmekte ve kredi riski meydana geleceğinden dolayı kar etme konusunda yavaşlama olacaktır. Ekonomide sürekliliğin olmaması ve kronikleşen enflasyon süreçlerinde, bankacılık sektörünü negatif yönde etkisi altına alan bir başka durum da, sorunlu kredilerde meydana gelen artıştır. Faiz yükünün artması,

bankanın alacaklarının tahsilinde vadesinde ödenmeyen alacakların banka kaynaklarının maliyetinin artması sonucunu da doğurmaktadır. Bu nedenle, bankaların risklerin oluşmaması için gereken önlemleri alması gereklidir. Ancak, enflasyonu düşürerek elde edilecek ekonomideki süreklilik ile birlikte banka kredilerine bir ivme kazandırılmış olmakla beraber geri ödemesi geciken alacakların kaynak maliyetine yapmış olduğu baskı da düşecektir. Türkiye üzerine, banka kredi ve mevduatları ile enflasyon arasındaki ilişki üzerine yapılan bazı çalışmalarda, enflasyon ortamının bankaların alacakları ve kredileri üzerinde negatif bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Ülkemizde enflasyondaki artış, faiz oranlarını arttırarak, ekonomik aktörlerin kredi kullanım seviyelerini düşürmektedir. Yani, banka kredilerinin miktarında azalma yaşanmasına neden olmaktadır. Bu sonuç, öte yandan, Türkiye’de, iç talepte bir azalma ve buna bağlı olarak fiyatlarda düşme meydana getirecektir (Arslan ve Yapraklı, 2008: 91-100).

Ayrıca, 2000-2002 enflasyonla mücadele programı çerçevesinde uygulanan kur çipası dövizle borçlanmayı cazip hale getirmiş ve bankaların yurtdışından kullandıkları sendikasyon kredilerinde bir artış meydana gelmiştir. Açık pozisyonu olan birçok banka, Kasım 2000 krizinde bir faiz riskine girerek yüksek faizle borçlanmış ve yüksek maliyetler yüklenmişlerdir. Ancak, bu program, daha birinci yılını doldurmadan Kasım 2000’de derin yara almış, Şubat 2001’de de tamamen etkisini yitirmiştir (Toprak ve Demir, 2006: 9).

2.5.2. Kredilerin Yatırım ve Tasarruf İle İlişkisi

Kredilerin yaygın hale geldiği ekonomilerde tasarruf ile yatırım dönüşümü daha kolay gerçekleştiğinden, böyle ekonomilerde kredi hem tasarrufu artırıcı hem de artan tasarrufu yatırıma dönüştürücü bir rol oynamaktadır (Bulut, 2018: 93).

2.5.3. Kredilerin Faiz Oranı İle İlişkisi

Faiz oranlarında bir artış meydana geldiğinde borç yükü artarak firma ve hane halklarının bilançoları olumsuz etkilenmiş olacaktır. Firmaların nakit akımları azalacak, hane halkları ise net borçlu durumunda olması halinde harcamalarını finanse etmekte zorlanacaktır. Faiz oranlarında artış gerçekleşmesi halinde firmaların

borç yükünde de buna paralel olarak artış olacak ve çok sayıda firmanın kapanması ile birlikte verilen kredilerin geri ödenme olasılığı azalacaktır. Böylece faiz oranlarındaki artış bankaları da olumsuz etkilemiş olacaktır (Civcir, 2012: 6).

Bankacılık sektöründe Kasım 2000 krizi sonrasında faiz riski, Şubat 2001 krizi sonrasında ise hem faiz hem de kur riski yaşanmıştır. 2000 yılı sonunda faiz oranlarının hızla artması bir yandan bankaların menkul değerler portföyünün piyasa değerini düşürürken diğer yandan döviz kurlarında hızlı bir artış yaşanmasıyla birlikte açık pozisyondan doğan maliyetleri yüksek boyutlara ulaştırmıştır (Toprak ve Demir, 2006: 13-16).

2.5.4. Kredilerin Tüketim ve Harcama Etkisi

Büyük firmalara göre daha güç ve daha yüksek maliyetlerle kaynak temin edebilen küçük firmalar açısından banka kredileri önemli bir finansman kaynağıdır. Bankalar, firmalarla ilgili bilgileri diğer finansal araçlara göre daha kısa sürede ve daha düşük maliyetle elde ettikleri için küçük firmalara daha uygun koşullarda kredi verebilmektedir. Ancak, öte yandan bu, kredi arzı değişimlerinden dış finansman temininde banka kredilerine bağımlı küçük ölçekli firmaların, büyük ölçekli firmalara göre daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu süreçte kredi arz değişimleri, firmaların yatırım ve tüketim kararları üzerindeki etkileri aracılığıyla makroekonomik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Adanur Aklan ve Nargeleçekenler, 2008: 119).

Kişilerin servet düzeyinin değişmesi aynı zamanda tüketim harcamalarının da değişmesine neden olmaktadır. Modigliani'nin "ömür boyu gelir modeline" göre tüketicilerin harcama kararları hayat boyu gelirlerine bağlı olarak değişmektedir. Modele göre kişilerin finansal servetlerinin önemli bir kısmını borsa yatırımları oluşturmaktadır. Borsa gelirlerindeki meydana gelen artış, finansal servetin kıymetini ve dolayısıyla tüketicilerin hayat boyu gelirini artırmaktadır. Hayat boyu gelir artışı da tüketimi artırarak yatırım harcamalarının artmasını sağlamaktadır (Sever, 2018: 49-51). Tüketici kredisi piyasasının gelişmesi, kredi kanalını güçlendirmekte ve faiz oranı kanalının işleyişindeki etkinliği de arttırmaktadır. Şöyle ki, tüketici kredileri piyasasının gelişimiyle birlikte faiz oranındaki ortaya çıkan değişiklik tüketici

davranışlarını doğrudan etkilemekte ve ardından tüketim talebini ve toplam hâsılayı etkilemektedir.

2.5.5. Krediler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

“Tüm ekonomilerde makroekonomik gelişmelerde üzerinde durulan en önemli unsurlardan biri finans piyasalarının etkinliğidir. Finans piyasalarının gelişmesi ile birlikte ülkenin sahip olduğu tasarrufları artacak, bu artış yatırımcı ile tasarruf sahibini buluşturacak ve bunun sonucu da büyümeye yansımaya olacaktır” (Baltacı, 2012: 27).

2.6. Parasal Aktarım Kanalları

Finansal sistemdeki başlıca parasal aktarım kanalları faiz oranı kanalı, hisse senedi kanalı, kredi kanalı ve döviz kuru kanalı olmak üzere dört başlık altında incelenecektir.

i) Faiz Oranı Kanalı: Standart Keynesyen parasal aktarım kanalı olarak da ifade edilen faiz oranı kanalı, parasal aktarım kanalları içinde en geleneksel olan mekanizmadır. Faiz oranı kanalı, borç paranın marjinal maliyetini değiştirerek ekonomik birimlerin nakit akımını ve tüketim tercihlerini; üreticilerin ise yatırım, tasarruf ve toplam talebini etkilemektedir. Reel faiz oranlarında meydana gelen bir düşme, sermayenin maliyetini düşürerek yatırım harcamalarını arttırmakta, yatırım harcamalarının artması ise toplam talebin artmasına yol açarak çıktılarının yükselmesini sağlamaktadır (Cambazoğlu ve Karaalp, 2012: 57).

ii) Hisse Senedi Kanalı: “Tobin’in Q Teoremi” ve “Tüketim Üzerindeki Servet Etkisi” olmak üzere iki önemli varlık fiyat kanalı bulunmaktadır. Tobin’in Q teoremi, para politikası aracılığı ile varlıkların değeri üzerinde bir etki oluşturmaktadır. Bir diğer alternatif kanal ise, hisse senedi fiyatlarının servet düzeyini etkilemesi sonucunda tüketim harcamalarındaki meydana gelen değişimi kabul eden mekanizmadır. Bu kapsamda, Modigliani 1975 yılında ortaya koyduğu “hayat boyu modelinde” tüketicilerin tüketim harcamalarının yaşamları boyunca elde ettikleri gelire bağlı olarak değiştireceklerini ifade etmiştir (Cambazoğlu ve Karaalp,

2012: 57). Modigliani'ye göre tüketim, tüketiciler tarafından yapılan dayanıksız mal ve hizmet satın almak için yaptıkları harcamalara denir. Tüketim harcamalarını ise bugünkü gelirleri değil yaşam boyu kaynaklar belirlemektedir. Yaşam boyu kaynaklarının önemli kısmını ise finansal servet oluşturmakla beraber finansal servetin büyük bir bölümü pay senetlerinden oluşmaktadır. Pay senetlerinin fiyatları yükseldiğinde finansal servetin değeri yükselir. Böylece bireylerin yaşam boyu kaynakları artacak ve dolayısıyla tüketimde artış gerçekleşecektir. Bu durum aşağıdaki şekilde özetlenebilmektedir (Parasız, 2005: 546).

$$M \uparrow \rightarrow P_s \uparrow \rightarrow \text{Servet} \uparrow \rightarrow \text{Yaşam boyu kaynaklar} \uparrow \rightarrow \text{Tüketim} \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Varlık fiyatları kanallarından biri olan hisse senedi fiyatları kanalında kabul gören önemli teorilerden biri olan Tobin'in q teorisinde Tobin, hisse senedi fiyatlarında oluşan değişiklikler sonucunda, firmaların piyasa değerlerinin değişeceğini ve buna bağlı olarak da firmaların yatırım düzeylerini değiştirebileceklerini ifade etmektedir. Q değerinin yüksekliği, firmaların piyasa değerlerine kıyasla yeni teçhizat elde etmelerinin maliyetlerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu durumda firmaların yeni yatırımlar yapabilmeleri için az miktarda hisse senedini piyasaya sürmeleri yeterli olmaktadır. Bu şekilde de firmalar, yatırım harcamalarını artırmaktadır Tobin'in q teorisinde parasal aktarım mekanizması şu şekilde gösterilmektedir (Yıldırım ve Mirasedoğlu, 2015: 110).

$$M \uparrow \rightarrow P_s \uparrow \rightarrow q \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Tobin'in q Teorisine göre, q oranı 1'den büyükse firmalar ana sermayelerini artıracaktır. Başka bir ifadeyle, firmaların piyasa değerlerinin ek fiziki sermayenin maliyetinden daha fazla artması beklenmektedir. Bundan dolayı, hisse senedi fiyatlarında meydana gelen bir artış firmaların piyasa değerinde bir yükselişe yol açacaktır. Böylece, firmalar ana sermayelerini ve bunun sonucu olarak da yatırım harcamalarını artıracaktır (Aydemir, 2008: 40)

iii) Kredi Kanalı: Kredi kanalı, banka borç kanalı ve bilanço kanalı olmak üzere iki temel grupta incelenmektedir. Genişletici bir para politikası uygulanması sonucu banka rezervleri ve mevduatları yükselecektir ve bu da

bankaların verebileceği kredi miktarında bir artışa neden olacaktır. Bu artış ise, özellikle küçük ve orta ölçekli firmaların yatırım harcamalarının artmasına neden olacaktır. Kredi kanalı kendi fonlarını oluşturacak güce sahip olmadıkları için banka kredilerine aşırı bağımlı olan küçük ve orta ölçekli firmaların yatırım harcamaları üzerinde daha çok etkiye sahiptir. Ancak büyük firmalar, hisse senedi ve bono piyasalarına doğrudan girerek fon ihtiyaçlarını karşılayabilme gücüne sahiptirler. Kredi kanalının üretim sürecini etkilemesi aşağıdaki şema yardımıyla özetlenebilir (Cambazoğlu ve Karaalp, 2012: 57).

$$M \uparrow \rightarrow \text{Banka Mevduatları} \uparrow \rightarrow \text{Banka Kredileri} \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Literatür incelemesi yapıldığında, (Bernanke ve Blinder 1992; Hülsewig vd., 2001; Takeda vd., 2005; Alfaro vd., 2003; Holtemöller 2002; Ahmed ve Islam 2004; Hsing 2014; Aban 2013; Erdoğan ve Beşballı 2009; Sun vd., 2010; Juks 2004) gibi birçok çalışma, banka kredi kanalıyla aktarım mekanizmasının çalıştığı, sıkı para politikasının mevduat hacmini daralttığı, bankaların kısa vadede mevduat hacmindeki azalmaya menkul kıymet satarak tepki gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, çalışmaların çoğu, likidite ve sermayesi düşük bankalar arasında kredi kanalı ile aktarımın daha belirgin olduğunu ifade etmiştir (Kara ve Özdemir, 2016: 34).

iv) Döviz Kuru Kanalı: Döviz kuru kanalı, kurların reel ekonomi üzerinde yarattığı etkiyi açıklamaktadır. İthal mallarının ve hizmetlerinin milli para cinsinden fiyatlarına yönelik, dolayısıyla enflasyona yönelik döviz kurlarının aktarım düzeyi ithalat payına, devalüasyonun büyüklüğüne ve zamanlamasına, ekonominin yapısal karakterine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca, döviz kuru kanalı, uygulanan para politikasının döviz kurları üzerinde oluşturduğu etkinin net ihracata yansması sonucuna bağlı olarak reel üretimde ortaya çıkan değişimi ifade etmektedir (Örnek, 2009: 105-107). Döviz kuru kanalı, faiz oranı kanalını temel olarak aktarım mekanizması çalışmasını açıklamaktadır. Yurtiçi reel faiz oranları düştüğünde, yerli para cinsinden mevduatlar yabancı para cinsinden mevduatlara göre daha az cazip hale gelir. Dolayısıyla, yerli para değer kaybeder ve yabancı para değer kazanır. Bu durumda, yerli mallar yabancı mallara kıyasla ucuzlar, net ihracat artar ve sonuçta toplam çıktı miktarı artar. Döviz kuru kanalının parasal bir genişleme sürecinde

işleyişini özetle aşağıdaki şema yardımıyla gösterilebilir (Cambazoğlu ve Karaalp, 2012: 57).

$$M \uparrow \rightarrow ir \downarrow \rightarrow E \uparrow \rightarrow NX \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

2.7. Türkiye’de Bankacılık Sistemi

Bankacılık sektörü, ekonomilerde stratejik olarak önemli bir konuma sahiptir. Bir bankanın iflas etme ihtimali ile karşı karşıya kalındığında mevduat sahipleri, kredi kullananlar ve diğer bankalar bu durumdan olumsuz etkilenirler. Diğer bankalardaki mevduat sahipleri de kendi bankalarında da buna benzer bir sorunla karşılaşabilmelerinden dolayı mevduatlarını çekmek isteyebilirler. Ancak, mevduat sahiplerinin bu taleplerine kısa sürede cevap veremeyen bankalar bir domino etkisi yaşayarak peş peşe iflas etme noktasına gelebilir ve bankacılık sektörü olumsuz etkilenebilir. Öte yandan Türk bankacılık sisteminde mevzuata ilişkin altyapının zayıflığı ve ekonomik istikrarsızlıklar bankacılıkta hem aksaklıklar yaşanmasına hem de sistemde gecikmelere sebep olmaktadır. Örneğin, uluslararası sermaye hareketlerini serbestleştiren 32 sayılı karar 1989’da yürürlüğe girmesine rağmen, 4389 sayılı Bankalar Kanununun yürürlüğe girmesi, 18 Haziran 1999’u bulmuş; BDDK ise 31 Ağustos 2000 yılında fiilen göreve başlayabilmiştir (Toprak ve Demir, 2001: 12-13).

Türkiye’de bankacılık sisteminin finansal sektör içerisindeki payı, 2001 ekonomik krizinden sonra küçük ölçüde azalmıştır. Buna rağmen bankacılık sektörü finansal sistem içerisinde en büyük paya sahiptir. BDDK’nın 2006 Finansal Piyasalar Raporuna göre, finansal sistemin toplam varlıkları içerisinde, bankaların payı 2001 yılında % 91.4, 2002’de % 90.2, 2003’de % 86.8, 2004’te % 86, 2005’de % 86.5 ve 2006 yılında ise % 88.5’tir. Ancak, 2001 krizinden sonra bazı bankalar yavaş yavaş piyasayı terk etmiştir ve bundan dolayı da finansal sistemin varlıkları içerisinde bankacılık sisteminin payı azalırken, 2004 ve sonrası yıllarda yabancı bankaların piyasaya girmeye başlaması ile bu pay yeniden artmaya başlamıştır. Finansal sistemin, yaklaşık % 90 payı ile bankacılık sistemini oluşturduğu söylenebilir. Böylece, bankacılık sisteminde meydana gelen gelişmeler finansal sistemi ve dolayısıyla da reel ekonomiyi etkilemektedir (Öztürkler ve Çermikli, 2007: 59-60).

2.8. 1980 Öncesi Banka Kredilerinin Gelişimi

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan 1. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda ekonomide temel sektörleri desteklemek ve finanse etmek için bankalar kurulmuştur. 1924 yılında Türkiye İş Bankası ticari krediler, 1925 yılında Sınai ve Maadin Bankası endüstri kredileri ve 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası konut kredileri üzerine yoğunlaşmaları amaçlanarak kurulmuştur. 1980 öncesi Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörüne ilişkin ilk rapor 1958 yılında yayımlanmış ve söz konusu raporda Türkiye ekonomisinde toplam 63 bankanın aktif çalışmakta olduğu görülmüştür. 1974 ile 1980 yılları arasında genel olarak kredi hacminde ciddi bir şekilde artış meydana geldiği gözlemlenmiştir. 1980 yılında ise kredi artışı bir önceki yıla göre iki katı olarak gerçekleşmiş ve son 7 yılda ortalama olarak büyüme kaydedilmiştir. 1960 ile 1980 yılları arasında bankacılık sektöründe hızlı bir gelişme meydana gelmiştir (Tunç, 2013: 136-138).

Tablo 1:
Türkiye'de Sektörlere Göre Kredi Dağılımı (Milyon TL)

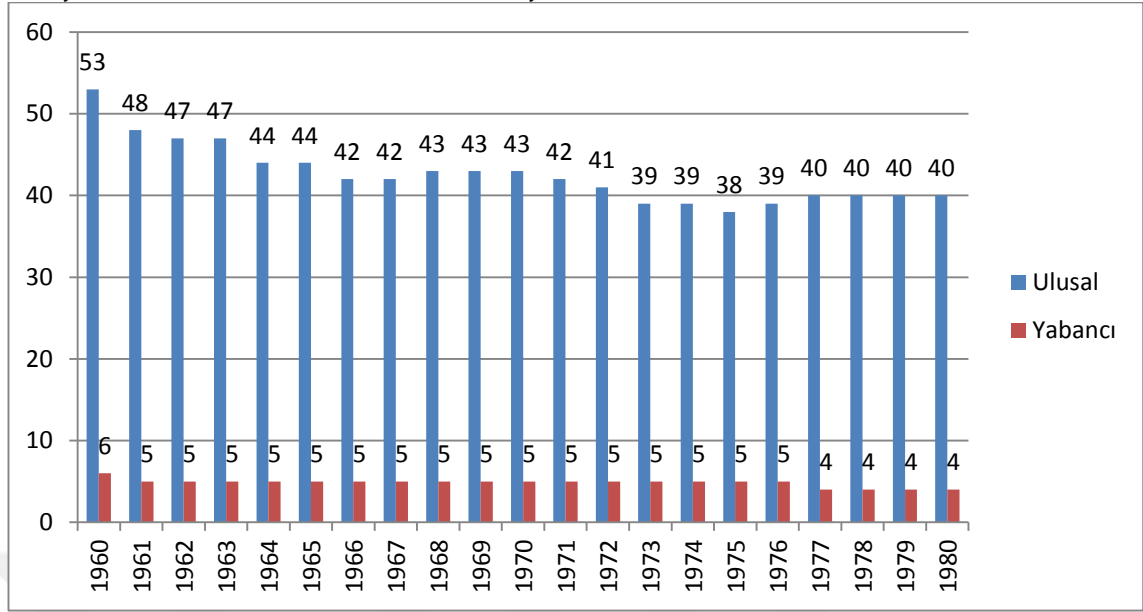
Sektörler	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Tarım	27991	40137	47772	56392	62339	121414	221551
Sanayi ve Madencilik	35354	54839	80605	103104	136898	192786	334267
İnşaat	3597	4047	4820	5678	7163	9139	15462
Dış Ticaret	7982	11410	14483	15304	20033	31832	85905
İç Ticaret	11123	18014	25330	36150	54467	72734	153795
Mahalli idareler	3995	4884	5020	6475	8165	9067	11572
Muhtelif	10075	9298	12213	16281	15869	24635	28612
Bankalar Arası	935	935	1338	699	726	1277	3945

Kaynak: TBB'den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 1’de sektörlere göre kredi dağılımına bakıldığında, en çok kredinin sanayi ve madencilik sektörüne verildiği, ikinci sırada en çok kredi ise 1974- 1980 döneminde yapılan 5 yıllık kalkınma planlarına uygun bir biçimde tarım sektörüne verilmektedir. Burada sektörlere baktığımızda tüm sektörlerde kredi miktarı artarken yalnızca bankalar arası kredi miktarı yıllara göre düzenlilik göstermemektedir.

1936 yılında 2999 sayılı Bankalar Kanunu kabul edilmiş ve bu kanunla banka mevduatlarının yüzde 15’i oranında Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS)’nden veya aynı derecede faiz geliri elde eden diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiştir. Bunun amaçlarından biri de kamu yatırımları için düşük maliyetli finansman kaynağı oluşturmaktır. 1945-1960 yıllarını kapsayan dönemde yatırımlarda, milli gelirden, nüfusta ve kentleşme sonucunda nüfus ve üretimde yaşanan artış ekonomide para ve kredi ihtiyaçlarının genişlemesine yol açmıştır. Bu dönemde yine, bankacılık sektörüne kanalize edilen yatırımların getirisinde artış yaşanmıştır. 1923-1945 dönemleri arasında bankaların şube sayısında artış görülmezken, 1945 yılından sonra hızlı bir yükseliş gerçekleşmiş ve 1944’te toplam 405 adet olan şube sayısı 1959 yılında 1759 olmuştur. Ancak, 1954 yılından itibaren olumsuz şartlardan dolayı üretimde gerileme olmuş, ekonomi enflasyon ve dış ticaret açıklarıyla baş gösteren bir kriz sürecine girmiş ve tüm sektörlerde büyüme hızında bir gerileme yaşanmıştır. 1960-1980 yıllarını kapsayan planlı dönemde ise bankacılık sektöründe önemli ölçüde devlet kontrolü vardı. Bu dönemde mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlenmiştir. 1980 öncesi ve sonrası dönem karşılaştırıldığında, 1980 öncesi dönemin bir bütünlük gösterdiği ifade edilebilir. Finansal sistemin gelişme göstermeye başladığı 1980 yılı öncesinde devlet, bankacılık faaliyetlerine ciddi bir şekilde katılmış ve kayıt edici uygulamalar yapmıştır (TBB, 2012: 4-12). 1980 öncesi dönemde, finansal piyasalara karşı katı bir denetleme mevcuttu. Mevduat faizleri için devlet bir üst sınır getirmiş, finansal gelir ve işlemler vergiye tabi tutulmuştur. Bu dönemde, işletmelerin ihtiyaç duydukları finansman borç senedi ya da hisse senedi gibi finansal araçlar ile değil de banka kredileri yoluyla sağlanmıştır (Oksay, 2000: 56).

Grafik 5:
Türkiye'de 1960-1980 Planlı Dönemde Banka Sayıları

Kaynak: TBB'den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Grafik 5 incelendiğinde, Türkiye'de 1960-1980 yıllarını kapsayan "planlı dönemde" ulusal ve yabancı banka sayıları toplamının genel seyrinde bir azalma olduğu görülmüştür.

2.9. 1980 Sonrası Bankacılık Sektöründe ve Kredilerde Gelişme

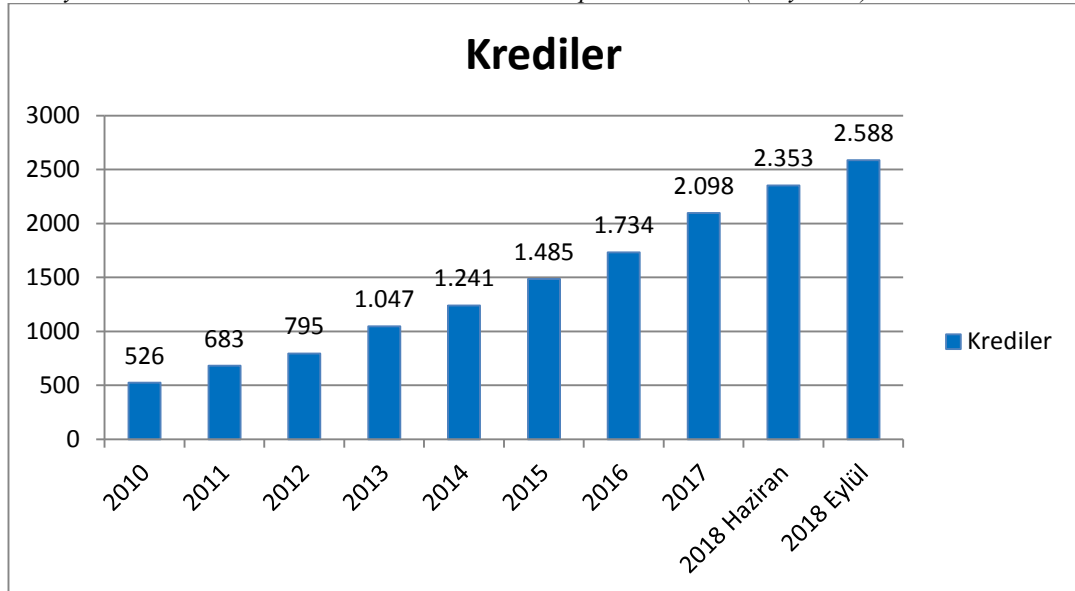
1980-1999 Serbestleşme döneminde, piyasa mekanizmasına yönelik yapılan düzenlemeler bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Bu dönemde, mevduat ve kredi faiz oranları serbest bırakılmış, öte yandan bankacılık sektörüne yeni bankaların girişine de izin verilmiştir. 2000'li yılların başında büyük bir bankacılık ve ekonomik kriz yaşanmış ve krizin ardından Türk ekonomisi 2001 yılında bir önceki yıla göre % 5,7 oranında küçülmüştür. Yaşanan kriz sonrası Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiş ve bu dönemde, bankacılık sektörünü etkileyen önemli gelişmeler yaşanmıştır (Navruz, 2019: 142). 2000'li yıllarda köklü değişiklikler yapılmış, bankaların faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetimi açısından yeni bir yaklaşım şekli geliştirilmiştir. Bu düzenlemelerde ve denetim anlayışında uluslararası kabul görmüş ilkelere büyük ölçüde yaklaşılmıştır. Uzun yıllar boyunca yüksek enflasyonun hâkim olduğu ortamda çalışan bankaların bilançoları, enflasyona göre yeniden güncellenmiştir. Krediler tekrar sınıflandırılmış, sorunlu olan krediler

tanınmış, karşılık yönetmeliğine göre gerekli karşılıklar ayrılmıştır. Tüm bu uygulamalarla birlikte bankaların mali yapılarının daha gerçekçi bir noktaya gelmesi sağlanmıştır (Civcir, 2012: 13)

1980’li yıllarda istihdam, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapı gibi konularda büyük bir gelişme sürecine girilmiştir. 1980’li dönemlerde bu gelişmeler yaşanırken, 1990’lı dönemlerde ise makroekonomik istikrarın olmaması, yüksek kamu kesimi açıkları, risk algılama ve yönetiminin zayıflaması gibi sebeplerden dolayı bankacılık sektörü, mali aracılık işlevinde etkin rol oynayamamıştır. 1990 yılından itibaren bankacılık sektöründeki hizmetler, devlet eliyle ve çoğunluğu da kamu kâğıtlarından oluşan karlar ile yapılmıştır. Bankacılık sektörü, yüksek reel faizlerle kamuyu finanse etmiştir. Bankacılık sistemi ile ilgili mevzuatta sürekli değişiklik yapılması, uluslararası bankacılık prensiplerinden uzaklaşmalar, uluslararası muhasebe uygulamalarına uygun olunmaması, bağımsız denetim uygulamalarında meydana gelen problemler, şeffaflığın gerçekleştirilememesi ve yapılan denetimlerin neticede uygulanmaması gibi nedenler başarısızlıklara yol açan sebepler olarak gösterilmektedir (Acar Boyacıoğlu, 2003: 524-526).

Grafik 6:

Türkiye’de 2010-2018 Dönemi Bankacılık Sektörü Toplam Kredileri (Milyar TL)

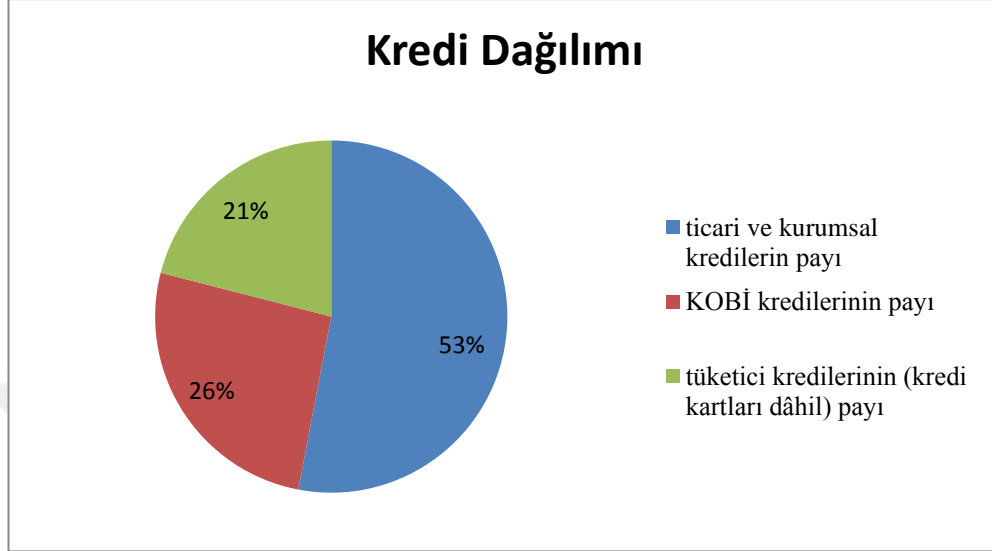

Kaynak: BDDK’den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Türkiye’de Eylül 2018 döneminde, toplam kredi tutarı 2.588 milyar TL olup, söz konusu tutarın 1.492 milyar TL’si Türk parası, kredilerden 1.096 milyar TL’si ise yabancı para kredilerden oluşmaktadır.

Grafik 7:

Türkiye’de 2010-2018 Dönemi Bankacılık Sektörü Toplam Kredileri Dağılımı (%)

Kaynak: BDDK’den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Türkiye’de kredilerin 2010-2018 arası dağılımına bakacak olursak; ticari ve kurumsal kredilerin payı % 53, KOBİ kredilerinin payı % 26 ve tüketici kredilerinin payı ise % 21’dir.

Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte bankacılık sektöründe, yerli ve yabancı bankaların şube açmaları özendirilmiştir. Bu şekilde, bankacılık sektöründe hem rekabet arttırılarak verimlilik artışının sağlanması hem de kıt kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde faaliyette bulunan banka ve şube sayılarında bir artış görülmüştür (Coşkun vd., 2012: 16). Ancak, banka ve şube sayılarında artış yaşanmasına rağmen, Türkiye’de 1989 yılında uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesine yönelik birtakım düzenlemeler yapılarak finansal serbestleşme sürecine girilmesi ve bu düzenlemelerin uluslararası kriterlere göre hayata geçirilememesi bankacılık sektörünün kırılganlığını arttırmıştır. 1990’lı yıllarda mevduatların tamamının Tasarruf Mevduat Sigorta Fonuna (TMSF) aktarılması, sektöre girişlerde engel olmaması, döviz cinsinden sınırsız mevduat kabul edilmesi ve hazineye, bütçe açıklarını finanse etmek için ticari bankalara borçlanması olanağı tanınması

bankacılık sektörünün krizlerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001’de meydana gelen krizler ise bankacılık kesimindeki mevcut sorunları daha da arttırmıştır (Ümit, 2016: 100).

2.9.1. 2001 Krizi ve Etkileri

Bankacılık sektöründe likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığının arttığı 2000 yılında likidite yetersizliğinden kaynaklanan Kasım 2000 krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizin yaşanmasının ardından faiz oranlarının büyük oranda artması, bankaların mali yapılarında tahribatlar giderek artmıştır. Bu krizin ardından bazı önlemlerin alınmasıyla birlikte mali piyasalardaki dalgalanmalar kısmen giderilse de bu krizin hemen ardından meydana gelen 2001 Krizi sistemin kendisini toparlamaya fırsat vermeden bankacılık sistemini tekrar sarsmıştır. Şubat 2001 kriziyle birlikte, uygulanmakta olan mevcut istikrar programı çerçevesinde kur çıpası sistemi terk edilerek TL dalgalanmaya bırakılmıştır. TL’nin aşırı değerlenmesi ve cari açığındaki yüksek artış gibi nedenlerden dolayı 2001 Krizinin alt yapısı oluşmuş ve siyasi sebeplerin etkisiyle de kriz patlak vermiştir. Tüm bu yaşananlar sonucunda bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunlar ağırlaşmış ve beraberinde yeni problemlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bankacılık sektörü, Kasım 2000 Krizi sonrasında likidite ve faiz riskinden kaynaklı problemler yaşamış, Şubat 2001 Krizinin ardından ise bu problemlere riskten kaynaklanan olumsuzluklar da eklenmiştir (Acar Boyacıoğlu, 2003: 528).

Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve yüksek enflasyon oranının düşürülmesi amacıyla 2000 yılı başında bir ekonomik program uygulanmıştır. Bu program kapsamında; sıkı maliye politikası uygulanması, yapısal reformların yapılması, döviz kurlarının hedeflenen enflasyona göre önceden belirlenerek kamuoyu ile paylaşılması gibi politikalar benimsenmiştir. Program uygulanmaya başlandıktan sonra, enflasyonun beklenen hızda düşmemesinden dolayı TL’nin değer kazanması ve cari işlemler açığının yükselmesi, uygulanan politikaya karşı endişeleri arttırmıştır. Ayrıca o dönemde uluslararası piyasalardaki olumsuz şartların da bir sonucu olarak, Türkiye’ye giren yabancı kaynak miktarı 2000 yılının birinci yarısından sonra azalmıştır. Bu durum, mevcut para politikasının da etkisiyle iç piyasadaki likiditeyi daraltarak faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Bu

yaşanılanların ardından, uygulanmakta olan döviz kuru sistemi Şubat 2001’de terk edilmiş ve döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Faiz oranı ve döviz kurundaki artışlar bankacılık sektöründeki sorunları daha da arttırmış ve sistemik bir bankacılık krizine neden olmuştur (Navruz, 2019: 143).

2001 Krizi, özellikle faiz ve kur riskini önceden tahmin edemeyip ihtiyatlı davranamayan firmaları ve finansal sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Krizle birlikte yüksek borçlanma oranına sahip firmalar faiz oranlarındaki artışa karşı daha duyarlı hale gelmiş ve geri dönmeyen kredilerin önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Öte yandan, direkt olarak yurtdışı kredileri elde edebilecek olan özel sektör, ülke risk priminin yüksek olmasından dolayı kısıtlı miktarda kredi kullanabilmektedir. Bankalar ise, kamu kâğıtlarının getirilerinin yüksek olması ve risk oranlarının daha az olmasından dolayı artan likiditelerine rağmen özel sektöre kredi vermek istemeyecektir. Finans sektöründe meydana gelen yapısal değişim ise banka kredilerinin daralmasına sebep olmuştur. Yeni yasal düzenlemeler ve oluşan şartlardan dolayı finansal kuruluşlar özel sektöre kredi vermekten kaçınmaktadır. Özellikle de sermayesini kolay arttıramayan bankalar daha az kredi vereceklerdir. Bankacılık kesiminde düzenleme ve denetleme faaliyetlerinde artış yaşanması bankaların risk yönetimi standartlarının yükselmesini sağlamıştır. Kriz ortamında bankalarca görülen piyasa riskinin yüksek olması kredilerin artmasına engel olmaktadır. Özetle denilebilir ki, kriz döneminde ve sonrasında özel sektöre verilen kredilerde önemli ölçüde daralma yaşanmıştır (Civcir, 2012: 3).

2001’de yaşanan kriz sonrasında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konulmuş ve program kapsamında, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı’nın uygulanması ile söz konusu bankacılık sektöründe değişim sağlanmıştır. Bu programla genel çerçevesiyle, kamu bankalarının operasyonel ve finansal açıdan yeniden yapılandırılması, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’ndaki bankaların sahip olduğu sorunlarının çözümlenmesi, bankacılık sektörünün daha sağlıklı, güvenilir ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olması ve etkinliğin artırılması gibi amaçlara ulaşılacak istenmiştir. Kasım 2000-Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizler, Türkiye’de bankacılık sektörünün özellikle 2000 ile 2010 yılları arasında çok önemli bir değişim geçirmesine yol açmıştır. Ancak, uygulamaya konulan söz konusu kararlar doğrultusunda, 2000’li yıllarda bankacılık

sektöründe, yeniden yapılandırma sonucu güçlü bir yapı oluşmuş ve temel göstergeler olumlu seyretmiştir. Bu olumlu durumların yaşanması, 2008 finansal krizinin bankacılık sektörüne olan olumsuz etkilerinin Türkiye’de düşük seviyede yaşanmasına katkı sağlamıştır (Özcan ve Çiftçi, 2015: 5).

Türkiye’de finansal sistemin en önemli unsuru olan bankacılık sektörünün, 2000’lerin başında yaşanan ekonomik krizden sonra hızlı bir büyüme trendi içine girdiğinden bahsetmiştik. 2016 yılsonu itibarıyla 2.731.047 milyon TL’ye ulaşan Türk bankacılık sektörü aktif büyüklüğü, hem 2015 yılında hem de 2016 yılında GSYH’yı geride bırakmıştır. Ancak, gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında, Aralık 2016 tarihinde % 105 olarak gerçekleşen “Aktif Büyüklüğü/GSYH” oranı hala düşük bir düzeyde seyretmektedir (Navruz, 2019: 147).

2.9.2. 2008 Küresel Krizi ve Etkileri

2008 Krizi, ilk olarak ABD’de baş gösteren, daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan bir global krizdir. Bu krizin temelini gayrimenkul ve kredi balonu oluşturmaktadır. 2008 Krizine yol açan nedenleri; likidite bolluğu ve bunun sonucunda verilen özensiz krediler, saydamlık eksikliği, aşırı menkul kıymetleştirme, derecelendirme kuruluşlarının tam etkin olmaması ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşların zamanında müdahalede edememesi şeklinde sıralamak mümkündür. Kriz başlangıçta bir mortgage krizi olarak ortaya çıkmasına rağmen ilerleyen zamanlarda bir likidite krizine dönüşmüştür. Kriz öncesi dönemde büyük bir kredi genişlemesi yaşanmıştır. Bankalar herhangi bir işe veya gelire sahip olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Bu krizin ilk göstergeleri olarak ortaya çıkan genellikle düşük gelire sahip kişilerin kullandığı risk oranı fazla olan emlak kredilerini ödeyememe problemi, yüksek bir kredi oluşumunun meydana gelmesine yol açmıştır. Afşar’a göre, “Mortgage kredisi veren bir banka, kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirmeden dolayı kredi ödemelerinde ortaya çıkan bir aksama, hem krediyi veren banka hem de menkul kıymeti satın alan diğer finansal kuruluşlar açısından bir zarar ifade etmektedir. Bu şekildeki bir sistem, kriz durumunda finansal sistemi kırılgan hale koymaktadır”. Gayrimenkul ve kredi balonunun temellerini attığı bu kriz, emlak talebinin artışı emlak fiyatlarının yükselmesine sebep olarak, emlak sahiplerinin kendilerini daha zenginleşmiş

hissedip refahlarının arttığını düşünerek borçlanma yoluyla harcamalarını arttırmasına yol açmaktadır. Bu süreç, hareketlilik kazandırarak ekonomiyi canlandırmış ve emlak fiyatlarını daha da arttırmıştır. Böylece, kısa vadeli faizler yükselerek, sürekli artan emlak fiyatları, gayrimenkul piyasasında durgunluğun yaşanmasıyla düşme sürecine girmeye başlamıştır (Afşar, 2011: 148-153).

Bu bölümde banka kredilerinin farklı açıdan kavramsal tanımlamaları yapılmış ve makroekonomik değişkenlerle olan etkileşimleri açıklanmıştır. Bankacılık sektörü ve kredilerinin 1980 öncesi ve sonrası ayrımı yapılmakla beraber ekonomik büyüme ile olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, bu ilişki hem Türkiye hem de dünya ülkeleri olmak üzere teorik ve ampirik literatür çalışması şeklinde gösterilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANKA KREDİLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TEORİ VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Krediler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, hem büyümenin temelinde yer alan finansal faktörlerin belirlenmesi hem de büyümenin finansal piyasalara etkilerinin analiz edilmesi açısından önem taşımaktadır. Literatürde bankacılık sektörü kredileri ile ekonomik büyüme ilişkisi hem teorik hem de ampirik olarak çok fazla yer almakla beraber bu konu daha çok finansal gelişme ve ekonomik büyüme şeklinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, finansal araçlar ve kurumların artmasıyla aynı doğrultuda finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin daha sağlamlaştığı görüşü yaygınlık kazanmaktadır. Konuyla ilgili literatür araştırması yapıldığında, bazı çalışmaların ekonomik büyüme ile finansal gelişme ilişkisine, bazı çalışmaların ise ekonomik büyüme ile daha spesifik olan banka kredileri ilişkilerine yoğunlaştığı gözlenmektedir.

Bu bölümdeki çalışma teorik ve ampirik literatür araştırması olmak üzere iki kısımdan oluşmakta ve hem Türkiye üzerine hem de diğer dünya ülkeleri üzerine yapılan çalışmalar incelenecektir.

3.1. Banka Kredileri İle Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Teorik Literatür Araştırması

3.1.1. Girişim Yol Gösterir, Finans Takip Eder

Joan Robinson yaptığı çalışmada, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi takip ettiğini ifade etmektedir. Robinson'un bu görüşü, "girişim yol gösterir, finans takip eder" sözleriyle özetlenebilir. Bu durum, ekonominin reel yönü genişledikçe, reel sektörün finansal hizmetlere olan talebinin artacağını ve bunun sonucunda ise finansal hizmetlerin gelişebileceğini göstermektedir (Altunöz, 2013: 184).

3.1.2. İki Yönlü İlişki

Kalkınma iktisatçısı Arthur Lewis, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu savunmuştur. Finansal piyasaların ekonomik büyümenin sonucu olarak geliştiğini ve daha sonra finansın reel ekonominin büyümesinde teşvik edici bir unsur olarak rol oynadığını dile getirmiştir. Greenwood ve Jovanovic'in (1990) yılında yaptığı çalışmasında ise, ekonomik büyüme finansal yapının gelişmesi için gerekli olan araçları sağladığını ve finansal yapının da yatırımlarda etkinlik artışını sağlayarak ekonomik büyümeyi desteklediğini gösteren iki yönlü bir ilişkinin olduğunu söylemiştir. Finansal araçlar sermaye yatırıma göre daha fazla kazanç sağladıkları için ekonomik büyümenin gerçekleşmesini teşvik ederler. Bir ekonomide gelir düzeyi yükseldikçe finansal sistem yaygınlaşır ve böylece ekonomik büyüme artar. Bu nedenle, finansal yapısı gelişmiş olan ülkelerin gelir dağılımı daha istikrarlı ve büyüme oranları ise daha yüksek düzeydedir (Altunöz, 2013: 185-186).

3.1.3. Finansal Gelişme Ekonomik Büyümenin Nedeni Mi Yoksa Sonucu Mudur?

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan dört temel görüş bulunmaktadır. Bunlar; arza öncülük eden görüş, talep izleyen görüş, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu savunan ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki bulunmadığını ileri süren görüşlerdir (Kandır vd., 2007: 312).

Arz-öncü hipotezini savunan araştırmacılara göre finansal gelişme ekonomik büyümenin belirleyicisidir ve önce finansal piyasalarda gelişme olmakta, bu da ekonomik büyümeyi tetiklemektedir. Finansal sistemin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu savunan arz yönlü iktisatçılar olan Rajan ve Luigi (1998), Keskin ve Karşıyakalı (2006) ile Alper ve Öniş (2001)'e göre; gelişmiş bir finansal sistem aracılığıyla, ekonomideki kaynakların daha verimli alanlarda kullanılmasıyla birlikte ekonomideki üretkenlik artacak, sermaye birikimi oluşacak ve bu da ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Talep-izleyici hipotezini savunanlar ise ekonomik büyümenin sonucunda finansal gelişmenin gerçekleştiğini söylemektedirler. Talep

izleyici savunucularına göre ekonomik büyüme sonucu finansal ürünlere olan talep artmakta, bu da finansal büyüme sonucunu doğurmaktadır (Vurur ve Özen, 2013: 119). Ayrıca, finansal gelişme ve büyüme ilişkisini, Patrick (1966) yaptığı çalışmada arz yönlü ve talep yönlü yaklaşımlar ayrımı ile analiz etmiş ve bu konuda katkıda bulunmuştur. Arz yanlı yaklaşım, serbest piyasa neticesi finansal piyasaların gelişim göstermesi ve çeşitlenmesiyle birlikte tasarrufların yatırımlara dönüşme sürecine bir ivme kazandırdığı ve böylece ekonomik büyümeyi artırdığı görüşüne dayanmaktadır. Talep yanlı yaklaşım ise, finansal gelişmenin büyüme gerçekleşmesi aşamasında önemli bir aktör olmadığı görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşe göre, iktisadi büyüme sonucunda finansal araçlara olan talep artacak ve büyüme finansal gelişmeyi sağlayan bir belirleyici olacaktır. Özetle, arz yanlı hipotezde finansal gelişmeden iktisadi büyümeye, talep yönlü hipotezde ise iktisadi büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensel ilişkinin olduğu söylenebilmektedir. Finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediği yönündeki yaklaşımlar Schumpeter (1949)'e kadar dayandırılmaktadır. Schumpeter, finansal araçların sağladığı hizmetlerin tasarrufları harekete geçireceğini, böylece tasarruf ve yatırımda meydana gelen artışın da ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Ancak Schumpeter'in finansal sistemin ekonomik kalkınmayı arttırdığı yönündeki görüşü tüm araştırmacılar tarafından desteklenmemiştir. Çoğu araştırmacıya göre, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, her koşulda ve her ülkede aynı biçimde değildir. Öte yandan, kredi ile büyüme ilişkisine geniş bir perspektif kazandıran Gurley ve Shaw (1955)' a göre, finansal piyasanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, finansal gelişmeye paralel olacak şekilde artacaktır (Ceylan ve Durkaya, 2010: 22-23).

3.1.4. Kredi Patlaması Yanlış Gitti

Schularick ve Taylor (2009) ile Jorda, Taylor ve Schularick (2011), 2008 - 2009 krizi, para ve kredi dalgalanmalarına dikkat çekmiştir. Kredi büyümesinin finansal krizlerin güçlü bir göstergesi olduğunu ve bu tür krizleri “kredi patlamaları yanlış gitti” sözü ile açıklamışlardır. Benzer şekilde, Mendosa ve Terrones (2008) ise çalışmasında, kredi balonlarını, özel sektöre sağlanan kredilerdeki büyümenin, ekonominin genişleme döneminin büyümesinden daha fazla olduğu bir durum olarak görmüştür. Ayrıca yaptıkları çalışmada, karşılaştırmalı tablolar ve betimleyici analiz

yöntemi ile gelişmiş ve gelişen ekonomilerde kredilerin gelişimini araştırmışlar ve gelişen ekonomilerde kredi artışlarının makro ve mikro düzeyde daha fazla dalgalanmalara yol açtığını belirlemişlerdir. Türk Bankacılık sektöründeki kredi ve kredi hacmi üzerine yapılan çalışmalar da 2008 Küresel Kriz sonrasında yoğunluk kazanmıştır. Özgür (2011) çalışmasında, kredi hacmini etkileyen değişkenleri araştırmış ve kredi miktarı, kredi maliyeti, kredi getirisi ve piyasaya beklentilerinin kredi arzını etkilediğini söylemiştir. Erdoğan (2016) analizinde, Türk bankacılık sektöründe kredi hacmini etkileyen faktörleri incelemiş ve kredi hacmi ile takipteki krediler, zorunlu karşılıklar ve enflasyon arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu görmüştür (Akkaya, 2018: 59-62).

Walter Bagehot (1873) ve Joseph A. Schumpeter (1912), bankacılık sisteminin büyümedeki önemi üzerinde durmakta ve bankaların üretken yatırımları tespit ederek ve finanse ederek yenilik ve gelecekteki büyümeyi teşvik edebileceklerini söylemektedir. Joan Robinson (1952) ise bankaların ekonomik büyümeye pasif bir şekilde tepki verdiğini savunur. Robert G. King ve Levine (1993)'e göre finansal aracılık seviyesi, uzun vadeli ekonomik büyüme, sermaye birikimi ve verimlilik artış oranlarını göstermektedir (Levine ve Zervos, 1998: 537).

Neo-klasik ve içsel büyüme teorileri finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi farklı kanallardan etkilediğini söylemişlerdir. Neo-klasik teoriye göre, finansal gelişme yüksek etkinlik, yüksek tasarruf ve yatırım sağlayarak ekonomik büyümeyi geçici olarak teşvik ederken, içsel büyüme teorisine göre, finansal gelişme tasarrufları etkileyerek uzun dönemde ekonomik büyümeyi sağlamaktadır (Vurur ve Özen, 2013: 119).

“Ayrıca, bu görüşlerin aksine literatürde, bankacılık sektörü kredisi ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu ileri süren çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Lucas (1988) ve Robinson (1952) gibi araştırmacılar, finansal sistemdeki gelişmişliğin iktisadi büyümeyi negatif olarak etkilediğini belirtmişlerdir” (Baş ve Kara, 2018: 47). Lucas'a göre ekonomik büyümenin fiziksel sermaye ve beşeri sermaye olmak üzere iki kaynağı bulunmaktadır. Ekonomideki büyüme hızını ve gelişmişlik düzeyini sadece bu iki etmen belirlemektedir. Finansal gelişmenin

ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olmadığını ifade etmiştir. Lucas'ın finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmadığına dair görüşlerini destekleyen uygulama çalışmalarının sayısı çok fazla değildir. Lucas'ın görüşleri doğrultusunda, Al-Yousif (2002), incelediği 30 ülkenin bir kısmında finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki olmadığını göstermiştir. Benzer şekilde, Shan ve Morris (2002), ekonomik büyümenin çoğu ülkede aynı anda gerçekleştiğini ve birbirlerine neden olmadıklarını ortaya koymuşlardır. Ancak, yapılan çok sayıda çalışma, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında ilişki olduğunu ve söz konusu ilişkinin varlığı ve yönü tartışılrsa da, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediği önemli ölçüde kabul görmektedir (Kandır vd., 2007: 314).

3.2. Banka Kredileri İle Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Ampirik Literatür Araştırması

Banka kredileri ile ekonomik büyüme ilişkisine yönelik ampirik literatür araştırmasında, dünya ülkeleri ve Türkiye üzerine yapılan çalışmalara geniş bir şekilde yer vermeye çalışılmıştır. Literatür araştırması sonucunda, kredilerin ekonomik büyümenin nedeni olduğu, ekonomik büyümenin kredilerin nedeni olduğu ve kredilerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğuna yönelik üç farklı durum izlenmiştir. Literatürde bu üç sonuç ilişkisi dışında, krediler ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığına dair çalışmalar da mevcuttur. Ancak, bu çalışmada iki değişken arasında bir ilişki olduğu gözlemlendiği için, ilişki olmadığı sonucunu elde eden ampirik literatür çalışmalarına yer verilmemiştir. Literatür araştırmasına ait çalışmalar ise aşağıda tablo 2’te gösterilmiştir.

Tablo 2:
Ampirik Literatüre Ait Bazı Çalışmalar

Yazar/lar	Dönem/Ülke	Yöntem	Bulgu
Gregorio ve Guidotti (1995)	1960-1985/ 100 ülke, 1950-1985/ 12 Latin Amerika ülkesi	Panel Analizi	Özel sektöre verilen banka kredilerinin milli gelire oranının ekonomik büyümeye öncülük ettiği sonucu elde edilmiştir.
Levine ve Zervos (1998)	1976-1993/ 48 ülke	Panel Analizi	Bankacılık sektörü kredileri ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ve krediler, ekonomik büyüme üzerinde etkilidir.
Ghali (1999)	1963-1993/ Tunus	Granger Nedensellik Testi	Banka kredileri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir ilişki olduğunu göstermiştir.
Kar ve Eric (2000)	1963-1995/ Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Büyüme ve krediler arasındaki ilişkinin yönünün özel sektör kredilerinden büyümeye doğru olduğu sonucuna varılmıştır
Beck vd. (2000)	1960-1995/ 63 ülke	Dinamik Panel Analizi	Uzun dönemde, finansal aracı kurumların, ekonomik büyüme oranlarına olumlu yönde etki ettikleri tespit edilmiştir.
Rousseau ve Wachtel (2000)	1980-1995/ 47 ülke	Panel Analizi	Banka kredilerindeki büyümenin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucu tespit edilmiştir.
Güven (2002)	1987-2000/ Türkiye	Granger Nedensellik Testi, Varyans Ayrıştırması ve Regresyon Analizi	Analiz sonucunda kredilerin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.
Thangavelu ve Jiunn (2004)	1960-1999/ Avustralya	Granger Nedensellik Testi, VAR Analizi	Kredilerden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir.
Beck ve Levine (2004)	1976-1998/ 40 ülke	Panel Analizi	Banka kredilerinin büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2:
Ampirik Literatüre Ait Bazı Çalışmalar (Devamı)

Yazar/lar	Dönem/Ülke	Yöntem	Bulgu
Hondroyiannis vd. (2005)	1986-1999/ Yunanistan	VAR Analizi, Granger Nedensellik Testi	Uzun vadede finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik bulunduğunu ortaya koymuşlardır.
Dritsaki ve Dritsaki-Bargiota (2005)	1988:1-2002:1/ Yunanistan	VAR Analizi, Granger Nedensellik Testi	Bankacılık sektörünün gelişimi ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya konmuştur.
Aslan ve Korap (2006)	1987-2004/ Türkiye	Johansen Eşbütünlük Testi, Granger Nedensellik Testi	Bankacılık sektörü kredileri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.
Özcan (2007)	1960-2005/ 78 ülke	Granger Nedensellik Testi, VAR Analizi	İktisadi büyümeden kredilere doğru bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Demir vd. (2007)	1995-2005/ Türkiye	Johansen Eşbütünlük Testi, VAR Analizi	Uzun dönemde banka kredilerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiştir.
Kaygusuz (2008)	1988-2007/ Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyümeden kredilere doğru bir ilişkinin olduğunu elde etmiştir.
Altunç (2008)	(1970-2006)/ Türkiye	Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testi	Özel sektöre verilen krediler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik sonucu elde etmiştir.
Pradhan (2009)	1993-2008/ Hindistan	Multivariate VAR Analizi	Banka kredisi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca, finansal gelişme ile ekonomik büyümenin uzun dönemde birlikte dengeye geldikleri sonucu elde edilmiştir.

Tablo 2:
Ampirik Literatüre Ait Bazı Çalışmalar (Devamı)

Yazar/lar	Dönem/Ülke	Yöntem	Bulgu
Furqani ve Mulyany (2009)	1997:1-2005:4/ Malezya	Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)	Uzun dönemde, İslami bankalarının verdikleri kredilerin, büyüme ve sermaye birikimine pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.
Ceylan ve Durkaya (2010)	1998-2008/ Türkiye	Granger Nedensellik Testi, Hata Düzeltme Modeli	İktisadi büyümeden kredilere doğru bir ilişkinin olduğu bulgusu elde edilmiştir.
Akpansung ve Babalola (2011)	1970-2008/ Nijerya	Granger Nedensellik Testi	Özel sektör kredilerinin ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Şahin (2011)	1995-2010/ Türkiye	Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi ve Regresyon Analizi	Türkiye’de büyümeden kredilere doğru bir ilişki olduğu, büyümenin kredileri desteklediği ve ilişkinin yönünün büyümeden kredilere doğru olduğu sonucuna varılmıştır.
Anthony (2012)	1970-2006/ Nijerya	Vektör Hata Düzeltme Modeli	Banka kredileri ve ekonomik büyümenin pozitif bir ilişki içinde olduğu görülmüştür.
Rahimzadeh (2012)	1990-2011/ Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri	Panel Analizi, Kao Panel Eşbütünleşme Testi	Bankacılık sektörünün ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir.
Fenta (2012)	1998-2010/ Etiyopya	Granger Nedensellik Testi, Hata Düzeltme Modeli, Etki-Tepki Grafikleri Analizi ve Varyans Ayrıştırması	Ekonomik büyüme ve banka kredilerinin nedensellik ilişkisi içinde olduğuna yönelik bulgular elde etmiştir.
Mercan ve Peker (2013)	1992-2010/ Türkiye	Auto Regressive Distributed Lag (ARDL)	Ekonomik büyüme ve krediler arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur.

Tablo 2:
Ampirik Literatüre Ait Bazı Çalışmalar (Devamı)

Yazar/lar	Dönem/Ülke	Yöntem	Bulgu
Vurur ve Özen (2013)	1998-2012/ Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyümeden kredilere doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.
Zortuk ve Çelik (2014)	1995-2010/ Türkiye	Gregory-Hansen (GH) Eşbütünleşme Testi	Analiz sonuçlarına göre banka kredileri ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.
Tutar ve Ünlüleblebici (2014)	2006-2011/ Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi	Kredilerin ekonomik büyümenin nedeni olduğu bulgusu elde edilmiştir.
Korkmaz (2015)	2006-2012/ 10 Avrupa Ülkesi	Panel Analizi	Banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Baş ve Kara (2018)	2008:01-2018:05 Türkiye	Auto Regressive Distributed Lag (ARDL) ve Error Correction Model (UECM)	Kredilerin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Yukarıda da görüldüğü üzere, banka kredileri ve ekonomik büyümeye ilişkin ampirik literatüre ait bazı çalışmalar kronolojik olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ampirik literatür araştırması bulgularına göre; banka kredileri ve ekonomik büyüme arasında ilişki yönleri farklılık gösterse de değişkenlerin birbirini etkilediği görülmektedir. Literatür araştırması sonucu, ekonomik büyüme ve banka kredileri arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü belirten görüşler ortaya konmuştur. Birinci görüşe göre finansal gelişme, ekonomik büyümenin belirleyicisidir. İkinci görüşe göre ekonomik büyüme, finansal gelişmenin nedenidir ve buna göre; reel sektör büyüdükçe, bankacılık kesimi enstrümanlarına olan talepte de bir artış görülecektir. Üçüncü görüş, bankacılık kesimi kredileri ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğuna yöneliktir. Bu çalışmada da değişkenler arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla dördüncü bölümde ekonometrik uygulama yapılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

Çalışmanın son bölümü olarak burada, bankacılık sektörü kredileri ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine ekonometrik uygulama gerçekleştirilecektir. Bu bölümde öncelikle analizde kullanılan model ve veriler açıklanıp, durağanlık testleri olan Augmented Dickey-Fuller birim kök testi ve Philips Peron birim kök testi yapılacaktır. Sonrasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi ile analiz edilecektir. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ve VAR modeli kapsamında bir değişkende yaşanan bir şoka karşı diğer değişkenlerin verdiği tepkiyi görmek amacıyla Etki-Tepki Fonksiyon Grafiği kullanılmış ve bir değişkende meydana gelen değişimde diğer değişkenlerin ve kendisinin ne kadar etkisi olduğunu tespit etmek amacıyla Varyans Ayrıştırma Analizi yapılmıştır. Son olarak da değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik Testi uygulanacaktır.

4.1. Analizde Kullanılan Model ve Veriler

Yapılan çalışmada reel GSYH (bin/TL), TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ve toplam yurtiçi kredi hacmi (bin/TL) değişkenleri kullanılmıştır. 2002:Q1-2018:Q4 dönemi için 68 gözlem sayısından oluşan, üçer aylık veriler TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) alınmıştır.

Çalışmanın amacı, bankacılık sektörü kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve yönünü ortaya koymaktır. Bu ilişkiyi değerlendirirken karşılaşılan önemli sorunlardan biri de çalışma için kullanılacak olan değişkenlerin seçilmesidir. Direkçi'nin (2012: 136-137) çalışmasında, 1990-2003 dönemlerini kapsayan uygulamadaki değişkenlerden biri de reel döviz kuru oranıdır. Yaptığı çalışmada, reel döviz kuru oranındaki artış, milli geliri arttırmıştır. Bu amaçla bu çalışmaya, döviz kuru kanalı etkisi ile reel döviz kurunun üretime etkisi açısından ara değişken olarak reel döviz kuru da ilave edilmiştir.

Banka kredileri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki belirlenmeden önce serilerin durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Kullanılacak değişkenlerin durağanlık durumlarını tespit etmek için Augmented Dickey–Fuller (ADF) Testi ve Philips Peron Birim Kök Testi kullanılmıştır. Daha sonra değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını araştırmak için Johansen eşbütünleşme (kointegrasyon) analizi kullanılmıştır. VAR modeli kapsamında Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayırıştırması yapılmış, Vektör Hata Düzeltme Yöntemi (VECM) ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü incelemek için de Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. İktisadi değişkenler, genellikle logaritmik değerleri üzerinde doğrusal olduğu için çalışmada serilerin gerçek değerleri yerine logaritmik değerleri kullanılmıştır. GSYH değişkeni ise mevsimsel dalgalanmalar sergilediği için Census X-13 ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Verilerin analizlerini gerçekleştirmek için E-views 9.0 beta” ekonometrik programı kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenler tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3:
Uygulamada Kullanılan Değişkenler

LNRYSA	Logaritması alınmış, mevsimsel düzenlenmesi yapılmış reel gayri safi yurt içi hâsıla değişkeni
LNREX	Logaritması alınan reel efektif döviz kuru
LNKRD	Logaritması alınan toplam yurtiçi kredi hacmi

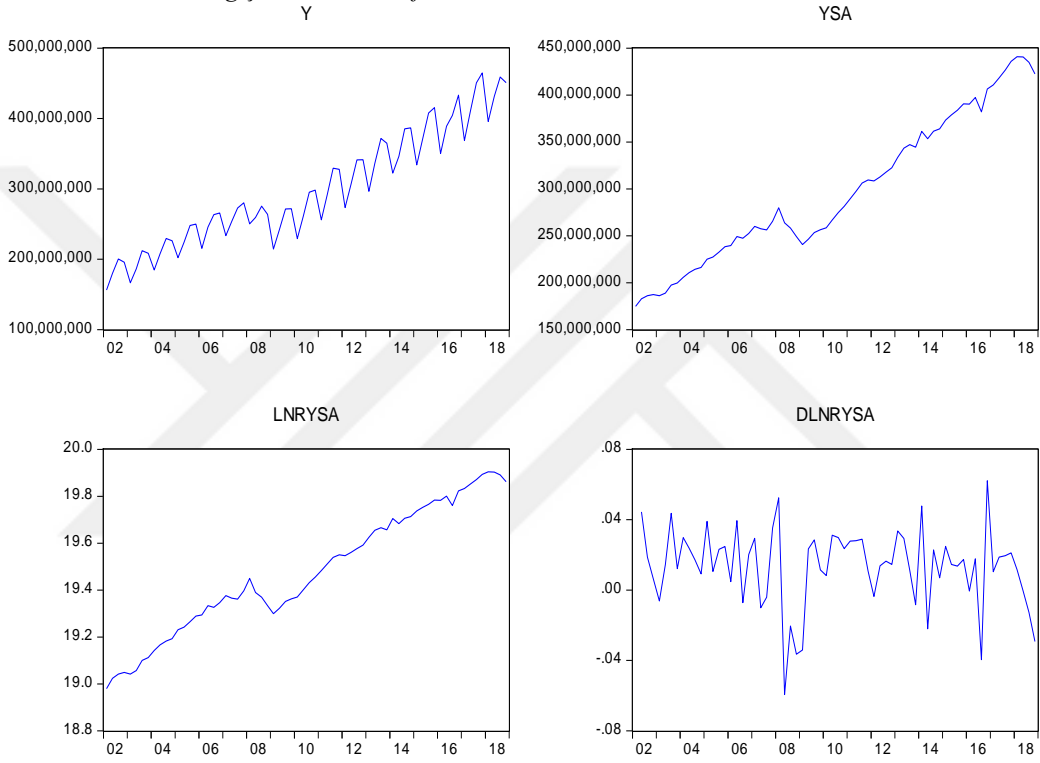
Çalışmanın denklemi ve değişkenlere ait grafik ve yorumları aşağıda gösterilmiştir:

$$LNRYSA_t = \alpha_1 + \alpha_2 LNREX_t + \alpha_3 LNKRD_t + \mu_t$$

GSYH Serisi Grafiği

Zincir esaslı reel mili gelir serisidir. Census X13 ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Serinin doğal logaritması alınmış ve seri 1. derece fark durağan bulunmuştur. Aşağıda grafik 8'de seriye ait grafikler mevcuttur.

Grafik 8:
GSYH Değişkenine Ait Grafikler

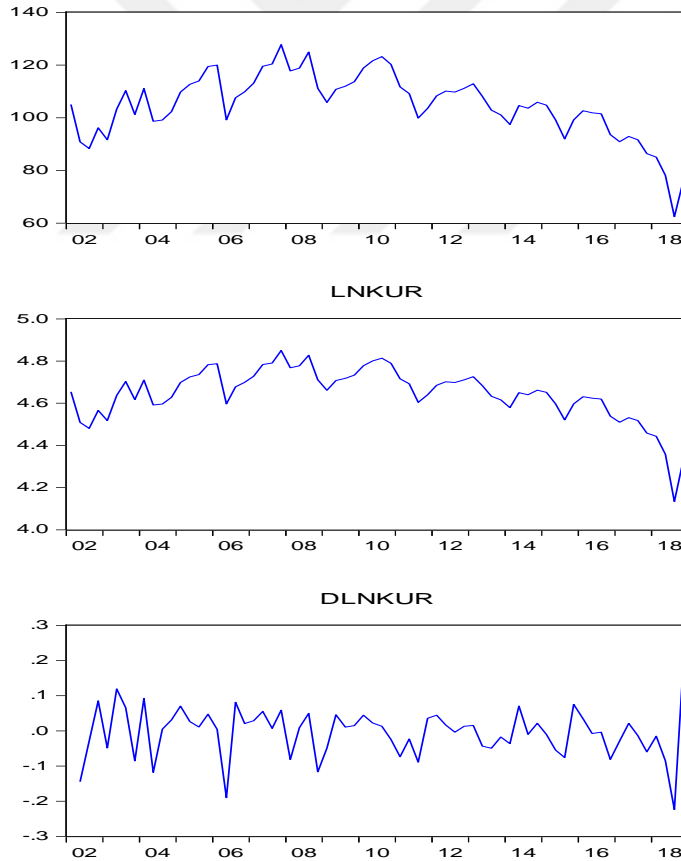
Yukarıdaki grafiklerde görüldüğü gibi milli gelirdede sürekli bir artış yaşanmış, ancak 2008 ekonomik krizinin olduğu yılda bir kırılma gerçekteşerek düşüş görülmüş, daha sonra tekrar toparlanarak yükselmiştir.

Reel Döviz Kuru Serisi Grafiği

Reel döviz kuru serisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası EVDS veri tabanından alınmıştır ve reel efektif döviz kuru tanımlı seridir. Serinin Census X13 ile mevsimselliği incelenmiş ve mevsimsel dalgalanma anlamlı çıkmamıştır. Serinin logaritması alınmış ve seviye değerinde durağan olmayan seri birinci farkı alınarak 1. derece fark durağan olduğu birim kök testleri sonucu gözlenmiştir.

Aşağıdaki grafik 9’da, logaritması alınmış reel döviz kuru serisi (LNKUR) incelendiğinde, 2002-2018 dönemi içinde, 2013 yılına kadar Türk Lirası değerli iken bu yıldan sonra değer kaybetmeye başladığı görülmüştür.

Grafik 9:
Reel Döviz Kuru Değişkenine Ait Grafikler
KUR

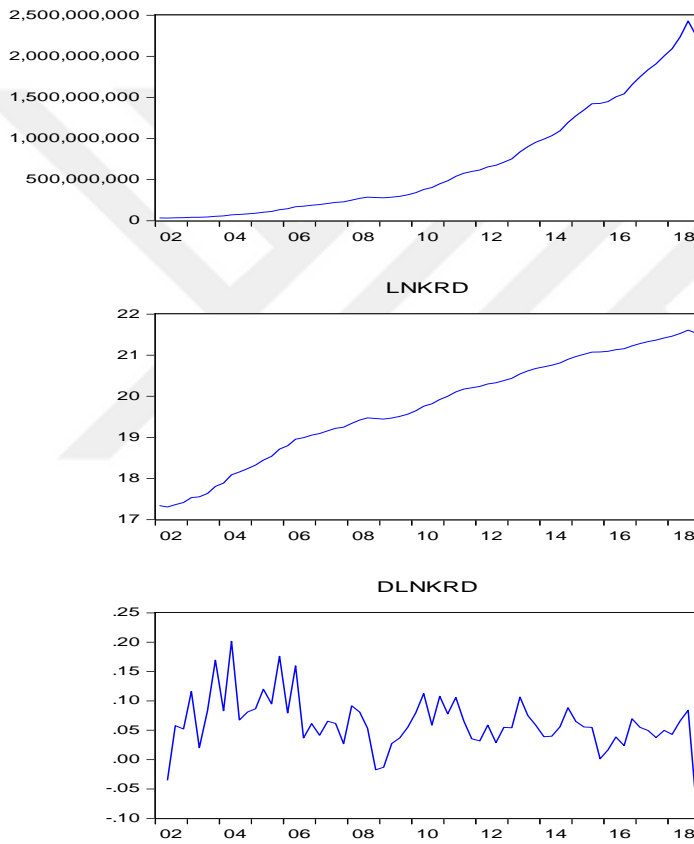

Toplam Yurtiçi Krediler Serisi

Kredi serisi durağan değildir. Serinin doğal logaritması alınmış ve seri 1. derece fark durağan bulunmuştur. Aşağıdaki, logaritması alınmış kredi (LNKRD) grafiğine bakıldığında, 2002 yılı ile beraber toplam yurtiçi kredi hacminde artış yaşanırken 2008 Krizi'nin etkisiyle toplam yurtiçi kredi hacminde daralma yaşanmış olsa da sonraki dönemlerde toplam yurtiçi kredi hacminde artış devam etmiştir.

Grafik 10:

Toplam Yurtiçi Kredi Hacmi Değişkenine Ait
KRD

4.2. Durağanlık (Birim-Kök Testi) Testleri

Birim kök testi, zaman serilerinin durağan olup olmadığını araştırmak için kullanılan bir yöntemdir. Bir zaman serisinde birim kök varsa, o zaman serisi durağan değildir. Bir zaman serisinin durağan olabilmesi için ortalaması ile varyansının zaman içinde değişmemesi gerekmektedir. Zaman içerisinde ortalaması ve varyansı değişen değişkenlere durağan olmayan veya birim kök içeren değişkenler denilmektedir. Durağan olmayan zaman serileri sahte regresyon sorununa yol

açabilmektedir. Durağanlaştırma işlemi, hem sahte regresyon sorunu ortadan kaldırmakta hem de analiz sonuçlarını daha güvenilir hale getirmektedir. Serilerin seviye düzeylerinde durağan olması $I(0)$ ile gösterilir ve serilerin seviye düzeylerinde durağan olmadıklarının anlaşılması halinde fark alma işlemi uygulanarak durağan duruma getirilir. Bu durumda, zaman serisinin birinci farkları alınır ve seri durağan çıkarsa $I(1)$ ile gösterilir ve 1. dereceden bütünleşiktir denilir. Ancak burada da durağan değilse 2. fark alma işlemi yapılır, yani birinci farkın farkı alınır. Seri $I(2)$ ile gösterilir ve 2. dereceden bütünleşiktir denir. Genel olarak bir zaman serisinin d kez farkı alınmışsa $I(d)$ ile gösterilir ve d . dereceden bütünleşik denir. Modelde kullanılan serilerin durağan olmaması durumunda fark alınarak durağanlaştırılır. Serinin durağan olmamasına ise mevsimsel etkiler, trend, konjonktürel dalgalanmalar ve arazi hareketler gibi zaman serilerini etkileyen bazı nedenler yol açabilir. Doğru değerlendirmeler yapılabilmesi için zaman serilerinin bu etkenlerden arındırılması gerekir (Gujarati, 1999: 718-719).

Uygulamada serilerin durağan olup olmadıklarının test edilmesinde en çok kullanılan yöntemler Dickey ve Fuller (1979), Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981), Phillips-Perron (PP) (1988) ve KPSS (1992) testleridir (Taş vd., 2012: 63). Bu çalışmada ise değişkenlerin durağanlık sınamasının tespitinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Peron birim kök testleri uygulanacaktır.

4.2.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Değişkenlerin durağan olup olmadığını test etmek için en çok kullanılan yöntem, Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testidir. Sınama ADF-t istatistiğinin MacKinnon kritik değerleri ile kıyaslanmasıyla yapılır. ADF-t istatistiğinin MacKinnon kritik değerinden mutlak değer olarak büyük olması halinde ele alınan zaman serisi durağan demektir. Aksi takdirde seri durağan değildir ve durağanlık elde edilene kadar farkının alınması gerekir (Çiftçi, 2015: 123). ADF testi için üç ayrı regresyon denklemi incelenmektedir. Birinci denklem; sabit terimsiz ve trendsiz, ikinci denklem; sabit terimli ve trendsiz, üçüncü denklemde ise hem sabit hem de trend değişkeni eklenmektedir. Bu çalışmada ise üçüncü denklemde yer alan hem sabit hem de trend değişkeni mevcut olan denklem kullanılmıştır.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + ut \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + ut \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + ut \quad (3)$$

ADF Birim Kök Testine ait hipotezler aşağıdaki şekildedir.

H₀: birim kök vardır, zaman serileri durağan değildir.

H₁: birim kök yoktur, zaman serileri durağandır.

Test sonucunda H₀ red edilemiyorsa serinin durağan olmadığı kararı verilir ve serinin farkı alınarak birim kök sınamasına devam edilir. Farkı alınan seriye uygulanan test sonucunda H₀ red edilirse seri birinci dereceden durağandır denir ve I(1) şeklinde gösterilir.

ADF birim kök testi sonuçları aşağıda tablo 4 yardımıyla gösterilmiştir.

Tablo 4:
ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Seviye		Birinci Fark	
	ADF Değeri	Olasılık Değeri	ADF Değeri	Olasılık Değeri
Reel GSYH (LNRYSA)	-2.172613 [c+t]	0.4966	-7.770757 [c+t]	0.0000*
Toplam yurtiçi kredi hacmi (LNKRD)	-0.524542 [c+t]	0.9800	-6.899222 [c+t]	0.0000*
Reel döviz kuru (LNREX)	-2.275833 [c+t]	0.4408	-9.553908 [c+t]	0.0000*

NOT: (*) işareti % 5 anlamlılık düzeyine göre birinci fark durağan olduğunu göstermektedir. Tabloda değişkenlerin ADF değerleri yanında yer alan [c+t] sabit ve trendi göstermektedir.

Reel GSYH değişkeni % 5 anlamlılık düzeyinde (0.4966) olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için durağan değildir. Toplam yurtiçi kredi hacmi (0.9800) olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için durağan değildir. Son değişken reel döviz kurunun ise (0.4408) olasılık değeri ile % 5 anlam düzeyinde ADF testi sonucu durağan olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan ADF testi ile üç değişkenin de durağan olmadıkları sonucuna ulaşılmış ve değişkenlerin farkları alınmıştır. Birinci fark alındığında Reel GSYH, toplam yurtiçi kredi hacmi ve reel döviz kurunun %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Yani, modelde kullanılan üç değişken de I(1) düzeyindedir.

4.2.2. Philips-Peron Birim Kök Testi

Phillips ve Perron (1988) geliştirdikleri testte hata terimleri ile ilgili daha esnek önerilere sahip bir Dickey-Fuller süreci yaratmıştır. ADF testi, hata terimlerini bağımsız ve homojen varsayarken, Phillips-Perron testi hata terimlerinin zayıf bağımlı ve heterojen dağılımlı olmasına imkan vermiştir. Philips-Peron birim kök testinin ADF birim kök testinden farkı ise, alternatif formlardan hiçbirinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini dahil etmemeleridir (Aktaş ve Yılmaz, 2008:96). Burada, hem sabit hem de trend değişkeni mevcut olan denklem kullanılmıştır. Philips Peron birim kök testi sonuçları tablo 5’da gösterilmiştir.

Tablo 5:
Philips Peron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Seviye		Birinci Fark	
	PP Değeri	Olasılık Değeri	PP Değeri	Olasılık Değeri
Reel GSYH (LNRYSA)	-2.392631 [c+t]	0.3800	-7.784174 [c+t]	0.0000*
Toplam yurtiçi kredi hacmi (LNKRD)	-0.789706 [c+t]	0.9612	-6.868792 [c+t]	0.0000*
Reel döviz kuru (LNREX)	-2.077447 [c+t]	0.5485	-12.24023 [c+t]	0.0000*

NOT: (*) işareti % 5 anlamlılık düzeyine göre birinci fark durağan olduğunu göstermektedir. Tabloda değişkenlerin PP değerleri yanında yer alan [c+t] sabit ve trendi göstermektedir.

Philips Peron testi sonuçlarına göre; reel GSYH, toplam yurtiçi kredi hacmi ve reel döviz kuru seviye düzeyinde test edilmiş ve durağan olmadıkları görülmüştür. Ardından 1. farkları alınarak durağan hale getirilmiştir.

ADF birim kök testi ve Philips Peron birim kök testi sonuçlarında her üç değişkenin de birinci fark durağan, yani I(1) oldukları görülmüştür.

4.3. Johansen-Juselius Eş Bütünleşme Testi

Eşbütünleşme analizi, durağan olmayan zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisinin tahmin edilmesinde kullanılan bir testtir. Ancak, bu sınamanın yapılabilmesi için kullanılan değişkenlerin farkı alındığında aynı dereceden durağan olmaları gerekir. Son dönemlerde çok değişkenli eşbütünleşim sınaması yapılırken genellikle Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) tarafından geliştirilen ve

maksimum olabilirlik tahminine dayanan yöntem kullanılmıştır. Modelde, ikiden fazla değişken varsa birden fazla eşbütünleştirici olma olasılığı vardır ve bu durumda Johansen eşbütünleşim testi kullanılır (Örnek, 2009: 112). Bu yöntemde eşbütünleşme vektörlerinin sayısını belirlemek için Maksimum Özdeğer (Maximum Eigenvalue) testi ve (Trace) İz Testi olmak üzere iki test kullanılır. Bu istatistikler, boş hipotezi alternatif hipoteze karşı test eder. Maksimum Özdeğer istatistiği, $r = 0, 1, 2, \dots, n-1$ için $r + 1$ eşbütünleşme ilişkilerinin alternatifine karşı r eşbütünleşme ilişkilerinin sıfır hipotezini test eder. İzleme istatistikleri, n eşbütünleşme ilişkilerinin alternatifine karşı r eşbütünleşme ilişkilerinin boş hipotezini araştırır; burada $n, r = 0, 1, 2, \dots, n-1$ için sistemdeki değişkenlerin sayısıdır (Asari vd., 2011: 51). Analizden elde edilen bulgular neticesinde seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu hipotezi kabul veya reddedilir (İskenderoğlu vd., 2011: 340).

Johansen Analizi, eşbütünleşme vektörlerinin doğrudan tahminlerini gösterirken, aynı zamanda eşbütünleşme derecesini de gösterir. Johansen'e göre n değişkenli bir modelde en fazla $(n-1)$ adet eş-bütünleşme vektörü vardır (Altunç, 2008: 121-122).

Bu bölümde reel gayrisafi yurt içi hasıla, yurtiçi kredi hacmi ve reel döviz kuru arasında uzun dönemde ortak bir salınım olup olmadığı incelenecektir. Johansen Eşbütünleşme Yöntemi, değişkenlerin gecikmeli düzeylerini temel alarak ortak trend ve eş bütünleşik vektör tahmin eder (Direkçi, 2012: 131). Değişkenlere ait serilerin farklarının alınması sonucu tüm değişkenler birinci dereceden durağan çıkmışlardır ve aynı seviyede durağan olduklarından dolayı, sahte nedensellik ilişkisine yol açmamak için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu test ile değişkenlerin uzun dönemde ortak hareket edip etmediği test edilecektir. Çalışmada yer alan üç değişkenin de birinci farkında durağan çıkmaları ise reel GSYH, toplam yurtiçi kredi hacmi ve reel döviz kuru serileri arasında eşbütünleşmenin veya uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını araştırmak için gerekli ön koşulu sağlamaktadır.

Tablo 6:
Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık
Hiç*	0.311421	33.68541	29.79707	0.0170
En fazla 1	0.128915	9.432255	15.49471	0.3269
En fazla 2	0.007071	0.461236	3.841466	0.4970
Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	Maksimum Özdeğer	% 5 Kritik Değer	Olasılık
Hiç*	0.311421	24.25316	21.13162	0.0176
En fazla 1	0.128915	8.971019	14.26460	0.2886
En fazla 2	0.007071	0.461236	3.841466	0.4970

Not: (*) işareti % 5 anlam düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Johansen eşbütünleşme test sonuçlarına göre değişkenler arasında bir eşbütünleşim denkleminin var olduğu hipotezi % 5 kritik değere göre reddedilemediğini göstermektedir. Yani 1 adet koentegrasyon mevcuttur. İz ve Maksimum Özdeğer İstatistikleri sonuçları değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ve serilerin uzun dönemde ortak hareket ettiğini göstermektedir. Ancak, çok güçlü bir ortak salınım olmadığı için normalleşme denklemi kurulamamıştır. Johansen test istatistiği sonucu eğer normalleşme denklemi anlamlı çıkmış olsaydı modelin katsayıları eğimi değil esnekliği verecekti. Çünkü denklemdaki tüm değişkenler doğal logaritmalıdır. Model tam logaritmik modeldir. Tam logaritmik modeldeki katsayılar esnekliği verir (Gujarati, 1999: 728-730).

Johansen eşbütünleşme testi sonucu 1 adet eşbütünleşme bulunduğu için uzun dönem katsayılarına bakılmıştır. Test sonucu olasılıklar 0,05'ten küçük olduğu için parametreler anlamlıdır ve katsayılar şu şekilde gösterilmektedir.

$$\text{LNRYSA} = -0,265\text{LNKUR} + 0,196\text{LNKRED}$$

Model tam logaritmik olduğu için, kur değişkenine ait (-0,265) ve kredi değişkenine ait (0,196) katsayıları esnekliği göstermektedir.

4.4. Vektör Hata Düzeltme Yöntemi (VECM)

Seriler arasında eşbütünleşme tespit edildiyse, aralarında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğu bilinmekte ve serinin uzun dönemdeki ilişkidən sapmasını değerlendirmek için Vektör Hata Düzeltme Yöntemi (VECM) kurulabilir (Asari vd., 2011: 51). Aynı model için bir vektör hata düzeltmesi yapılması, sadece bu değişkenler arasında kısa süreli bir ilişki kurmaya yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda her iki değişkenin hata terimlerinde dışsal bir şoku izleyen tepki fonksiyonlarını da sağlar. Bu durum, değişkenler arasında yer alan nedensel ilişkinin daha kesin bir şekilde tahmin edilmesini sağlar. Ayrıca, bir hata düzeltme modelinin varyans ayrışması, bir inovasyonun ileriki zamanlardaki tahmini değişkenin tahmin edilen hataya göreceli katkısını verir (Jayme, 2003: 77-78). Hata düzeltme yöntemi, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem dengesi arasında ayırım yapmaya ve kısa dönem dinamiklerini belirlemek için kullanılmaktadır. İskenderoğlu vd.'ye göre "hata düzeltme parametresinin katsayısının (λ) istatistiksel açıdan anlamlı çıkması ve negatif olması beklenir. Hata düzeltme parametresi, değişkenleri uzun dönem denge değerine yaklaştırmakla birlikte denge durumundan kısa dönemli sapmalar hata düzeltme parametresinin katsayısının büyüklüğüne bağlı olarak düzeltilmektedir". Hata düzeltme modelinin sağladığı en önemli avantaj ise uzun dönem bilgi kaybını önlemesidir (İskenderoğlu vd., 2011: 341).

VECM, birlikte uyum sağladığı bilinen sabit olmayan serilerle kullanılmak üzere tasarlanmış ve ortak bütünleşme ilişkilerine sahiptir. Hata düzeltme modeli hem kısa dönem dinamiklerini hem de iki seri arasındaki uzun dönem denge ilişkisini yakalama konusunda avantaj sağlamaktadır. Bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerdeki değişikliklere cevap olarak kısa dönem değişiklikler gösterdiği durumlarda hata düzeltme modelinin uygun olduğu gözlemlenmiştir. Kısa vadeli değişim, hata düzeltme modeli kullanılarak tahmin edilebilir (Bekhet ve Yusop, 2009: 160).

Hata düzeltme terimlerinin değeri -1 ile 0 aralığında olması gerekir ve model parametresinin katsayısı olan γ , düzeltme katsayısı olarak adlandırılmaktadır. Düzeltme katsayısı, miktarın uzun dönem hedef noktasından uzaklaştığında tekrar aynı noktaya hangi ölçüde yaklaştığını ifade eder. Eğer düzeltme katsayısı -1 ise,

uzun dönem denge düzeyinden sapmaların tamamı hemen düzelmekte; $\gamma_1 = 0$ ise, herhangi bir şekilde hata düzeltilmesi yapılamadığını ifade eder (Direkçi, 2006: 150).

Tablo 7:
Vektör Hata Düzeltme Sonuçları

	D(DLNRYSA)
Hata Düzeltme Terimi	-0.280173 (0.23083) [-1.21374] P değeri (0,12)
1. Fark (-1)	-0.449258 (0.22180) [-2.02550]
2. Fark (-2)	-0.121138 (0.15882) [-0.76272]
R ²	0.418501
F istatistiği	5.757545

Not: () standart hata, [] ise t-testi sonucunu göstermektedir.

Tablo 7’de vektör hata düzeltme yöntemi sonuçları incelendiğinde; düzeltme katsayısı (-0,280173) ve t-testi sonucu ise (-1,21374)’dir. Eğer -0,28 test istatistiği anlamlı olmuş olsaydı gelen bir şokun etkisinin yaklaşık 3 dönem sonunda eski haline döneceğini söyleyebilirdik. Burada önemli olan sayı değeri 0,28’dir ve yaklaşık olarak 0,3 denilebilir. Ancak, istatistik olarak anlamlı olmaması sebebiyle 3 dönem sonra düzelir denilemez. Burada yapılabilecek değerlendirme, test istatistiğinin literatür olarak da bilindiği üzere negatif çıkmasıdır. Bu durum, şokun etkisinin belirli bir dönem sonunda düzeleceğidir. Ancak, rakam belirtilemez. Çünkü istatistik anlamsızdır.

4.5. Vector Auto Regressive Analiz (VAR)

VAR modeli, seçilen bütün değişkenleri birlikte ele alır ve bir sistem bütünlüğü içinde inceler. VAR modeli kapsamında bir değişkende yaşanan bir şoka karşı diğer değişkenlerin verdiği tepkiyi görmek amacıyla Etki-Tepki Fonksiyon Grafiği yorumlanmıştır.

VAR analizine geçmeden önce değişkenlere ait uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 8’de LR (Likelihood), FPE (Final Prediction Error), AIC (Akaike Information Criterion), SC (Shwarz Information Criterion), HQ (Hannan-Quinn Information Criterion) kriterlerinden faydalanılarak en uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir.

Tablo 8:
Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	3.53e-09	-10.94721	-10.84339	-10.90652
1	37.62309	2.45e-09*	-11.31218	-10.89692*	-11.14944*
2	14.30882	2.54e-09	-11.28207	-10.55538	-10.99728
3	6.601518	3.01e-09	-11.11643	-10.07830	-10.70958
4	23.98680*	2.48e-09	-11.32108*	-9.971501	-10.79217
5	10.50148	2.69e-09	-11.25936	-9.598345	-10.60839
6	7.691350	3.08e-09	-11.14741	-9.174950	-10.37438

Not: Optimal gecikme değerleri (*) simgesiyle ifade edilmiştir.

LR: Ardışık Uyumlaştırılmış LR test istatistiğini, FPE; Son tahmin kriterini, AIC; Akaike Bilgi Kriterini, SC; Schwarz Bilgi Kriterini, HQ; Hannan-Quinn Bilgi Kriterini temsil etmektedir. Tablo 8’e göre, 1. gecikmede FPE, SC ve HQ değerlerinin aynı yönde olduğu görülmekte ve % 5 anlamlılık düzeyinde bu kriterleri minimum yapan (1) gecikme uzunluğu model için uygun gecikme uzunluğu olarak görülmektedir

VAR analizi, ilişki içinde olduğu düşünülen değişkenlerin etkileşimlerini ortaya koymak için kullanılan bir analizdir. Çalışmalardaki değişkenleri eşanlı olarak birlikte ele alır, aynı anda işleme koyar ve bir sistem bütünlüğü içinde inceler. (Örnek, 2009: 113). Ayrıca, VAR analizinde, teorik modellerde olduğu gibi, kesin bir şekilde içsel ve dışsal değişken ayrımı yapan kısıtlar bulunmamakta ve bu da iki değişken arasındaki ilişkinin doğru kurgulanmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, bu analizde değişkenler arasındaki ilişkiler konusunda bir ön kısıt konulmamaktadır (Ozan, 2006: 143).

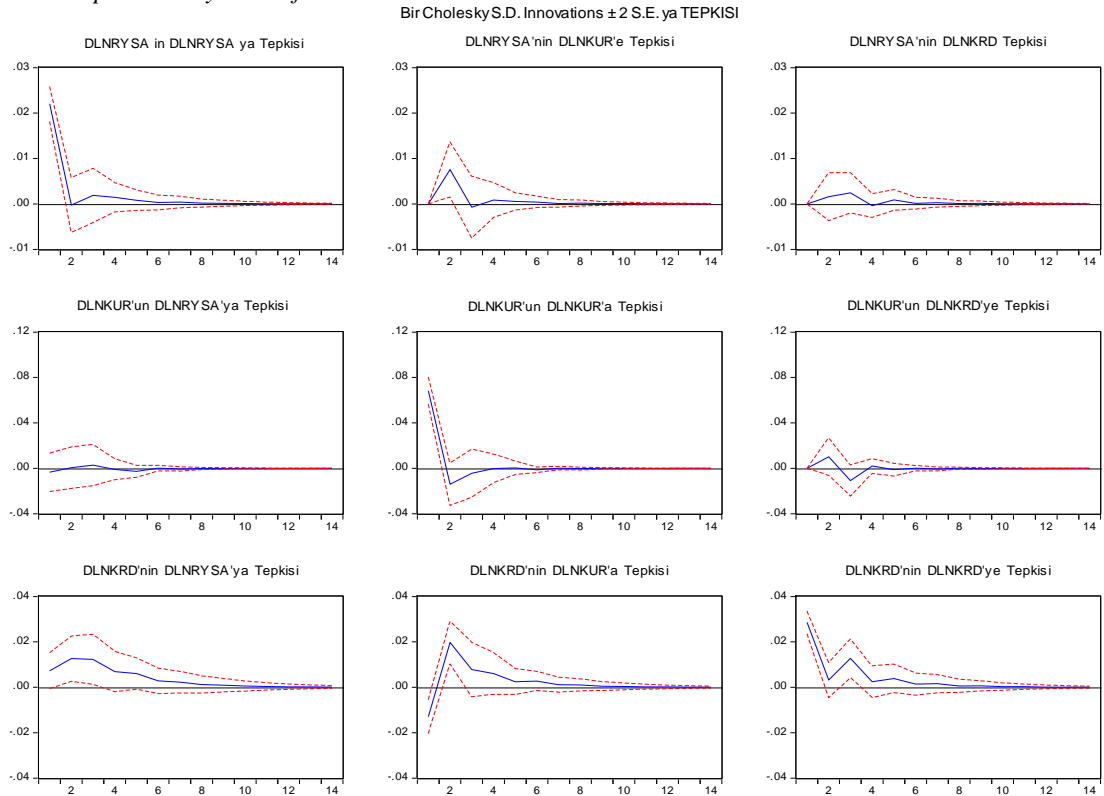
Etki-tepki fonksiyonları bağımlı değişkenin bir diğer değişkende meydana gelen şoka karşı nasıl bir tepki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Değişkenlerin VAR

Analizine dahil edilebilmesi için durağan olmaları gerekmektedir. Bu çalışmada da değişkenlerin birinci farkları alınmış ve durağanlaştırılmıştır. Aşağıda grafik üzerinde, birinci satırda kredi büyüme oranı ve reel döviz kuru artış oranına, ekonomik büyümenin verdiği tepkiler yer almaktadır. İkinci satırda ekonomik büyümenin ve kredi büyüme oranının, reel döviz kuru artış oranında meydana getirdikleri tepkileri içermektedir. Son satırda ise ekonomik büyüme ve reel döviz kuru artış oranının, kredi büyüme oranındaki bir değişime verdiği tepkiler yer almaktadır. Söz konusu değişkenler ile yapılan Etki-Tepki Fonksiyon grafikleri yardımı ile hata terimine verilen % 1'lik bir şokun karşısında diğer değişkenlerin nasıl tepki verdikleri aşağıda grafikler yardımıyla gösterilmiştir

4.5.1. Etki-Tepki Fonksiyon Grafikleri

Etki-Tepki Fonksiyon Grafiği kapsamında çalışma konusunu oluşturan ekonomik büyümenin, kredi büyüme oranına ve reel döviz kuru artış oranına olan tepkileri ile diğer değişkenlerin de bir birimlik standart sapmalı şoka verdikleri tepkiler aşağıda grafik 10'da gösterilmiş ve yorumları açıklanmaya çalışılmıştır.

Grafik 11:
Etki- Tepki Fonksiyon Grafikleri

Not: Grafikteki satırlar zamanı, sütunlar ise o denge düzeyinden artı ya da eksi yönde sapmaları göstermektedir.

Reel döviz kuru artış oranı ve kredi büyüme oranında meydana gelen bir birimlik şoka ekonomik büyümenin verdiği tepki her iki değişkene karşı yaklaşık 5 çeyrek sürmüş ve denge düzeyine gelmiştir. Ekonomik büyümenin bu etkileri ise pozitif yönlü olmuş ve ardından denge düzeyine ulaşmıştır.

Ekonomik büyümede meydana gelen bir birimlik standart sapmalı bir şoka reel döviz kuru artış oranının tepkisi yok denecek derecede azdır. Yaklaşık 3 çeyrekte ise düzelmiştir. Diğer değişken olan kredi büyüme oranında meydana gelen bir birim şoka reel döviz kuru artış oranının verdiği tepki yaklaşık 4 çeyrek sonra sıfırlanmıştır. Reel döviz kuru artış oranı, kısa süreli bir yükselişten sonra negatif yönlü bir azalışa geçerek denge düzeyinde seyretmeye devam etmiştir.

Ekonomik büyümede meydana gelen değişime kredi büyüme oranının verdiği tepki, yaklaşık 9 çeyrek sonra denge düzeyine gelerek sıfırlanmıştır. Reel döviz kuru artış oranında meydana gelen bir birimlik şoka kredi büyüme oranının verdiği tepki ise, yaklaşık 8 çeyrekte denge düzeyinde seyretmeye devam etmiştir.

Sonuç olarak, Etki-Tepki Grafiğine bakıldığında değişkenler tekrar sıfır denge düzeyine geldiği için, değişkenlere verilen şokların hiçbiri kalıcı etki bırakmamış, yani şoklar geçici olmuştur.

Kriz dönemleri ve yapısal nedenli sorunlar, bankacılık kesimi açısından oldukça önemli etkiler meydana getirmektedir. Kasım 2000 Krizi'nin ardından likidite ve faiz riskinden kaynaklı sıkıntılı bir süreç geçiren bankacılık sektörü, Şubat 2001 Krizi'nin ardından ise buna ilaveten kur riskinden kaynaklı olumsuzluklar yaşanmıştır. Bankalar kriz döneminden kaynaklı bu riskli ortamda mevduata yüksek oranlı faiz vermişler, bu ise kredi faiz oranlarını da etkilemiş ve neticede reel sektör tarafından kullanılan kredinin maliyeti yükselmiştir. Türkiye Kasım 2000 krizinden sonra Şubat 2001 Krizine kadar sürüklenen çapa uygulaması ile döviz kurlarını denetim altında tutabilmişti. Şubat 2001'de döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştı. Bu kez faizi kontrol altına almaya ve piyasa koşullarına göre faiz oranı düşük tutulmaya çalışıldı. Bu ise döviz kurlarının yükselmesine sebep oldu. Özetle denilebilir ki, çalışma yıllarını kapsayan dönemlerde yaşanan 2000, 2001 ve 2008 krizleri döneminde ve sonrasında özel sektöre verilen kredilerde önemli ölçüde

daralma yaşanmıştır. Kriz dönemlerinde hem büyüme yavaşlamakta hem de ekonomik faaliyetlerdeki daralmalar sonucu kredi büyüme oranları azalmaktadır.

4.5.2. Varyans Ayırıştırması

Bir değişken üzerinde en çok hangi değişken veya değişkenlerin etkili olduğu ve kendisinin ne kadar etkisi olduğunu belirlemek amacıyla varyans ayırıştırması yapılacaktır. Reel GSYH, reel döviz kuru ve toplam yurtiçi kredilere ait varyans ayırıştırma sonuçları sırasıyla tablo 9, 10 ve 11’de verilmiştir.

Tablo 9:
Milli Gelirin Varyans Ayırıştırması

Dönem	Standart Hata	DLNYSA	DLNREX	DLNKRD
1	0.022025	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.023342	89.04499	10.49650	0.458511
3	0.023554	88.06919	10.40159	1.529218
4	0.023617	87.97962	10.47186	1.548519
5	0.023652	87.82693	10.49182	1.681251
6	0.023659	87.79691	10.51900	1.684088
7	0.023664	87.78912	10.51619	1.694685
8	0.023665	87.78348	10.52128	1.695239
9	0.023666	87.78137	10.52138	1.697255
10	0.023666	87.78071	10.52190	1.697391

Ekonomik büyümede gerçekleşen değişikliğin ilk başta tamamı kendisinden kaynaklanırken 2. dönemde içsel etki azalarak % 87 civarında seyretmiş, kredi büyüme oranı ve reel döviz kuru artış oranının ise ilk başta ekonomik büyümeye etkisi yokken ekonomik büyümenin etkisinin azaldığı dönemlerde, kredi büyüme oranı % 1,68 ve reel döviz kuru artış oranı % 10,5 dolaylarında seyretmeye devam etmiştir.

Tablo 10:
Reel Döviz Kurunun Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart Hata	DLNYSA	DLNREX	DLNKRD
1	0.068468	0.264493	99.73551	0.000000
2	0.070634	0.253210	97.65624	2.090547
3	0.071649	0.392833	95.27951	4.327653
4	0.071684	0.409090	95.18783	4.403082
5	0.071747	0.552465	95.02178	4.425755
6	0.071761	0.552697	95.02317	4.424135
7	0.071766	0.559040	95.00962	4.431342
8	0.071767	0.559943	95.00863	4.431431
9	0.071768	0.560802	95.00686	4.432337
10	0.071768	0.560884	95.00679	4.432323

Reel döviz kuru artış oranında gerçekleşen değişiklik değerlendirildiğinde; bu değişikliğin % 99,73'ü kendisinden kaynaklanırken, içsel etki azalarak % 95 civarında seyretmiş, kredi büyüme oranınının 1. dönemde hiç etkisi yokken, % 4,4 dolaylarında bir etkisi istikrarlı bir şekilde devam ederken, ekonomik büyümenin ise 1. dönemden itibaren etkisi yok denecek kadar azdır demek mümkündür.

Tablo 11:
Toplam Yurtiçi Kredi Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart Hata	DLNYSA	DLNREX	DLNKRD
1	0.032237	5,109045	16.19123	78.69972
2	0.039957	13.28849	34.84511	51.86640
3	0.044385	18.42175	31.32855	50.24970
4	0.045398	19.93720	31.73511	48.32769
5	0.046032	21.11431	31.15835	47.72734
6	0.046221	21.30540	31.26682	47.42778
7	0.046316	21.45326	31.19684	47.34991
8	0.046349	21.49758	31.20200	47.30042
9	0.046365	21.52154	31.19300	47.28546
10	0.046370	21.52901	31.19337	47.27762

Toplam yurtiçi kredi büyüme oranında gerçekleşen değişiklik değerlendirildiğinde; 1. dönemde bu değişikliğin % 78,69'u kendisinden kaynaklanırken, hızlı düşüş yaşamış ve 5. dönemde % 47 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyümenin kredi büyüme oranı üzerindeki etkisi 1. dönemde % 5,10 olarak gerçekleşirken 5. dönemden itibaren artarak % 21 civarında seyretmiştir. Reel döviz kuru artış oranının kredi büyüme oranı üzerindeki etkisi ise 3. dönemden itibaren % 31 olarak gerçekleşmiştir.

4.6. Granger Nedensellik Analizi

Nedensellik testi, iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını, eğer bir nedensellik varsa ilişkinin yönünün ne olduğunu tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Uygulamada zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde en çok kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger nedensellik analizidir (Berber ve Artan, 2004: 112). Granger nedensellik analizi, bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı sınanarak yapılır (Karaca, 2003: 250). Granger nedensellik testi, iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi varsa bu nedenselliğin yönünü belirleyen bir testtir (Telatar ve Terzi, 2009: 127). Granger nedensellik testinde üç farklı durum söz konusudur. Bunlar; tek yönlü nedensellik, çift yönlü nedensellik ve iki değişkeninin birbirini etkilememesi durumudur.

Tek yönlü nedensellik: $Y=f(x)$ şeklindeki bir denklemi olan modelde Y bağımlı değişken, X ise bağımsız değişkendir. Burada X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. ($X \Rightarrow Y$). Bağımsız değişken, nedensel ilişkiyi oluşturan konumunda olup bağımlı değişken üzerinde bir tek yönlü sonuç etkisi yaratmaktadır. Bu tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ($Y \Rightarrow X$) şeklinde de olabilmektedir.

Çift yönlü nedensellik: Değişkenler arasında karşılıklı bir etki olması durumunda çift yönlü nedensellik durumundan söz edilmektedir. ($X \Leftrightarrow Y$).

İki değişkenin birbirini etkilememesi: Analizde ele alınan iki değişkenin birbirini etkilememesi durumudur. Yani, değişkenler arasında bir ilişkinin olmaması, değişkenlerin birbirinden bağımsız olmasıdır (Göktaş Yılmaz, 2005: 67-68).

Granger nedensellik analizine ait hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₀: Granger nedeni değildir.

H₁: Granger nedenidir.

Çalışmada, değişkenlerin nedensellik ilişkilerinin hangi yönde olduğunu test etmek için Granger nedensellik analizi sonuçları tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 12:
Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Gözlem Değeri	F-İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
DLNREX → DLNRYSA	66	6.43748	0.0137	Reel döviz kuru artış oranı, ekonomik büyümenin nedenidir.
DLNRYSA → DLNREX	66	0.17493	0.6772	Ekonomik büyüme, reel döviz kuru artış oranının nedeni değildir.
DLNKRD → DLNRYSA	66	0.01239	0.9117	Kredi büyüme oranı, ekonomik büyümenin nedeni değildir.
DLNRYSA → DLNKRD	66	6.51161	0.0132	Ekonomik büyüme, kredi büyüme oranının nedenidir.
DLNKRD → DLNREX	66	0.38871	0.5352	Kredi büyüme oranı, döviz kuru artış oranının nedeni değildir.
DLNREX → DLNKRD	66	20.8515	2.E-05	Döviz kuru artış oranı, kredi büyüme oranının nedenidir.

Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre; olasılık değeri (0,0137) 0,05'ten küçük olduğu için, “reel döviz kuru artış oranı, ekonomik büyümenin nedeni değildir” hipotezi ret edilmiştir. Yani, reel döviz kuru artış oranından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Ancak, “ekonomik büyüme, reel döviz kuru artış oranının nedeni değildir” hipotezi, olasılık değeri (0,6772) 0,05'ten büyük olduğu için kabul edilmiştir. Burada, reel döviz kuru artış oranından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. “Kredi büyüme oranı, ekonomik büyümenin nedeni değildir” hipotezi, kabul edilmiştir. “ekonomik büyüme, kredi büyüme oranının nedeni değildir” hipotezi 0,0132 olasılık değeri ile ret edilerek ekonomik büyümeden kredi büyüme oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Çalışmada ele alınan diğer iki değişken arasındaki ilişki “kredi büyüme oranı, reel döviz kuru artış oranının granger nedeni değildir” hipotezi kabul

edilirken; “reel döviz kuru artış oranı, kredi büyüme oranının nedeni değildir” hipotezi ret edilmiştir. Reel döviz kuru artış oranındaki gelişme kredi büyüme oranını çok yüksek derecede etkilemektedir.

Analiz bulgularına göre, “ekonomik büyüme, kredi büyüme oranının nedenidir” sonucu elde edilmiştir. Ekonomik büyümenin gerçekleştiği, refah seviyesinin yüksek olduğu bir ülkede güven ortamı mevcuttur. Güven ortamının olduğu yerde ise bankalar ve diğer finansman araçları daha fazla kredi verme eğilimindedirler. Bu da kullanılan kredi miktarını artırır. Öte yandan “ reel döviz kuru artış oranı hem kredi büyüme oranının hem de ekonomik büyümenin nedenidir”, sonucu elde edilmiştir. Döviz kuru kanalı aracılığıyla da bu ifadeyi doğrular mekanizma görülmektedir. Döviz kuru kanalı, faiz oranı kanalını temel olarak aktarım mekanizması çalışmasını açıklamaktadır. Yurtiçi reel faiz oranları düştüğünde, yerli para cinsinden mevduatlar yabancı para cinsinden mevduatlara göre daha az cazip hale gelir. Dolayısıyla, yerli para değer kaybeder ve yabancı para değer kazanır. Bu durumda, yerli mallar yabancı mallara kıyasla ucuzlar, net ihracat artar ve sonuçta toplam çıktı miktarı artar.

Sonuçta, ekonomik büyüme ve banka kredileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için çalışmada ele alınan değişkenler öncelikle seviye değerinde durağanlık testine tabi tutulmuş ve ADF birim kök testi ve Philips Peron birim kök testi ile sınanan değişkenlerin durağan olmadıkları görülmüştür. Ardından birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Analizde ele alınan değişkenlerin % 5 anlamlılık düzeyinde birinci fark durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Johansen Eş Bütünleşme Testi ile değişkenler arasında 1 eşbütünleşme olduğu görülmüş ve ekonomik büyüme ile banka kredileri arasında uzun dönemde bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Ancak, çok güçlü bir ortak salınım olmadığı için normalleşme denklemi kurulamamıştır. Uzun dönemdeki ilişkiden sapmayı göstermek için Vektör hata düzeltme yöntemi (VECM) uygulanmış ve düzeltme katsayısı (-0,280173) ve t-testi sonucu ise (-1,21374) bulunmuştur. Test istatistiği anlamlı çıkmamıştır, ancak anlamlı olsaydı gelen bir şokun etkisinin yaklaşık 3 dönem sonunda eski haline döneceği söylenebilirdi. Burada test istatistiği negatif değerlidir ve bu durum, şokun etkisinin belirli bir dönem sonunda düzeleceğini ifade etmektedir. Çünkü istatistiksel olarak anlamsız olduğu için sayısal bir değer belirtilememektedir.

Daha sonra VAR analizine geçmeden uygun gecikme uzunluğu bulunmuştur. FPE, SC ve HQ kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu (1) olarak saptanmıştır. VAR modeli kapsamında Etki-Tepki fonksiyon analizi yapılmış ve grafikler incelendiğinde, serilere verilen 1 br'lik şoka değişkenlerin verdiği tepki geçici bir şoktur. Yani, belli bir süre devam etmiş ve ardından eski noktasına ulaşmıştır. Ardından Varyans Ayrıştırma Analizi yapılmış ve ekonomik büyümenin kredi büyüme oranı üzerindeki etkisi 1. dönemde % 5,10 olarak gerçekleşirken 5. dönemden itibaren artarak % 21 civarında seyrettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyümede gerçekleşen değişikliğin ilk başta tamamı kendisinden kaynaklanırken 2. dönemde içsel etki azalarak % 87 civarında seyretmiş, kredi büyüme oranı ve reel döviz kuru artış oranının ise ilk başta ekonomik büyümeye etkisi yokken ekonomik büyümenin etkisinin azaldığı dönemlerde, kredi büyüme oranı % 1,68 ve reel döviz kuru artış oranı % 10,5 dolaylarında seyretmeye devam etmiştir.

Modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için Granger Nedensellik Analizi yapılmış ve analiz sonucuna göre; ekonomik büyümeden kredi büyüme oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Böylece, talep yanlı görüş savunucuları ile aynı doğrultuda bir sonuç elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de ekonomik büyümenin gerçekleşmesi kredi hacminin artmasını sağlamaktadır. Ekonomik büyüme sonucu, finansal araçlara olan talep artmakta bu da finansal büyüme sonucunu doğurmaktadır.

Literatürde, krediden yola çıkılarak yapılan para arzı tanımına göre; para arzının, mevduat bankaları ve diğer borç veren tüm kurumların verdiği kredi toplamına eşit tutularak, kredi ile para arzı aynı anlamda kullanılmaktadır (Köksel, 2016: 456). Para ve üretim arasındaki ilişki literatürde oldukça tartışmalıdır. Para ile üretim arasındaki geleneksel ilişki, para arzı artışından üretim artışına doğru olup, para arzı dışsal olarak kabul edilmektedir. Ancak Reel Konjonktür Teorisi iktisatçıları King ve Plosser üretimdeki genişleme para arzını (kredileri) arttırmakta yani, para arzını içsel olarak kabul etmektedirler (Bilgili, 2009: 243-244). Post Keynesyen iktisatçılar da aynı doğrultuda görüşe sahip olup, bankacılık kesiminin ekonomik büyümeye destek vermesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (Aktop, 2010: 24).

SONUÇ

Ekonomik büyüme hem gelişmiş ülkeler hem de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Ekonomik büyüme mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişleme şeklinde ifade edilmektedir. Yani diğer bir tanımlamayla ülkenin üretim olanakları eğrisindeki genişlemedir. Reel milli gelirin uzun dönemli olarak artması olarak da ifade edilen ekonomik büyüme nitelikten çok nicelik bakımından ortaya çıkan bir değişiklik olup, üretimin ve kişi başına gelirin reel olarak artırılmasıdır.

Tüm ülkelerin temel iktisadi hedeflerinin başında gelen ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ve istikrarlı bir yapıya kavuşması ise oldukça çaba sarf edilmesi gereken bir durumdur. Bir ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda refah artışının şüphesiz önemli göstergelerinden biri olan ekonomik büyüme kavramı çeşitli etkenlere bağlı olmakla beraber, ekonomik büyümenin belirleyicilerine baktığımızda, sermaye birikimi, teknolojik ilerleme, nüfus ve işgücü artışı olarak üç belirleyici sayılabilir. Ekonomik büyümeyi sağlama ya da mevcut büyümeyi hızlandırmak için, sermaye kalitesini artırmaya yönelik yatırımlar yapmak, teknolojik yeniliklerden yararlanmak ve üretim faktörlerinin miktarını arttırmak gerekmektedir.

Ekonomik büyümeyi sağlamak için birçok güçlü makroekonomik faktör bulunmakla beraber bankacılık sektörü kredilerinin de söz konusu ekonomik büyüme hedefine ulaşma konusunda oldukça etkili bir faktör olduğu söylenebilir. Özellikle 21. yüzyıldan sonra çok hızlı şekilde artan ve çeşitlenen iktisadi faaliyetler bireylerin hem yatırım yapma isteklerinin hem de işletme masraflarının da sürekli artmasına sebep olmuştur. Sürekli artan bu masrafların parayla karşılanabilmesi güç olduğundan dolayı üretimlerin aksamaması, mallarının dağıtımının rahatlıkla sağlanması çeşitli üretim birimlerinde ortaya çıkabilecek masrafların karşılanabilmesi için kredi sistemine duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu kredi ihtiyacının karşılanması ise finansal araçlar veya bankalarca sağlanmaktadır. Bu durum ise bankaları ekonomik ve ticari faaliyetlerin vazgeçilmezi haline getirmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni bir ekonomik sistem kurulması için farklı politikalar uygulanmıştır. 1945 yılından sonra, bankacılık kesimi açısından şube sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. 1954 yılından itibaren ise olumsuz şartlardan dolayı üretim cephesinde ilerleme olmazken, ekonomide enflasyon ve dış ticaret açıklarının artması ile sinyal vermeye başlayan bir kriz meydana gelmiş ve bu kriz büyümeyi olumsuz etkilemiştir. 1960-1980 yılları aralığında ise bankacılık sektörü üzerinde devlet kontrolü oldukça fazlaydı. Bu dönemde mevduat ve banka kredilerine uygulanan faiz oranları, kredi limitleri ve banka komisyon oranları ithal ikamesi politikası paralelinde belirlenmiştir.

Türkiye, 1980 sonrası dönemde ise dünya ile entegrasyon sürecine girmiş, 2000’li yıllarda köklü değişiklikler yapılmış, bankaların faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetimi açısından yeni bir yaklaşım şekli geliştirilmiştir. Bu düzenlemelerde ve denetim anlayışında uluslararası kabul görmüş ilkelere büyük ölçüde yaklaşmıştır. Krediler tekrar sınıflandırılmış, sorunlu olan krediler tanınmış, karşılık yönetmeliğine göre gerekli karşılıklar ayrılmıştır. Tüm bu uygulamalarla birlikte bankaların mali yapılarının daha gerçekçi bir noktaya gelmesi sağlanmıştır. Türkiye’de, 2000’li yıllarda ise birden fazla ekonomik kriz yaşanmıştır. 2001 Krizi, özellikle faiz ve kur riskini önceden tahmin edemeyip önlem almayan firmaları ve finansal sektörü olumsuz etkilemiştir. Krizle birlikte yüksek borçlanma oranına sahip firmalar faiz oranlarındaki artışa karşı daha duyarlı hale gelmiş ve geri dönmeyen kredilerin önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. 2000’li yıllarda bankacılık sektöründe, yeniden yapılandırma yapılmış ve bunun sonucu güçlü bir yapı oluşmuş ve temel göstergeler olumlu seyretmiştir. Bu olumlu durumların yaşanması, 2008 finansal krizinin bankacılık sektörüne olan olumsuz etkilerinin Türkiye’de daha düşük seviyede yaşanmasına katkı sağlamıştır. Ancak, tüm bu etkiler sonucunda, kriz döneminde ve krizden sonraki dönemlerde özel sektöre kullanılan kredilerde önemli ölçüde küçülme yaşandığı söylenebilmektedir.

Literatürde, krediden yola çıkılarak yapılan para arzı tanımına göre; para arzının, mevduat bankaları ve diğer borç veren tüm kurumların verdiği kredi toplamına eşit tutularak, kredi ile para arzı aynı anlamda kullanılmaktadır. Reel Konjonktür Teorisi iktisatçıları King ve Plosser ile Post Keynesyen iktisatçıları para arzı (kredi) ve üretim konusunda geleneksel ilişkinin tersi bir nedensellik ilişkisini

savunarak, ekonomik büyümenin para arzını (kredileri) arttırdığını ileri sürmektedirler.

Çalışma sonucunda, ekonomik büyümenin kredileri etkilediği ve aralarında uzun dönemde bir ilişki olduğu görülmüştür. Ekonomik büyümenin gerçekleştiği, refah seviyesinin yüksek olduğu bir ülkede güven ortamı mevcuttur. Güven ortamının olduğu yerde ise bankalar ve diğer finansman araçları daha fazla kredi verme eğilimindedirler. Bu durumda ekonomide kullanılan kredi miktarı artacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar Boyacıoğlu, Melek (2003). “1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 523-538.
- Acemoğlu, Daron, Simon Johnson ve James A. Robinson (2005). “Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth”. *Handbook of Economic Growth*, (1), 385-472.
- Adanur Aklan, Nejla ve Nargeleçekenler, Mehmet (2008). “Para Politikalarının Banka Kredi Kanalı Üzerindeki Etkileri”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (39), 109-132.
- Afşar, Muharrem (2011). “Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6 (2), 143-171.
- Aghion, Philippe ve Peter, Howitt (1996). “Research and Development in the Growth Process”. *Journal of Economic Growth*, 1 (1), 49-73.
- Ağayev, Seymur ve Yamak, Nebiye (2009). “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (4), 179-204.
- Akkaya, Murat (2018). “Türk Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Hacminde Balon Oluşumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 58-70.
- Aktaş, Cengiz ve Yılmaz, Veysel (2008). “Gümrük Birliğu Sonrası Türkiye'nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 89-104.
- Aktop, Vildan Saba (2010). *Türkiye'de Para Arzının İçselliğu: Ekonometrik Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Aron, Janine (2000). “Growth and Institutions: A Review of The Evidence”. *The World Bank Research Observer*, 15 (1), 99-135.

- Arena, Marco (2008). "Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth? A Cross-Country Study for Industrialized and Developing Countries". *Journal of Risk and Insurance*, 75 (4), 921-946.
- Arslan, İbrahim ve Yapraklı, Sevda (2008). "Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1983-2007)". *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (7), 88-103.
- Aras, Güler (1995). *Ticari Bankalarda Kredi Portföyünün Yönetimi*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Asari, Fadli Fizari Abu Hassan, Baharuddinet, Nurul Syuhada, Jusoh, Nurmadiah, Mohamad, Zuraida, Shamsudin, Norazidah ve Jusoff, Kamaruzaman (2011). "A Vector Error Correction Model Approach in Explaining The Relationship Between Interest Rate and Inflation Towards Exchange Rate Volatility in Malaysia". *World Applied Sciences Journal*, 12 (3), 49-56.
- Akpansung, A. O. ve Babalola, S.J. (2011). "Banking Sector Credit and Economic Growth in Nigeria: An Empirical Investigation". *CBN Journal of Applied Statistics*, 2 (2), 51-62.
- Anbar, Adem (2006). "Credit Risk Management in the Turkish Banking Sector: A Survey Study". *Electronic Journal of Social Science*, 5 (17), 10-24. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/69898> (Erişim Tarihi: 05.05.2019).
- Anthony, Orji (2012). "Bank Savings and Bank Credits in Nigeria: Determinants and Impact on Economic Growth". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2 (3), 357-372.
- Aslan, Özgür ve Korap, H. Levent (2006). "Türkiye'de Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 1-20.
- Altunç, Ömer Faruk (2008). "Türkiye'de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (3), 113-127.

- Altunöz, Utku (2013). “Türkiye’de Enflasyon, Büyüme Ve Finansal Derinleşme İlişkisinin Ampirik Analizi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 175-194.
- Aydemir, Oğuzhan (2008). “Hisse Senedi Getirileri ve Reel Sektör Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Çalışma”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 37-55.
- Aydın, Nurhan, Şen, Mehmet ve Berk, Niyazi (2014). *Finansal Yönetim-I*. ISBN: 978-975-06-1246-6, 3. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Baltacı, İlknur (2012). *Banka Kredilerinin Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Barro, Robert J. (1996). “Democracy and Growth”. *Journal of Economic Growth*, 1(1), 1-27.
- Baş, Gizem ve Kara, Mehmet (2018). “Bankacılık Sektörü Kredileri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 5 (12), 44-55.
- BDDK (2018). “Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018”. İstanbul. http://www.bddk.org.tr/ContBddk/dokuman/veri_0014_38.pdf. (Erişim Tarihi: 01.05.2019).
- Beck, Thorsten ve Ross Levine (2005). “Stock Markets, Banks and Growth: Panel Evidence”. *Journal of Banking and Finance*, 28 (3), 423-442.
- Bekhet, Hussain A. ve Yusop, Nora Yusma Mohamed (2009). “Assessing The Relationship Between Oil Prices, Energy Consumption and Macroeconomic Performance In Malaysia: Co-Integration and Vector Error Correction Model (VECM) Approach”. *International Business Research*, 2 (3), 152-175.
- Berber, Metin ve Artan, Seyfettin (2004). “Türkiye’de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi:(Teori, Literatür Ye Uygulama)”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (3-4), 103-117.
- Berber, Metin (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 3. Baskı. Trabzon: Derya Kitabevi.

- Bulut, Yakup (2018). "Kredi ve Adalet". *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 87-104.
- Bilgili, Yüksel (2009). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları*. İstanbul: İkinci Sayfa yayınları.
- Cambazoğlu, Birgül ve Karaalp, Hacer Simay (2012). "Parasal Aktarım Mekanizması Döviz Kuru Kanalı: Türkiye Örneği". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19 (2), 53-66.
- Caoutte, John B., Altman, Edward I. ve Narayanan, Paul (1998). *Managing Credit Risk: The Next Great Financial Challenge*. USA: John Wiley and Sons.
- Ceylan, Servet ve Durkaya, Mehmet (2010). "Türkiye'de Kredi Kullanımı Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2), 21-35.
- Civcir, İrfan (2012). "Türkiye'de Kriz Sonrası Dönemde Kredi Çöküşü". *Türkiye Ekonomi Kurumu. Tartışma Metni*, (12).
- Coşkun, M. Necat, Ardor, Hakan Naim, Çermikli, A. Hakan, Eruygur, H. Ozan, Öztürk, Fahriye, Tokatlıoğlu, İbrahim ve Dağlaroğlu, Tolga. (2012). *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları Ve Rekabet Analizi*. Yayın No: 280, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Çayır, Öykü (2015). *Türkiye'deki Banka Kredilerinin Gelişimi ve Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, Osman (2002). "Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (1), 1-16.
- Demir, Osman ve Üzümcü, Adem (2003). "İçsel Büyümenin Kaynakları". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (3-4), 17-38.
- Demir, Yusuf, Öztürk, Erdoğan ve Albeni, Mesut (2007). "Türkiye'de Finansal Piyasalar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi İİBF*, 13, 438-456.
- De Gregorio, Jose ve Guidotti, Pablo E. (1995). "Financial Development And Economic Growth". *World Development*, 23 (3), 433-448.

- Direkçi, Tuba (2006). *Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dritsaki, C. ve Dritsaki-Bargiota, M. (2005). “The Causal Relationship between Stock, Credit Market and Economic Development: An Empirical Evidence for Greece”. *Economic Change and Restructuring*, 38 (1), 113-127.
- Çiftçi, Ebru (2015). *Türkiye’de Enflasyon İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama (1980-2014)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdoğan, Seyfettin ve Canbay, Şerif (2016). “İktisadi Büyüme-Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 29-43.
- Esfahani, Hadi Salehi ve Ramirez, Maria Teresa (2003). “Institutions, Infrastructure and Economic Growth”. *Journal of Development Economics* 70 (2), 443-477.
- Fischer, S. ve Dornbusch, R. (1998). *Makro İktisat*. Ankara: Akademi Yayınları.
- Fischer, Stanley (1993). “The Role of Macro Economic Factors in Growth”. *Journal of Monetary Economics*, 32 (3), 485-512.
- Furqani, H. ve Mulyany, R. (2009). “Islamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia”. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30 (2), 59-74.
- Ghali, Khalifa H. (1999). “Financial Development and Economic Growth: The Tunisian Experience”. *Review of Development Economics*, 3(3), 310–322.
- Ghirmay, Teame (2005). “Financial Development and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries: Evidence from Time Series Analysis”. *African Development Review*, 16 (3), 415-432.
- Gokal, Vikesh ve Hanif, Subrina (2004). *Relationship Between Inflation and Economic Growth*. Fiji: Economics Department, Reserve Bank of Fiji.

- Göktaş Yılmaz, Özlem (2005). “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik e-Dergisi*. (2), 63-76.
- Grossman, G. M. ve Helpman, Elhanan (1991). *Innovation and Growth: in the Global Economy*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Gujarati, Damodar N. (1999). *Temel Ekonometri*. (Çev.: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Güven, Sami (2002). “Türkiye’de Banka Kredileri ve Büyüme”. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 17 (197), 88-100.
- Hepaktan, Erdem ve Çınar, Serkan (2012). “OECD Ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12 (1), 43-58.
- Hondroyiannis, George, Lolos Sarantis ve Papapetrou, Evangelia (2005). “Financial Markets and Economic Growth in Greece, 1986–1999”. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 15 (2), 173-188.
- İmren, Arzu (1994). *Tüketici Kredileri: Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Era Yayıncılık.
- İskenderoğlu, Ömer, Kandır, Serkan Yılmaz ve Önal, Yıldırım Beyazıt (2011). “Hisse Senedi Piyasası ve Reel Ekonomik Faaliyetler Arasındaki İlişkinin Araştırılması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 333-348.
- Jayme, Frederico Gonzaga (2003). “Balance of Payments Constrained Economic Growth in Brazil”. *Brazilian Journal of Political Economy*, 23 (1), 62-84.
- Kandır, Serkan Yılmaz, İskenderoğlu Ömer ve Önal, Yıldırım B. (2007). “Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 311-326.
- Kara, Oğuz ve Özdemir, Neslihan Akın (2016). “Kredi Kanalı İle Aktarım: Bireysel Krediler Üzerine Bir Uygulama”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 29-58.

- Karaca, Orhan (2003). "Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2), 247-255.
- Kibritçioğlu, Aykut (1998). "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53 (1-4), 207-230.
- Kithinji, Angela M. (2010). "Credit Risk Management and Profitability of Commercial Banks in Kenya". <https://pdfs.semanticscholar.org/d8a8/004b0e27717dc89a2594a71a9128c54e4f7f.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.05.2019).
- Korkmaz, Suna (2015). "Impact of Bank Credits on Economic Growth and Inflation". *Journal of Applied Finance Banking*, 5(1), 57-69.
- Köksel, Bilge (2016). "Türkiye Ekonomisinde Para Arzının İçselliği: 2006-2014 Dönemi Üzerine Bir Uygulama". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (2), 455-471.
- Kuznets, Simon (1973). "Modern Economic Growth: Findings and Reflections". *The American Economic Review*, 63 (3), 247-258.
- Levine, Ross ve Zervos, Sara (1998). "Stock Markets, Banks, and Economic Growth". *American Economic Review*, 88 (3), 537-558.
- Lu, Chin Hwa ve Shen, Chung Hua (2012). "Bank Lending and Economic Growth Of Chinese Cities". *China and World Economy*, 20 (2), 59-79.
- Mankiw, N. Gregory, Phelps, Edmund S. ve Romer, Paul M. (1995). "The Growth of Nations". *Brookings Papers On Economic Activity*, 1995 (1), 275-326.
- Mercan, Mehmet ve Peker, Osman (2013). "Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 93-120.
- Navruz, Bülent (2019). *TBB, Bankacılıkta Sistemik Risk Sorunu ve Pigovian Çözüm Yaklaşımı: Türk Bankacılık Sektörü Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.,Yayın No: 330.
- Oksay, Suna (2000). "Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (Re-Regulation) İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi". *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 3 (14), 55-62.

- Bahar, Ozan (2006). "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı". *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13 (2), 137-150.
- Öker, Ayşegül (2007). *Ticari Bankalarda Kredi ve Kredi Riski Yönetimi – Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Örnek, İbrahim (2009). "Türkiye'de Parasal Aktarım Mekanizması Kanallarının İşleyişi". *Maliye Dergisi*, 1 (156), 104-125.
- Özcan, Abdulvahap ve Çiftçi, Cemil (2015). "Türkiye'de Mevduat Bankacılığında Yoğunlaşma ve Kârlılık İlişkisi (2006–2013 Dönemi)". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 1-12.
- Özen, Ercan ve Vurur, N. Serap (2013). "Türkiye'de mevduat banka kredisi ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (3), 117-131.
- Özel, Hasan Alp (2012). "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (1), 63-72.
- Özsağır, Arif (2008). "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10 (14), 332-347.
- Öztürkler, Harun ve Çermikli, Affan Hakan (2007). "Türkiye'de Bir Parasal Aktarım Kanalı Olarak Banka Kredileri". *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44 (514), 57-68.
- Parasız, M. İlker (2005). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. İstanbul: Ezgi Kitabevi. 8. Baskı
- Pradhan, Rudra Prakash (2009). "The Nexus Between Financial Development and Economic Growth in India: Evidence from Multivariate VAR Model". *International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences*, 1 (2), 141-151
- Rahimzadeh, Farzad (2012). "Banking Sector, Stock Market and Economic Growth: Evidence from Mena Countries". *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 4 (2), 181-190.

- Rousseau, Peter L. ve Wachtel, Paul (2000). "Equitymarkets and Growth: Crosscountry Evidence On Timing and Outcomes 1980–1995". *Journal of Banking and Finance*, 24 (12), 1933-1957.
- Saygılı, Şeref ve Cihan, Cengiz (2008). *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Shatmanov, Mırlan (2012). *Kalkınmanın Finasmanında Banka Kredilerinin Katkısı ve Kırgızistan Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sever, Hüseyin (2018). "Türkiyede Parasal Aktarım Mekanizması; 1994-2017 Dönemi". *Sakarya İktisat Dergisi*, 7 (2), 44-68.
- Solow, Robert M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *The Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), 65-94.
- Şahin, Arzu (2011). *Türkiye'de Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Uygulama: 1995-2010*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Takım, Abdullah (2015). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27).
- Tapdig, Mehdizada (2017). "2005-2015 Dönemi Türk Bankacılık Sektörü İhracat Kredileri Gelişmeleri". *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series, Tartışma Metinleri*.
- Taş, Seyhan, Örnek, İbrahim ve Utlı, Selen (2012). "Banka Kredi Kanalı ve Türkiye Uygulaması". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (1), 53-74.
- TBB (2012). *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*. İstanbul : TBB Yayınları, Yayın No:280.
- TBB (2011). *5411 Sayılı Bankalar Kanunu*. İstanbul: TBB Yayınları, Yayın No: 273.

- TBB (1980). “Bankalarımızın 1980 Sonu Bilanço, Kar ve Zarar Hesapları, Teşkilat, Mevduat ve Kredileri Hakkında Bilgiler”. *TBB Yayınları No: 117*, <https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/--1980---bankalarimiz-kitabi---/412>. (Erişim tarihi: 09.04.2019).
- Telatar, Osman Murat ve Terzi, Harun (2009). “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2), 119-134.
- Thangavelu, S. M. ve Ang Beng Jiunn, J. (2004). “Financial Development and Economic Growth in Australia: An Empirical Analysis”. *Empirical Economics*, 29 (2), 247- 260.
- Toprak, Metin ve Demir, Osman (2001). “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-26.
- Tuncer, Kenan (2010). *Banka Kredilerinin Ekonomik Büyüme Etkisi: İller Bazında Yakınsama Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Tutar, Filiz ve Ünlüleblebici, Yıldız (2014). “Türkiye’de KOBİ kredilerinin ekonomik büyüme etkisi (2006-2011)”. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 3(5), 1-14.
- Tunç, Hakan (2013). *Ekonomik Göstergeler Işığında Banka Kredilerinin Büyüme ve Kalkınmadaki Rolü: Tüketici Kredileri, Taşıt Kredileri, Konut Kredileri Ayrımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ümit, A. Öznur (2016). “Türkiye’de Banka Kredi Kanalının İşleyişini 2001 Krizi Sonrasında Yeniden Değerlendirme: Ampirik Analiz”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 97-123.
- Yalçın, Ebru (2005). *İktisadi Büyüme ve Dış Krediler: Ampirik Bir Çalışma*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yıldırım, Durmuş Çağrı ve Mirasedoğlu, Mustafa Uğur. “Aktarım Mekanizmasının Hisse Senedi Fiyatları Kanalının Etkinliğine İlişkin Bir Analiz”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 105-126.

- Yıldırım, Ezgi (2007). *Bankalarda Ticari Kredilendirme Süreci; Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları İle İlgili Ampirik Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yılmaz, Ömer ve Akıncı, Merter (2012). *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*. ISBN: 978-605-133-230-7. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Yılmaz, Gündüz (2003). “Türkiye’de Bankacılık Sektörü, Sorunları ve Çözüm Yolları”. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 17 (3-4), 131.
- Zarakolu, Avni (2003). *Bankacılar İçin Para ve Kredi Bilgisi*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Zortuk, Mahmut ve Çelik, Mehmet Yunus (2014). “The Relationship Between Bank Loans and Economic Growth in Turkey: 1995-2010”. *Alphanumeric Journal*, 2 (2), 51-60.